

**T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**MAKRO EKONOMİK DEĞİŞKENLER KULLANILARAK ÜLKELERİN
GELİŞMİŞLİK DURUMLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Hilal KALAN

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY**

Ankara, 2017

**MAKRO EKONOMİK DEĞİŞKENLER KULLANILARAK ÜLKELERİN
GELİŞMİŞLİK DURUMLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI**

Hilal KALAN

**T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÖNETİMİ BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

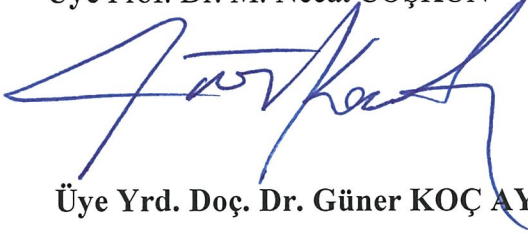
Hilal Kalan tarafından hazırlanan "**Makro Ekonomik Değişkenler Kullanılarak Ülkelerin Gelişmişlik Durumlarına Göre Sınıflandırılması**" başlıklı bu çalışma, 13/01/2017 tarihinde yapılan savunma sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Üye Prof. Dr. M. Necat COŞKUN

Üye Yrd. Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet Tomanbay

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

† Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

† Tezim/Raporum sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

† Tezimin/Raporumun 4 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

13/01/2017

Hilal KALAN

ÖZET

Kalan, Hilal. Makro Ekonomik Değişkenler Kullanılarak Ülkelerin Gelişmişlik Durumlarına Göre Sınıflandırılması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Gelişmişlik sadece ekonomik büyümeyle orantılı bir kavram değildir. Üretimin ve kişi başına düşen gelirin artmasına ek olarak toplumun sosyo-kültürel yapısının da gelişmesi gerekmektedir.

Çalışmanın ana amacı ülkelerin gelişmiş ülke sayılabilmesi için hangi konulara ağırlık vermesinin belirlenmesidir. Bu bağlamda çalışmada Birleşmiş Milletlerin Kalkınmışlık ölçümleri yaptığı 155 ülkeye ait veriler incelenmiştir. İncelenen veriler, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı resmi web sitesinde bulunan İnsani Kalkınma Endeksi 2015 yılı raporunda yer alan ve Dünya Bankası veri bankasından derlenen verileridir. Analizler ise Stata 12.0 paket programı yardımıyla yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: makro ekonomik değişkenler, gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkeler, gelişmişlik, kalkınma, büyüme

ABSTRACT

Kalan, Hilal. Classification of Countries in Terms of Development Level by Using Macroeconomic Variables, Master Thesis, Ankara, 2017.

Development is not just a concept commensurate with economic growth. In addition to increased production and income per person, development in the socio-cultural structure is also required.

The main objective of the study is to determine which issues to focus on in order to be considered as a developed country. In this context, data from 155 countries from which United Nations have performed developmental measurement is examined in this study. Inspected data is compiled from the Human Development Index 2015 Report located in the United Nations Development Programme (UNDP, 2015) official website and the World Bank database. Analyses were carried out with the help of the Stata 12.0 package software.

Keywords: macro-economic variables, developed countries, least developed countries, development, growth

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
TABLolar LİSTESİ	VI
GRAFİKLER LİSTESİ	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
TANIMLAR	3
1.1. İnsani Kalkınmışlık	3
1.2. Azgelişmişlik Kavramı ve Azgelişmiş Ülkelerin Ortak Özellikleri	6
1.2.1. Ekonomik Özellikler	12
1.2.1.1. Gelir Dağılımının Bozuk Olması	12
1.2.1.2. Kişi başına gelirin çok düşük olması	15
1.2.1.3. Tasarruf ve Yatırımların Düşüklüğü	17
1.2.1.4. Üretim Kaynaklarının Optimal Kullanımı Sorunu.....	18
1.2.2. Kültürel Özellikler	19
1.2.2.1. Eğitim.....	19
1.2.2.2. Sağlık	20
1.2.2.3. Nüfus.....	24
1.2.2.4. Düalist Yapı	26
1.2.2.5. Geleneksel Toplum Yapısı.....	27
1.2.2.6. Teknoloji ve Enformasyon Yetersizliği	28
1.2.3. Sosyal Özellikler	30
1.3. Gelişmişlik Kavramı ve Gelişmiş Ülkelerin Ortak Özellikleri	34

1.3.1. Ekonomik özellikler.....	35
1.3.2. Kültürel Özellikler	39
1.4. Büyüme ve Kalkınma (Gelişme) Kavramları Arasındaki Farklar.....	47
2. BÖLÜM	49
GELİŞMİŞLİK AYRIMINDA KULLANILAN KRİTERLER	49
2.1. IMF'ye Göre Gelişmiş Ülkeler	49
2.2. Avrupa Birliği'ne Göre Gelişmiş Ülkeler.....	51
2.3. Dünya Ticaret Örgütü'ne Göre Gelişmiş Ülkeler	52
2.4. Birleşmiş Milletlere Göre Gelişmiş Ülkeler	53
2.4.1. İnsani Gelişme Endeksi.....	53
2.4.2. Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi	57
2.4.3. Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi	63
2.4.4. İnsani Yoksulluk Endeksi	65
2.5. Dünya Bankası'na Göre Gelişmiş Ülkeler	68
3. BÖLÜM	70
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA ENDEKSİNDE YER ALAN ÜLKELERE İLİŞKİN VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ İSTATİSTİKİ ANALİZ	70
3.1. Analiz Edilen Ülkelere İlişkin Değişkenler	71
3.2. Analizin Konusu ve Amacı	89
3.3. Lojistik Regresyon.....	89
3.3.1. Normallik Dönüşümü.....	90
3.3.2. Lojistik Regresyon Modeli.....	91
3.3.4. Modelin Anlamlılığının Test Edilmesi.....	97
3.3.5. Sınıflandırma Sonuçları	99
3.4. Genel Değerlendirme	101
KAYNAKÇA.....	110

KISALTMALAR LİSTESİ

GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
UNDP	: United Nations Development Programme / Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı
IMF	: International Monetary Fund / Uluslararası Para Fonu
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development / Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
İGE	: İnsani Gelişmişlik Endeksi
HDI	: İnsanı Kalkınmışlık Endeksi

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. 2015 yılı İnsani Kalkınma Endeksinde Yer Alan Ülkeler	4
Tablo 2. Çeşitli Ülkelere Ait Sağlıkla İlgili Göstergeler (%).....	21
Tablo 3. Çeşitli Ülkelerde Kişi Başına Düşen Doktor Sayısı	23
Tablo 4. İşsizlik Oranları (Yıllık %)	38
Tablo 5. Ortalama Yaşam Beklentisi (Yıl)	40
Tablo 6. Bağımlılık Oranı	42
Tablo 7. Kadınların Parlamentodaki Temsil Oranları (%).....	44
Tablo 8. Analizde Kullanılan Değişkenler.....	71
Tablo 9. Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler	73
Tablo 10. Çok Kalkınmış Ülkelere İlişkin Betimleyici İstatistikler	81
Tablo 11. Kalkınmış Ülkelere İlişkin Betimleyici İstatistikler	83
Tablo 12. Ortalama Düzey Ülkelere İlişkin Betimleyici İstatistikler.....	85
Tablo 13. Az Kalkınmış Ülkelere İlişkin Betimleyici İstatistikler	87
Tablo 14. Lojistik Regresyon Modeli Katsayıları.....	92
Tablo 15. İterasyon Geçmişi	95
Tablo 16. Hosmer ve Lemeshow Uyum İyiliği Testi Sonuçları	98
Tablo 17. Lojistik Regresyon Analizi Sınıflandırma Sonucu	99

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Kişi Başı GSYİH (ABD Doları).....	74
Grafik 2. Kadın Parlamenter Oranı (%).....	75
Grafik 3. İhracat/GSYİH Oranı (%).....	76
Grafik 4. İthalat/GSYİH Oranı (%).....	76
Grafik 5. Yabancı Yatırım/GSYİH Oranı (%).....	77
Grafik 6. Sağlık Harcamaları/GSYİH Oranı (%).....	77
Grafik 7. Nüfus Artış Oranı (%).....	78
Grafik 8. İnternet Kullanıcı Oranı (%).....	78
Grafik 9. Cep Telefonu Kullanıcı Oranı (%).....	79
Grafik 10. Yaşam Beklentisi.....	79
Grafik 11. Şehirleşme Oranı (%).....	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Normal ve Çarpık Gelir Dağılımı	13
Şekil 2. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı.....	14
Şekil 3. İGE Gösterge Kategorileri.....	54
Şekil 4. Çok Kalkınmış Ülkeler Kutu Diyagramları.....	82
Şekil 5. Kalkınmış Ülkeler Kutu Diyagramları	84
Şekil 6. Ortalama Düzey Ülkeler Kutu Diyagramları.....	86
Şekil 7. Az Kalkınmış Ülkeler Kutu Diyagramları.....	88
Şekil 8. Değişkenlerin Ülkelerin Kalkınmışlık Grupları Bazında Toplu Gösterimi	96

GİRİŞ

Bu çalışmada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yapılan çok kalkınmış, kalkınmış, ortalama seviye ve az kalkınmış şeklinde dört kademeli ülke sınıflandırması dikkate alınarak, yeniden sınıflandırma için lojistik regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Buradaki amaç, ülkelerin İnsani Kalkınmışlık Endeksinin hesaplanmasında ayırt edici değişkenlerin neler olduğu belirlenerek, daha az değişken ile yüksek başarıya sahip sınıflandırma yapılmasına yönelik bir model oluşturulmasıdır. Bir başka açıdan da ülkelerin gelişmiş ülke sınıfına dâhil olabilmeleri için hangi konulara ağırlık vermeleri gerektiğinin belirlenmesidir.

Lojistik Regresyon Analizi bir veya birden fazla bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi modelleyerek gözlemleri lojistik ayırt etme fonksiyonunu kullanarak gruplara atamak için kullanılmaktadır. Diskriminant analizinin normallik varsayımının geçerli olmadığı durumlarda lojistik regresyon kullanılır. Analizde İnsani Kalkınmışlık Endeksine göre yapılan sınıflandırma bağımlı değişken, kişi başına GSYİH, kentleşme oranı, ithalat ve ihracat oranları, doğrudan yabancı sermaye akışı, nüfus artış oranı, cep telefonu ve internet kullanım oranları, kadın parlamenter oranı, sağlık harcamaları da bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Öncelikle uygulamada kullanılan veri seti hakkında bilgilere ve bu veri setine ilişkin betimleyici istatistiklere yer verilmiş, bilahare analizler yapılarak sonuçları yorumlanmıştır. Analizde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının, 2015 İnsani Kalkınma Endeksi raporu ve Dünya Bankası veri tabanından derlenen verilerden yararlanılmıştır. Analizler ise Stata 12.0 paket programı yardımıyla yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde konuyla ilgili tanımlamalara yer verilmiştir. İnsani kalkınmışlığın tanımı yapılmış, az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler incelenmiştir. Gelişmişlik kavramı ve gelişmiş ülkelerin ortak özellikleri üzerinde durulmuş ve büyüme ve kalkınma arasındaki farklar anlatılmıştır. Ekonomik kalkınma ile ekonomik gelişme kavramları birbirinin yerine kullanılan kavramlar oldukları için çalışmamızda da her iki kavram zaman zaman birbirinin yerine kullanılmıştır. İkinci bölüm

gelişmişlik ayırımında kullanılan kriterleri ele almaktadır. Bu bağlamda IMF, Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası'nın gelişmişlik tanımlarına ve kriterlerine yer verilmiştir. Son bölüm ise Birleşmiş Milletler kalkınma endeksinde yer alan ülkelere ilişkin verilerin değerlendirilmesini içeren istatistiki analizi içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANIMLAR

1.1. İnsani Kalkınmışlık

Genel olarak ekonomik büyüme ve kalkınma sözcükleri eş anlamlı kullanılmakla birlikte ekonomik büyümenin aksine, kalkınma kavramı; salt üretimin ve kişi başına gelirin artırılması demek olmayıp, az gelişmiş bir toplumda sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesidir (Han & Kaya, 2006, s. 2). Bu açıdan kalkınma sadece maddi refahın artırılması anlamına gelmemektedir. Buna göre kalkınma; sağlıklı yaşam, barınma, istihdam, fiziki çevre, sosyo-kültürel çevre, karar mekanizmalarına katılım, cinsiyet eşitliği, insani saygınlık, ait olma duygusu ve benzeri değişkenleri de içermelidir (Bhanoji, 1991, s. 1452). Dolayısıyla insani kalkınmayı sağlayan ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlardaki etkinlikler insani kalkınmanın boyutları olarak kabul edilmektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programına göre insani kalkınmanın öncelikli hedefi; insani tercihleri artırmak ve kalkınmayı daha demokratik ve paylaşımaya dayanan bir hale getirmektir. İnsani tercihler; gelire ulaşma, istihdam imkânları, eğitim, sağlık, temiz ve güvenli fiziksel çevre gibi göstergeleri kapsar. Bu göstergeler ayrıca, karar alma mekanizmalarında paylaşımaya ve ekonomik ve politik özgürlüklere de vurgu yapılmaktadır (UNDP, 1991, s. 7).

1994 İnsani Kalkınma Raporunda insani kalkınmanın temel amacı, şimdiki ve gelecekteki bütün insanların her alandaki potansiyellerini geliştirip kullanabilmesi için uygun ortam ve fırsatların yaratılması olarak ifade edilmiştir. Böylelikle kalkınma ile insanların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da en iyi şekilde kullanılmasını sağlamak hedeflenmektedir (UNDP, 1996, s. 13).

Birleşmiş Milletler tarafından 4 farklı kalkınma endeksi 1990 yılından beri kullanılmaktadır. Bunlar; İnsani Kalkınma Endeksi, Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi, Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi ve İnsani Yoksulluk Endeksidir. Dört endeksin

hesabında da farklı hesaplama yöntemleri ve değişkenler kullanılmaktadır. Bu tez çalışması kapsamında, ilk defa 1990 yılında hesaplanmaya başlayan İnsani Kalkınma Endeksi (Human Development Index-HDI) ele alınacaktır.

İnsani Kalkınma Endeksi, üç temel göstere ile oluşturulmuştur; gelir, yaşam beklentisi ve eğitim. *Gelir*; satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen GSYİH ile *yaşam beklentisi*; doğumda yaşam beklentisi ile *eğitim* ise; yetişkin okuryazar oranı ve okullaşma oranı ile açıklanmaya çalışılmıştır (UNDP, 1996, s. 136).

Türkiye'nin 72'nci sırada yer aldığı 2015 yılı İnsani Kalkınma Endeksinde 188 ülkeye hesaplamaya dahil edilmiştir. Çok kalkınmış, kalkınmış, ortalama seviye ve az kalkınmış şeklinde gruplanan söz konusu ülkelerin bir kısmı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. 2015 yılı İnsani Kalkınma Endeksinde Yer Alan Ülkeler

Sıra	Kategori	Ülke	Sıra	Kategori	Ülke
1	Çok Kalkınmış	Norveç	50	Kalkınmış	Belarus
2	Çok Kalkınmış	Avustralya	50	Kalkınmış	Rusya
3	Çok Kalkınmış	İsviçre	52	Kalkınmış	Umman
4	Çok Kalkınmış	Danimarka	52	Kalkınmış	Romanya
5	Çok Kalkınmış	Hollanda	52	Kalkınmış	Uruguay

6	Çok Kalkınmış	Almanya	55	Kalkınmış	Bahamalar
6	Çok Kalkınmış	İrlanda	56	Kalkınmış	Kazakistan
8	Çok Kalkınmış	ABD	57	Kalkınmış	Barbados
9	Çok Kalkınmış	Kanada	58	Kalkınmış	Bulgaristan
9	Çok Kalkınmış	Yeni Zelanda	72	Kalkınmış	Türkiye
133	Ortalama Düzy	Suriye	178	Az Kalkınmış	Mali
134	Ortalama Düzy	Vanuatu	179	Az Kalkınmış	Mozambik
136	Ortalama Düzy	Kongo	180	Az Kalkınmış	Sierra Leone
137	Ortalama Düzy	Kiribati	181	Az Kalkınmış	Gine
138	Ortalama Düzy	E. Gine	182	Az Kalkınmış	Burkina Faso
139	Ortalama	Zambiya	183	Az Kalkınmış	Burundi

	Düzy				
140	Ortalama Düzy	Gana	184	Az Kalkınmış	Çad
141	Ortalama Düzy	Lao Cumhuriyeti	186	Az Kalkınmış	Eritre
142	Ortalama Düzy	Bangladeş	187	Az Kalkınmış	Orta Afrika
143	Ortalama Düzy	Kamboçya	188	Az Kalkınmış	Nijer

1.2. Az gelişmişlik Kavramı ve Az gelişmiş Ülkelerin Ortak Özellikleri

Sanayi devrimiyle birlikte görülen devasa üretim miktarları kapitalizmin doğmasına ve giderek yaygınlaşmasına neden oldu. Bu büyüme ekonomi ve üretimde organize olmayı ve işbölümünü gerektiriyordu. Ülkelerin ve bölgelerin birbirinden ayrıksı bir yapıya sahip olması ve bazı ülkelerde birikim miktarının büyük seviyelere ulaşması kapitalist ekonomik düzenin seyrini tayin etmiştir. Sanayi devrimini gerçekleştiren ülkeler gelişmiş ülke sıfatıyla üretim ve bütçe fazlası veren ve ihraç eden bir konumda yer alırken, bu devrimin uzağında kalan ülkeler az gelişmiş sıfatını alarak ihracatçı ülkelerin pazarları veya birincil mal sunucuları konumunda yer almışlardır.

Organize olmuş ekonominin getirdiği iş paylaşımı veya işbölümünün ülkedeki dağılımı az gelişmişliği açıklayabilir. Yapılan işlerin özelliği ve getirdiği sonuç dolaylı olarak toplumsal yapının özünü de etkileyecektir (Gülalp, 1987, s. 17). Ülkelerin

toplumsal ve ekonomik olarak büyük bir değişim geçirip istenilen düzeye yaklaştığı kalkınma süreci az gelişmişlikle doğrudan ilintilidir. Teoride kalkınmanın getireceği ekonomik güç ülkeyi az gelişmişlikten kurtaracaktır. Bu sebeple bu iki kavram arasındaki ilişki sık sık incelenmektedir. Egemen dünyanın iktisatçıları, ekonomik uçurumların belirginliğini göstermek için çeşitli kategoriler oluşturmuşlardır ve az gelişmişlik konusuna denk düşecek bir terimi üretmişlerdir: Üçüncü dünya.

Üçüncü dünyanın içinde yer alan ülkeler ve ekonomileri için o kadar çok farklı tanım ve açıklama yapılmıştır ki bir süre sonra bu kavramın neye denk düştüğü tartışılır hale geldi. Yine de farklı kıtalarda yer alan birçok ülkenin ortaya koyduğu ekonomik gösterge ve durum, bu kavramla ilgili belli başlı bilgileri verecektir.

Üçüncü dünyaya denk gelen Asya ve Afrika ve Güney Amerika ülkeleri bağımsızlıklarını genel olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kazanmıştır. Kapitalist ülkelere denk düşen birinci dünya ülkeleriyle, sosyalist ülkelere denk düşen ikinci dünya ülkelerinden epey farklı özelliklere ve iç dinamiklere sahip bu ülkelerin farklı bir kategori altında değerlendirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu kategori biçiminin bir ülkeyi tümünden bir değerlendirmeye tabi tutması ülke içindeki farklı sınıfların gözden kaçmasına neden olmaktadır. Aynı durum gelişmiş ülkelerde yer alan fakir ve işsiz kitlelerin görünmezliğinde de ortaya çıkmaktadır. Örneğin, görece daha refah ve kişi başı gelir açısından iyi seviyede görünen bir Güney Amerika ülkesi olan Venezüella'da 80'li yıllarda gözlenen fakirliğin yaygın olması ve zenginliğin belirli zümrelerin elinde toplanmasıydı. Bir diğer örneğe göre ise Küba düşük kişi başı gelire rağmen daha adaletli bir gelir dağılımına ve refaha sahipti. Ancak bu durum onu yine de üçüncü dünya ülkeleri kategorisinden çıkaramıyordu. Üçüncü dünyanın karşı karşıya kaldığı sömürü düzeni sebebiyle bu ülkeler gelişmişlikten ve teknolojiden yoksun kalarak özgün konumlarını sürdürmüşlerdir. Sömürge düzeninin devam ettirdiği ülkeler arası uçurumun varlığı, az gelişmiş olan veya kapitalist olmayan ülkeleri dışa bağımlı hale getirmektedir (Chilcote, 1984, s. 1).

Leslie Wolf-Phillips, 1952 yılında üçüncü dünya terimini soğuk savaşın en yüksek seviyelerde seyrettiği sırada iki büyük gücün dışında kalan ülkeler için kullanan Fransız iktisat tarihçisi ve demograf Alfred Sauvy'ye atfetmiştir. Bu yıllarda genel

olarak üçüncü güç ve üçüncü dünya kavramları iç içe kullanılmıştır (Chilcote, 1984, s. 2).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında üçüncü dünyada yer alan ülkeleri inceleyen özellikle batılı iktisatçılar, batı merkezli bir bakış açısıyla bu ülkelerdeki temel sorunların çözümünün gelir artışında olduğunu söylemişlerdir. 18. yüzyılda “barbar ve ilkel”, 19. yüzyılda “geri kalmış”, 20. yüzyılda “azgelişmiş” olarak tanımlanan bu ülkeler için sorunun bir devamlılık halinde tarihsel bir geçmişle günümüze taşındığını söylemek mümkündür. Kapitalist ve neoliberal ekonomi anlayışı bu aşağı görme durumunu ekonomik anlamda yeni bir düzleme taşımıştır. Buna göre, azgelişmiş ülkeler, kapitalist sistemin onlara sunduğu entegrasyon programını uyguladıkları ölçüde gelişmiş ülkelere yaklaşacaklardır. Gelişmiş ülkelerin gittiği yoldan gitmek bu ülkelere sunulan zayıf reçetelerden biridir (Hirschmann, 1981, s. 24).

Bir ülkenin gelişmişliğini gösteren en önemli verilerden biri olan kişi başı milli gelir ölçütü ülke içindeki yapısal sorunları ve gelir eşitsizliğini görmezden gelen yapıyla zayıf bir ölçüttür. Kapitalist ekonomik sistemin çok önem verdiği bu ölçüt azgelişmişliği sadece gelire olan ilişkisini göstermektedir. Sayısal değerlere sahip çeşitli göstergeler sebep olarak ele alınamazlar. Bu değerler ülkedeki belli başlı yapısal sorunların ortaya çıkardığı sonuçlardır. Ayrıca gelir adaletsizliğinin devasa olduğu ülkelerde kişi başına düşen gelirin pek bir anlamı olmayacaktır.

Azgelişmişliği sadece zaman kısıtına indirgeyen, sanayileşmeyi ve dışa açılmayı tek çözüm reçetesi olarak sunan kapitalist merkezli yaklaşımlar, neden ve sonuç arasındaki ilişkiyi bozarak sorunların ana kaynağının görünmez kılmaktadırlar. Ülkede sanayileşmenin neden gerçekleşmediğini veya yeterince verimli olmadığını araştırmak sorunların temel kaynaklarını ortaya çıkaracaktır (Başkaya, 2005, s. 46-48).

Gelişmiş ülkeler geçmişte yaşadıkları bir azgelişmişlik döneminden sonra bu noktaya ulaşmamışlardır. Bugünün birçok ülkesinin geçmişinde sömürü politikaları vardır. Ayrıca dünya ekonomisi ülke ekonomiler toplamı anlamına gelmemektedir. Gelişmiş ülkelerin gelişmiş olmasını sağlayan unsur, bu ülkelerin azgelişmiş ülkelerle olan ilişkisidir. Azgelişmişliği belirleyen faktörler sadece ülkelerin özgün durumu

değildir. Her ülkenin gelişmişlik seviyesini belirleyen faktör yer aldığı ekonomik sistemle olan organik ilişkisidir. Günümüzün ekonomik düzeni de birbirine bağımlı olmayı ve sömürü düzenin çağrıştıran bir eşitsizliği beraberinde getirdiği için azgelişmişlik, sistemin neresinde olduğun sorusuna verilen cevapta yatar hale gelmiştir. Bugün ülkeler bağımsız bir karaktere sahip ve sömürge politikaları kâğıt üzerinde yeryüzünden kalkmış olsa da dünyada var olan doğal kaynaklar ve insan emeği yine kapitalist gelişmiş ülkelerin çıkarına uygun olarak kullanılmaktadır. Geçmişte uygulanan sömürge politikalarının günümüze uzantısı kapitalist ekonomi modelidir. Kapitalist ekonomik varlığını ve yaygınlığının sürdürülebilmek için özellikle azgelişmiş ülkelere ihtiyaç duyar. Çünkü gelişmiş ülkelerin gelişmişliğini tayin eden unsur, azgelişmiş ülkelerin azgelişmişliğidir (Başkaya, 2005, s. 44-50).

Azgelişmişlik konusunda tanımlamalar büyük bir öneme sahiptir. Azgelişmişlik kavramının yerine genellikle gelişmekte olan ülkeler kavramı tercih edilir. Bu kavram ise, gelişmişliği bir nihai amaç olarak imlemekle beraber perde arkasında sömürü ve bağımlılık ilişkilerini göz ardı etmektedir. Oswaldo de Rivero (2001) gibi araştırmacılar bu kavramın yanlış bir yere denk düştüğünü söylemektedirler. Soğuk savaş döneminde iki büyük gücün yanında yer alarak kalkınmalarını sürdürmeye çalışıp blokların çatlamasından sonra bağımsızlıklarını kazanan ulusal nitelikli ülkelerin önemli bir kısmı bu gelişmekte olan ülke olarak değerlendirilmektedir (Rivero, 2001, s. 4-5). Ancak de Rivero bu ülkeleri, dünya piyasalarındaki kaynakları etkin bir şekilde kullanamadığı için gelişme konusunda çeşitli sorunlar yaşandığından, kalkınamayan ulusal ekonomiler (non-viable national economies) şeklinde sınıflandırmıştır (Rivero, 2001, s. 11). Bu ülkeler soğuk savaş döneminde iki büyük güçten birine yaslanarak onlardan aldığı yardım ve desteklerle ekonomik yaşamlarını sürdürebiliyordu. Savaşın bitmesiyle ekonomik sürdürülebilirliği sonlanan bu ülkeler için ekonomik yönetimi ciddi bir muammaya dönüşmüştü. Günümüzde bu tip yardımları sağlanan kredilerle veren uluslararası nitelikli kurumlar sağlamaktadır. Kapitalist ekonominin en önemli kurumları olan IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü bu ülkelerin kapitalist ekonomik düzene entegre etmeyi hedeflerler (Rivero, 2001, s. 5).

Zengin ve fakir ülkeler arasındaki sömürü ve bağımlılık ilişkisi azgelişmişliğin çehresini ortaya koymaktadır. Bu ilişki gündeme geldiğinde önemli üç kavramdan

bahsetmek yerinde olacaktır: Yardım (aid), ticaret (trade) ve borçlanma (debt). Zengin ülkelerden fakir ülkelere her zaman bir akış olmuştur. Bunun en önemlisi olan yardımların yapısı ve içeriği her zaman belirgin değildir. Bu yardımlar resmi kalkınma yardımları olabildiği gibi, birey ve kurum yardımları, askeri yardımlar olabilir. Ancak konunun değindiği nokta devlet ve uluslararası kuruluş yardımlarıdır. 60'lı yıllarda tartışmaların merkezi konumunda bulunan yardım konusu, 70'li yıllarda evrilerek yardımın içeriği, tarafları, sonuçları ve koşulları bakımından çok yönlü olarak ele alınmıştır. 80'li yıllarda yardım konusunda yapılan tartışmalar azaldı. Buna rağmen yardım talep eden ülkelerin ekonomik durumlarına ilgi, özellikle uluslararası kurumlar tarafından arttı. Kapitalist ekonominin koşullarının dayatılmasını beraberinde getiren yardım programları adeta kredi verme politikalarına dönüştü. Acil yardıma veya krediye ihtiyaç duyan ülkeler için düşük kamu harcamaları ve liberal ticaret politikaları beraberinde gelmektedir. Bu durum da kemer sekme uygulamaları olarak literatürde yerini almıştır.

Ülkeler arası ilişkiyi gösteren bir diğer kavram olan ticaret, kapitalist ekonomik ilişkilerin en temel konumunda yer almaktadır. 50'li ve 60'lı yıllarda görülen devasa üretim artışı ülkelerin ticaret hacimlerini birden büyütüştür. Ticaretin ülke büyüme oranlarından daha yüksek seviyelere gelmesi ise bu yıllarda dengesizliğe neden olmuştur. Ticaret dünyasındaki serbestleşmeler sonrasında yaşanan petrol krizleri beraberinde durgunluğu getirmiştir. Bu dönemde otomobil ve makine parçaları gibi alanlarda görülen Gönüllü İhracat Kısıtlamaları (Voluntary Export Restraints) uygulamalarda ciddi artışlar görülmüştür. Ayrıca petrol fiyatlarının yükselmesiyle beraber bu durum, ekonomisinin ihtiyaç duyduğu petrolü ithal olarak kullanan az gelişmiş ülkelerin ekonomilerine ciddi zararlar vermiştir. Ekonomik dengeleri ve bilançoları bozulan az gelişmiş ülkeler de bu sebeple uluslararası kurumların kredilerine başvurmuşlardır.

60'lı yıllarda yardım sürecini takip eden gelişmiş ticari ortam daha sonra borç kavramını ortaya çıkarmıştır. Borç bahsedilen ilişkinin üçüncü ayağını oluşturmaktadır (Stern, 1989, s. 634). Bol miktarda kredi kullanan az gelişmiş ülkeler bu sayede ihracatlarını devam ettirerek gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin en önemli pazarını oluşturuyordu. Ancak burada ortaya borcu ödeme kapasitesi sorunu çıkmaktadır.

70'lerin sonunda yaşanan krizler, ticaret hacminin azalması, faiz oranlarının yükselmesi, az gelişmiş ülke ürünlerinin düşük fiyatta satış yapmak zorunda kalması borç krizini doğurmuştur (Başkaya, 2009, s. 136). Borç krizi bütün ülkeleri etkilemiş; hem borç veren hem de borç alan ülkeler ciddi sorunlarla yüzleşmişlerdir. Bu tipte krizlerin tekrar olmasını önlemek amacıyla devreye giren Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar sundukları politik ve ekonomik önlemlerle yeni bir dönemi başlatmışlardır. Borcunu kapatmak için yeni borçlar almayı dayatan bu yeni paradigmanın az gelişmiş ülkeler açısından iki temel amacı vardır: Borcu ödemeyi kesin hale getiren ihraç fazlası veren ülke haline gelmek ve aynı ülkeler için ithalatı mümkün olduğunca azaltmak. Ancak az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler çok gelişkin sanayilere sahip olmadığı için ithalat yapmak zorundadır. Dünyanın gerisinde kalmayı arzu etmeyen bu ülkeler zorunlu olarak ihtiyaç duydukları teknolojiyi ithal edeceklerdir. Aksi durumda kapitalistlerin istediği yatırımlar durma noktasına gelecektir. Farklı birçok koşul tarafından sıkıştırılan az gelişmiş ülke uluslararası kurumların dayattığı ekonomik programa uyarak kalkınma hedeflerini başka bir zamana ertelerler. Çünkü kapitalist bir karar alıcının ülke üzerinde ekonomik bir reçete dayatması sağlıklı bir kalkınmanın önünü açmayacaktır (Başkaya, 2009, s. 177).

Bu üç kavram (yardım, ticaret ve borç) az gelişmiş ülke sonucuna neden olan sebeplerdendir. Az gelişmişlik sorunun tarihsel geçmişi incelenirken kapitalist yayılma sürecinin farklı bölgelerle olan ilişkisi de hesaba katılarak çeşitli kategoriler oluşturulmuştur. Buna göre kalkınmayla ilgili tarihsel gelişim şu üç evrede meydana gelmektedir:

- 16. ve 17. yüzyılda pre-kapitalist niteliğe haiz İber sömürgeciliğiyle (Portekiz ve İspanya) 18. ve 19. yüzyıllarda kapitalist çehrenin daha da yoğunlaştığı bir sömürgecilik düzeninin daha kapitalist bir nitelik taşıyan sömürgecilik (İngiltere, Almanya ve Fransa) toplamına denk düşen “sömürgeci kalkınma”,

- İkinci Dünya Savaşı sonunda sermayenin artık sınırlarını aşmasıyla birlikte gelen küreselleşme dönemine karşılık yeni yeni bağımsızlıklarını kazanan ulus devletlerin gelişmesini içe dönük sanayi yatırımlarıyla hedefleyen “ulusal kalkınma”,

- 80'li yıllardan sonra küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan büyük bölgesel farklılıkların giderilmesini amaçlayan “yerel/bölgesel kalkınma” (Yılmaz, 2006, s. 134).

1.2.1. Ekonomik Özellikler

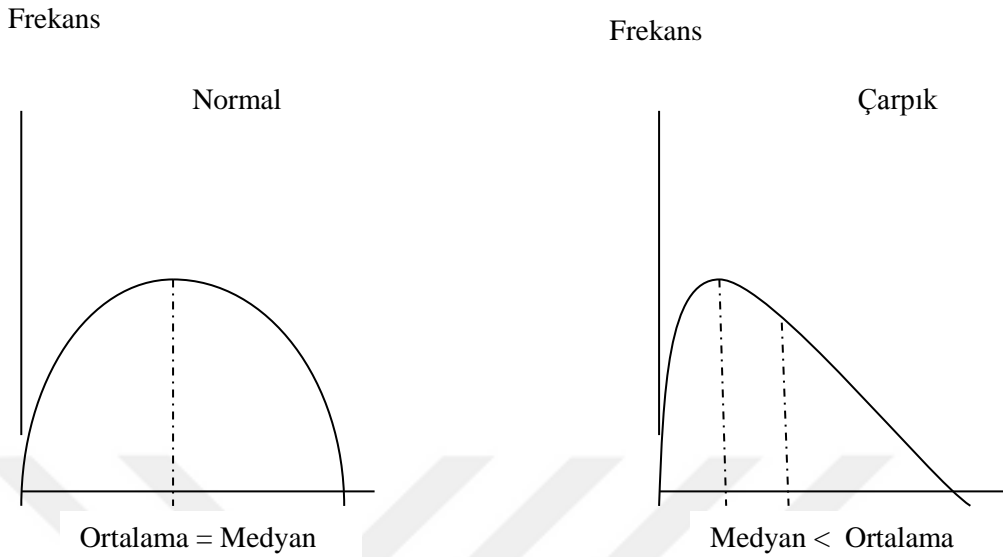
Az gelişmiş kategorisinde bulunan ülkeler ciddi yapısal sorunlarla yüz yüze gelirler. Bu sorunlar zamanla daha büyük sorunları beraberinde getirebilir. Birçok ülke bu sorunları çözüp gelişmiş ülke konumuna ulaşmayı hedeflemektedir. Ancak yapısal sorunların kaynağına inip ciddi reformlar yapılmadığı sürece bu sorunlar kolaylıkla ortadan kalkmayacaktır. Az gelişmiş niteliğine haiz ülkelerin ekonomik özellikleri benzerlik taşıdığından bu konularda araştırmalar yapan yazarlar genellemeler yaparak çeşitli sonuçlara ulaşırlar.

Az gelişmiş ülkelerin sorunları genellikle şunlardır: Düşük kişi başına düşen gelir miktarı, üretimin genellikle tarıma dayalı olması veya sanayinin zayıflığı, bir türlü çözülemeyen altyapı sorunları, yetersiz teknolojik yatırımları, ödemeler dengesinin sürekli açık vermesi ve kronik işsizlik.

1.2.1.1. Gelir Dağılımının Bozuk Olması

Ekonomik göstergelerden en bilineni kişi başına düşen gelir, ortalama bir değeri verdiği ve ülkedeki mevcut koşulları ortaya koymaktan çok uzak olduğu için yetersi bir göstergedir. Gelir dağılımını net olarak tespit etmek ve ülkede yaşayan insanların refah düzeyini belirleyebilmek için daha karmaşık ölçüt ve araştırmalara ihtiyaç vardır. Gelişmiş bir ülkenin yüksek kişi başına gelir miktarına sahip olması söz konusu ülkenin birçok vatandaşının refah içinde olduğu veya gelirin adaletli bir şekilde dağıtıldığı anlamına gelmez.

Şekil 1. Normal ve Çarpık Gelir Dağılımı

Kaynak: Ercan Dülgeroğlu, **Kalkınma Ekonomisi**, 6. Basım, Bursa, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 148, 2003, s. 14.

Şekil 1'de, gelirin normal veya çarpık dağılım durumları görülmektedir. Ortalama ile medyan eşit olduğunda, gelirin normal bir dağılıma sahip olduğu söylenebilir. Böylesi bir durumda toplam nüfusun sadece yarısı gelirden yüksek pay alırken, diğer yarısı daha az gelir payına ulaşacaktır (Dülgeroğlu, 2003, s. 13). Gelirin çarpık dağılım durumunun yer aldığı ikinci grafikte daha az adaletli bir gelir paylaşımı görülmektedir. Burada toplam nüfusun çok küçük bir kısmı toplam gelirin önemli bir miktarını elde etmektedir. Adaletli gelir paylaşımının olmadığı ülkelerde kişiler arası gelir ve servette büyük farklar ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde orta sınıfın genellikle güçlü bir konumda olduğu görülür. Orta sınıfın gittikçe kaybolduğu veya zayıfladığı tartışmaları günümüzde gittikçe artsa da ülkelerde güçlü bir orta sınıfın varlığı, nispeten adaletli bir gelir paylaşımı düzeninin kanıtıdır.

Gelir dağılımında çeşitli sorunların var olması o ülkenin kalkınmasını da olumsuz etkileyecektir. Ülke eğer büyük ekonomik değerlere ulaşıyor olsa da gelir adaletsizliğine sahipse o ülkede kalkına ve refahtan bahsetmem mümkün olmayacaktır

(Han & Kaya, 2006, s. 14). Gelir dağılımı adaletli olduğu müddetçe kalkınma mümkün olmaktadır.

Gelir dağılımını gösteren bazı ölçüt ve göstergeler vardır. Bunlardan en bilinenleri Lorenz eğrisi ve Gini katsayısıdır. Max Otto Lorenz'in 1905'te geliştirdiği Lorenz eğrisi, ülkenin sahip olduğu gelirin nüfus yüzdeleri içinde nasıl bir dağılıma sahip olduğunun gösterir (Berber, 2006, s. 247).

Şekil 2. Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı

Kaynak: TÜSİAD, **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**, Yayın No:TÜSİAD-T/2000-12/295, İstanbul, 2000, ss. 176-177.

Şekil 2’de dikey ekseninde gelir yüzdeleri yer alırken, yatay ekseninde nüfus yüzdeleri yer almıştır. Eksenlere 45 derecelik bir açıda yer alan OO’ doğrusu, eş bölüşüm veya mutlak eşitlik doğrusu olarak adlandırılır. Mutlak eşitlik durumunun geçerli olduğu durumlarda ülke gelirinin yarısını toplam nüfusun yarısı tarafından paylaşılmaktadır. Lorenz eğrisini elde edebilmek için topla nüfus içinde yer alan çeşitli kitlelerin toplam gelirden elde ettikleri paylara denk düşen noktaların birleştirilmesi gerekmektedir. Bu eğri, gelir dağılımının tam olarak eşit olduğu durumu ortaya koyan

mutlak eşitlik eğrisine (OO') yaklaştıkça ülkede adaletin eşit dağıtıldığı söylenebilecektir. Bu eğriden uzaklaşma demek ise, adaletli gelir dağılımından uzaklaşmak demektir.

Bir diğer ölçüt ise Corrado Gini tarafından ortaya çıkarılan Gini katsayısıdır. Gini katsayısı OO' doğrusu ile OO' yayı arasında bulunan bölgenin (X), OO'B ikizkenar üçgenine oranlanmasıyla elde edilir. Bir başka ifadeyle, mutlak eşitlik doğrusuyla Lorenz eğrisi arasında bulunan yerin, mutlak eşitlik doğrusunun altında bulunan bütün alana oranlanması bu katsayıyı verecektir. Gini katsayısının sıfır değerini aldığı nokta mutlak eşitlik doğrusuyla Lorenz eğrisinin çakıştığı noktadır. Bu noktada gelir dağılımı tam olarak gerçekleşmiştir. Gini katsayısının bir değerini alması, Lorenz eğrisinin OBO' şeklini aldığı anlamına gelir. Bu durum da tamamen eşitsiz bir dağılımı işaret eder. Kısaca, mutlak eşitlik durumunda katsayı sıfır olurken, mutlak eşitsizlik durumunda katsayı bir olur. Gerçek gelir dağılımları bu iki değer arasında sınırlar. Son derece mükemmel bir düzen hiçbir zaman kurulmadığı için bu iki mutlak değer gerçek hayatta karşılığı yoktur. Gini katsayısı ile gelir adaletsizliği doğrusal bir ilişki vardır. Gini katsayısı arttığında gelir adaletsizliği de artarken; tersi durumda gelir adaletsizliği azalmaktadır (Dülgeroğlu, 2003, s. 15).

Az gelişmişliğin geçerli olduğu ülkelerde genellikle adaletsiz bir gelir dağılımında söz edilir. Gelişmiş ülkelerde ise daha dengeli bir dağılımdan söz etmek mümkündür. Gelişmiş ülkelerde Lorenz eğrisi, mutlak eşitlik doğrusuna daha yakındır ve Gini katsayısı sıfıra yakın bir değer alır. Az gelişmiş ülkelerde ise tersi durum geçerlidir. Örneğin, Norveç'te Gini katsayısı 0,258 değerine sahipken, Şili'de 0,52 seviyesindedir (UNDP, 2010, s. 195). Az gelişmişliğin geçerli olduğu ülkelerde genel olarak kitleler düşük gelirlerle yaşadığı için bu ülkeler, daha düşük tasarruf ve yatırım oranlarına sahiptir.

1.2.1.2. Kişi başına gelirin çok düşük olması

Ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli göstergelerden biri de gayri safi milli hâsıladır (GSMH) (Han & Kaya, 2006, s. 8). Bir ülkenin ekonomisinde belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin toplamının parasal karşılığına denk gelen değer

GSMH'yi verecektir. GSMH'nin artması demek daha yüksek üretim oranlarına ulaşılması demek olduğu için bu durumda ekonominin geliştiğini söylemek mümkündür. "GSMH'nin yıllık oransal artışları, ülke ekonomisinin genel olarak gelişme hızını gösterir." (Tunca, 2005, s. 4).

GSMH'nin verdiği sonuçlar ülke için bazı ekonomik durumları ortaya koysa da bu gösterge, gelişmişlik düzeyini net olarak göstermez. Bu ölçüt nüfusun yapısı, dağılımı, ülkenin özgün koşullarını göz ardı eder. GSMH değerinden yola çıkılarak yapılacak yorumlar sınırlı düzeyde kalacaktır. Örneğin aynı GSMH düzeyinde olan iki ülke arasından daha az nüfusa sahip olan ülkenin vatandaşları oluşturulan milli gelirden daha yüksek paya ulaşacaktır. GSMH'nin toplam nüfusa oranlanmasıyla ortaya çıkan kişi başına düşen milli gelir kullanılan bir diğer ölçüttür. Nüfus miktarını dikkate alan bu gösterge ise, ülke vatandaşlarının ortalama gelirlerini hesaplar. Kişi başına düşen gelir miktarı; IMF, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlar da bu göstergeyi kullanarak ülke ekonomilerini değerlendirirler.

Her ülke karmaşık hesaplama ve istatistik yöntemleriyle ulusal ekonomik değerlerine ulaşır. Bazı ülkeler belirli sektörlerde uzmanlaştığı için o sektörlerin ağırlığı gelirin önemli bir kısmını oluşturur. Piyasaya sürülmeden tüketilen bazı ürün tipleri de bu hesaplamalarda değişikliğe neden olmaktadır. Hesaplama piyasada yer alıp da satışa neden olan bütün mal ve hizmetler kullanılır. Ancak özellikle kırsal kesimlerde üretilen birçok tarımsal ürün piyasaya sürülmeden hane içinde tüketilmektedir. Bu ürünler satışa konu olmadığından ülke üretiminin içinde değerlendirilemezler. Bu sebeple üretilen bütün mal ve hizmetler her zaman ulusal gelirin için yer almamakta; fiili olarak üretilen mal ve hizmetler, hesaplanan göstergenin daha altında olmaktadır.

Ülkeler gelirlerini hesaplarken ulusal para birimlerini kullansa da bir karşılaştırma yapabilmek için ortak bir ölçüye ihtiyaç duyulmuştur. Bu ortak ölçü dolar olsa da ulusal gelirlerin dolara çevrilmesi çeşitli sorunlara sebep olmuştur. Bu farklılıkları ve sorunları ortadan kaldırmak için satın alma gücü paritesi geliştirilmiştir. Bu parite belirli mal ve hizmet grubunun satın alınabilmesi için her ülke için ayrı olarak hesaplanan ulusal para miktarlarının birbirine oranlanmasıyla elde edilir (Kaynak, 2005, s. 40). Satın alma paritesiyle hesaplanan kişi başı gelir oranı farklı fiyatlara sahip mal ve

hizmetler arasındaki farkları ortadan kaldırarak daha doğru ve gerçekçi sonuçların ortaya çıkmasını sağlar.

Düşük bir kişi başı gelir oranı ülkedeki ekonomik ve toplumsal sorunların habercisidir. Kalkınma konusunu inceleyen araştırmacıların ilgilendiği en önemli konu olan fakirliği kısır döngüsünün en önemli nedeni kişi başına düşen gelirin çok düşük olmasıdır. Kişi başına düşük gelire sahip toplumların sosyal sorunları şunlardır: Okuryazarlık oranının düşük olması, bebek ölüm oranının yüksek olması, hayat beklentilerinin düşük olması (Berber, 2006, s. 247). Yine de bu ölçütler tek başına yeterli değildir, çünkü bunlar gelirin adaletli dağılımını dikkate almazlar.

1.2.1.3. Tasarruf ve Yatırımların Düşüklüğü

Kalkınmanın en önemli bileşenleri tasarruf ve yatırımlardır. Azgelişmiş ülkeler düşük gelir miktarlarına sahip olduğu için kişi başına düşen tasarruf ve yatırım oranları çok düşük seviyelerde kalmaktadır. Genel olarak bu ülkedeki bireyler elde ettikleri gelirlerin büyük kısmını harcamaktadırlar. Yüksek fiyatların geçerli olduğu böylesi ülkelerde tasarruf neredeyse olanaksız hale gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise yüksek gelirlere sahip birçok birey tasarrufa yönelir. Bu ülkelerdeki gelişmiş tasarruf kültürü de bu konuda önemli bir etkidir.

Azgelişmiş ülkelerin düşük tasarrufa sahip olmasının iki temel sebebi vardır: Tasarruf isteğinin ve tasarruf gücünün düşük olmasıdır. Azgelişmiş ülkelerde tasarrufların çok büyük getiri sağlamayacağı inancı da bunda önemli bir etken olmuştur. Kısmen doğru olan bu yargıya göre zaten finans piyasaları gelişmemiş bir ülkede büyük tasarruf miktarlarının büyük bir getiri oranına sahip olmayacaktır ve tasarrufun değeri zamanla düşecektir. Bu sebeple düşen tasarruf oranları da somut yatırımlara dönüşmemektedir. Birbirini karşılıklı olarak besleyen bu iki sorun bir kısır döngüye sebep olmaktadır.

Tasarrufların düşük olması büyük altyapı yatırım fırsatlarının da elden kaçmasına neden olmaktadır. Altyapı yatırımlarını sağlıklı bir şekilde uygulamaya koyamayan ülkeler gelişmiş ülke seviyesine ulaşamayacaktır.

1.2.1.4. Üretim Kaynaklarının Optimal Kullanımı Sorunu

Az gelişmiş ülkeler genel olarak sahip olduğu kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanamamaktadır. Dengeli kalkınma teorisine göre bu kaynakların etkin olarak üretime yönlendirilmesi için ülke içinde ekonomik birimler uyum içinde hareket ederek dengeli bir dağılımı gözetmelidirler. Bu durum da bölgelere yapılacak olan dengeli ve adaletli yatırımlarla mümkündür (Oksay, 2005, s. 67). Düşük gelirin sebep olduğu düşük tasarruf oranları yetersiz sermaye sorunun ortaya çıkardığı için dengeli ve büyük yatırımlar her zaman mümkün olmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde bu konudaki temel sorun sahip olunan doğal veya doğal olmayan kaynağı doğru bir şekilde yönetememek ve doğru alanlara yönlendirememektir. Teknoloji ve işgücü yetersizliği bu durumu ortaya çıkaran bir etmendir.

Az gelişmiş ülkelerde görülen düşük tasarruf ve yatırım oranları birden yapılacak tekil ve devasa yatırımların önünü kesmektedir. Bu sebeple birbirine bağlantılı olacak şekilde tamamlayıcı bir sanayi organizasyonu kurulabilir (Oksay, 2005, s. 84).

Rosenstein-Rodan'ın ortaya attığı "büyük itiş" kavramı, az gelişmiş ülkelerde yer alan sanayi sektöründe aynı zamanlarda başlatılacak ve birbirini destekleyecek yatırımların yapılmasını önermektedir. Bu uygulama birden hem piyasanın hacmini yükseltecektir, hem de piyasaya dinamizm katacaktır. Bu sistem düzenli ve dengeli bir şekilde kurulursa elde edilecek olan yüksek verimlilik, zarara veya savurganlığa neden olmayacaktır (Başkaya, 2009, s. 63). Böylesi bir sistemi kurabilmek için iyi yönetime ve yüksek tasarruf oranlarına ihtiyaç vardır. Az gelişmiş ülkelerde ise genellikle bu koşullar sağlanamadığından (Başkaya, 2009, s. 64), gerekli yatırımlar kredi, borçlanma ve yabancı sermaye aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Dengeli kalkınmayla ilgili araştırmalar yapan H. Chenery'e göre az gelişmiş ülkelerde piyasayla kaynak dağılımı arasında sağlıklı ve doğru bir ilişki kurulamadığı için yatırımlar söylendiği gibi dengeli bir dağılıma sahip olamamaktadır (Yavilioğlu, 2002, s. 57). Chenery üretim kaynaklarındaki yapısal sorunlara değinir ve emek dünyasında emek arzının emeğe olan talepten daha fazla olduğunu belirtir. Bu durum tekrardan yüksek işsizlik oranı ve düşük tasarruf oranı sorununa çıkar.

Sermaye ve döviz piyasalarında ise yüksek bir talep vardır. Devlet yaptığı çeşitli ekonomik müdahalelerle sermaye ve döviz fiyatını oluşan denge fiyatının altına, emek ücretini ise bunun üstünde tutmaktadır. Ayrıca girdi ve şeffaflık sorununun varlığı, girdileri fiyatlarının toplumsal alternatif maliyetlerine olan etkisini engellediği için piyasanın kaynaklara nasıl bir ağırlık vereceğini belirlemek gittikçe zorlaşır (Kazgan, 1997, s. 252). Böylesi dengesiz durumlarda üretim girdi fiyatlarının sosyal maliyetleri hangi ölçüde etkileyeceği bilinemediğinden yatırımın getireceği sosyal kâr ile sosyal kâr arasında büyük farklılıklar oluşacaktır. Bu fark yüksek seviyelere ulaştığında dengeli bir kaynak dağılımından bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenlerden dolayı Chenery, planlama yöntemiyle piyasalara müdahale edilmesi gerektiğini düşünür (Yavilioğlu, 2002, s. 52).

Kaynak kullanımının bahsedilen faktörlerle ilişkisine örnek olarak Mısır verilebilir. Mısır'da 1939-1953 yılları arasında elde edilen fazlalık milli gelirin neredeyse üçte birine ulaşmıştı. Bu fazlalığın % 38'i lüks tüketimin gerek duyduğu ithalata, % 34'ü zengin kesimin inşaat faaliyetlerine, % 15 spekülasyon harcamalarına ayrılırken, sadece % 13'lük bir kısım verimli yatırımlarda değerlendirilmiştir (Başkaya, 2009, s. 52).

1.2.2. Kültürel Özellikler

1.2.2.1. Eğitim

Az gelişmiş ülkelerin en önemli sosyal sorunlarından biri eğitim sorunudur. Bu ülkelerde yetersiz kaynak gibi birçok sebepten dolayı sağlıklı bir eğitim düzeninden bahsedilemiyor. Eğitimle ilgili genel ölçütler şunlardır: Okuryazarlık oranı, eğitime ayrılan bütçe payı, eğitim sisteminde yer alan personelin ve genel olarak eğitimin kalitesi vs.

Gelişmiş ülkelerde okuryazarlık oranı % 95 civarındayken, az gelişmiş ülkelerde bu oran % 53 civarındadır (UNDP, 2010, s. 272). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra az gelişmiş ülkelerde okuryazarlık artsın diye yapılan uluslararası girişimler çok ciddi sonuçlara ulaşılmaya da belirli bir yol kat edilmiştir. Ayrıca bu ülkelerdeki okuryazarlık

oranı genel bir oranı yansıtmaktadır. Farklı değişkenler devreye girdiğinde bu oran daha da düşmektedir. Örneğin, cinsiyet açısından kadınlarda ve coğrafik açıdan kırsal bölgelerde daha düşük okuma yazma oranları belirlenmiştir.

Az gelişmiş ülkeler genel olarak eğitime çok düşük paylar ayırırlar. Düşük milli gelir oranı bu durumun önemli bir sebebidir (Berber, 2006, s. 253). Az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki devasa gelir farkları eğitime harcanan miktarların ve etkin eğitim sisteminin olup olmadığını açıklıyor.

Okullaşma oranlarına bakıldığında ilköğretim düzeyinde verilen eğitim oranı birçok ülkede yakın oranlara sahipken, ortaöğretim düzeyindeki okullaşma oranında ciddi farklar ortaya çıkmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde belli bir eğitim düzeyinin oluşturulması için zorunlu ilköğretim uygulaması getirilmiştir. Bu sistemde yapılan düzenlemeler ve eğitim anlayışının bütün ulusal ölçekte genişletilmesi ilköğretim alanında yüksek okullaşma oranını beraberinde getirmiştir.

Eğitim seviyesinin yüksekliği kuşkusuz ülkenin kalkınmasını olumlu anlamda etkileyecektir. Eğitim basamaklarını teker teker çıkıp iyi yerlere gelen bireyler bu sayede yüksek gelirlere ve refah bir hayata kavuşacaktır. Ayrıca eğitim sayesinde bilgi üreten ve kullanan bireyler bilim dünyasına kattıklarıyla da ülke kalkınmasında önemli rolleri üstlenecektir. Yeni bilgileri kullanılması ve yeni teknolojileri ülke çapında tesis edilmesi ülke büyümesinde sıçramalara neden olacaktır (Taban, 2004, s. 24).

1.2.2.2. Sağlık

Sağlıkla ilgili yapılan çalışmalar geçtiğimiz on yıllarda yetersiz olduğundan salgın hastalıklarla toplu ölümlerin gerçekleştiğini tarih yazmıştır. Sömüren veya sömürülen ülke olsun kapitalizmin ilk yıllarında görülen salgın hastalıklar özellikle Avrupa'da kitlesel ölümlere neden olmuştur. Ancak sağlık alanında görülen muazzam ilerleme ve önleyici yöntemler, salgınların önüne geçilmesini sağlamıştır. Sağlık alanında büyük gelişmeleri kaydeden ise genel olarak gelişmiş ülkeler olmuştur. Bu yüzden günümüzde hala salgın hastalıklarla uğraşan birçok az gelişmiş ülke vardır. Bir ülkenin sağlık konusunda iyi konumda olduğunu gösteren çeşitli ölçütler ise şunlardır:

Doğum ve ölüm oranı, sağlığa bütçeden ayrılan pay, ortalama yaşam süresi, her bir doktora karşılık gelen hasta sayısı, kamusal hastane sayısı ve sağlık hizmetleri, ücretsiz önleyici ve koruyucu sağlık hizmetlerinin sayısı, salgın veya çeşitli hastalıklar sebebiyle ölen kişi sayısı, yüksek bebek ölüm oranları vs. Sağlık konusundaki çeşitli göstergeler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Çeşitli Ükelere Ait Sağlıkla İlgili Göstergeler (%)

Ülke	Toplam Üreme Oranı (Kadın Başına), 2013	Sağlık Harcamaları/GSYİH, 2014	Bebek Ölüm Oranı (Bin Canlı Doğum İçin), 2015	Ortalama Ömür, 2015
Çad	6.3	3.62	85.0	53.1
Uganda	5.9	7.22	37.7	62.3
Zimbabve	3.5	8.0	46.6	60.7
Arjantin	2.2	4.79	11.1	76.3
Kanada	1.7	10.45	4.3	82.2
ABD	2.0	17.14	5.6	79.3
Afganistan	4.9	8.18	66.3	60.5

Mısır	2.8	5.64	20.3	70.9
Sudan	4.4	8.43	47.6	64.1
Danimarka	1.9	10.80	2.9	80.6
Fransa	2.0	11.54	3.5	82.4
İspanya	1.5	9.03	3.5	82.8
İsviçre	1.9	11.93	2.4	82.4
Türkiye	2.0	5.41	11.6	75.8
Hindistan	2.5	4.69	37.9	68.3
Çin	1.7	5.55	9.2	76.1

Kaynak: İlker Daştan ve Volkan Çetinkaya, OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Sağlık Sistemleri, Sağlık Harcamaları ve Sağlık Göstergeleri Karşılaştırması, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5 (1), 2015, s. 111.

Az gelişmiş ülkelerde yeterli sağlık teknolojisi donanımı yoktur. Bunun yanında yüksek doğum oranları nüfusu dengesiz bir şekilde arttırmaktadır. Düşük sağlık harcamaları ve artan erken ölüm sayısı bu ülkelerin sağlık sorunlarından (Taban, 2004, s. 22). Tablo 2'ye göre gelişmiş ülkelerde doğan her bin bebekten beşi veya daha azı hayatını kaybederken, bu oran gelişmiş ülkelerde çok daha yüksektir. Az gelişmiş

ülkelerde sağlığa ayrılan pay düşük seviyelerde kaldığı için yüksek donanımlı sağlık teknolojilerinden faydalanmak çok kısıtlı bir imkan olmuştur.

Kişi başına düşen doktor sayısı da önemli bir sağlık göstergesidir. Gelişmiş ülkelerde bu oran yüksek olurken az gelişmiş ülkelerde düşüktür. Az gelişmiş ülkelerde genel olarak on bin kişiye sadece beş doktor düşmektedir.

Tablo 3. Çeşitli Ülkelerde Kişi Başına Düşen Doktor Sayısı

Ülkeler	Kişi Başına Düşen Doktor Sayısı (Binde)
Belçika	2.993
İsviçre	4.049
Norveç	4.281
Fransa	3.19
Almanya	3.889
İtalya	3.764
Finlandiya	2.905
Kanada	2.068
Türkiye	1.711
İran	0.89
Pakistan	0.827
Güney Afrika	0.076
Irak	0.607
Hindistan	0.702
Sri Lanka	0.68
Suriye	1.455
Fas	0.62
Sudan	0.28
Bangladeş	0.356
Madagaskar	0.161
Afganistan	0.266

Zimbabve	0.083
Zambiya	0.173
Çad	0.037
Senegal	0.059
Uganda	0.017

Kaynak::İlker Daştan ve Volkan Çetinkaya, OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Sağlık Sistemleri, Sağlık Harcamaları ve Sağlık Göstergeleri Karşılaştırması, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5 (1), 2015, s. 115.

Az gelişmiş ülkelerde sağlıklı bir doğal çevrenin oluşturulamaması, yaygın önleyici sağlık hizmetlerinin olmaması, sağlıklı suya ulaşmanın zor olması, kanalizasyon ve arıtma tesislerinin yetersizliği, çöplerin toplanmaması ve yetersiz çevre temizlik hizmetleri gibi sorunlar salgın hastalıkların yaygınlaşmasına neden olmuşlardır.

Sağlığı etkileyen tek etmen dışsal temizlik ve sağlık sorunları değildir. Yetersiz beslenme ve kaliteli gıdaya ulaşamayan milyonlarca insan çeşitli hastalıklarla uğraşmakta veya açlık sorunuyla baş başa kalmaktadır. Sağlıklı bir bireyin gündelik yaşamına tam olarak katılabilmesi için günlük olarak 2.500 kaloriye denk gelecek besini tüketmesi lazımdır. Bu miktarın altında kalori alımının yaygın olduğu ülkelerde yetersiz beslenme sorunu vardır (Berber, 2006, s. 254). Bu ölçüt önemli bir değer olsa da kalori hesabı tek başına yeterli bir ölçüt değildir. Kalori alımının hangi besinlerden olduğu da ayrı bir öneme sahiptir. Dengeli bir beslenmeyle alınacak kaloriler bireyler için sağlıklı olacaktır. Az gelişmiş ülkelerde uygun fiyatlı olduğu için bol bol tüketilen pirinç ve tahıldan elde edilen kaloriler yetersiz olsa da bunlara odaklanan bir beslenme programı çok da sağlıklı olmayacaktır. Bu ülkelerde bireyler genellikle karbonhidrat ağırlıklı beslenirken, proteini bol besinlerden uzak kalmaktadır.

1.2.2.3. Nüfus

Az gelişmiş ülkelerdeki yüksek doğum oranları toplam nüfusu bir anda yükselterek ciddi sorunlara neden olurlar. Altyapı konusunda zaten ciddi sorunlarla uğraşan bu ülkeler bir de yükselen nüfus sorunuyla karşı karşıya kalırlar. Çok sayıda

insana karşılık altyapının ve kamusal hizmetlerin yetersiz olması ciddi toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Azgelişmişlik konusuna neo-maltusyen bir açıdan yaklaşan araştırmacılar, azgelişmiş ülkelerde gelir artışı sağlansa bile artan nüfus kişi başına düşen geliri tekrardan düşük seviyelere çekecektir. Gelişmiş ülkelerde genç nüfus toplam nüfusun beşte biri iken azgelişmiş toplumların neredeyse yarısı genç nüfustan oluşmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde çalışan nüfus oranı hem daha azdır hem de çalışanların bakmakta oldukları kişi sayısı fazladır (Oksay, 2005, s. 19).

Leibenstein azgelişmiş ülkelerin içsel dinamiklerinin fakirlik kısa döngüsüne neden olduğunu ve bunun istikrarlı bir şekilde devam ettiğini belirtmektedir. Sadece geçinebilmeyi sağlayan bir gelir durumu küçük artışlara neden olsa da tetiklenen bazı sosyal faktörler kişi başına düşen gelir tekrardan eski seviyesine inecektir. Örneğin, bir bölgede yapılan yatırımın yarattığı ekonomik iyileştirmeler bölgenin toplam ve kişi başına gelirini yükseltse de kısa bir süre sonra artacak olan nüfus ve azalacak olan verimlilik kişi başına düşen geliri düşürecektir (Kazgan, 1997, s. 250).

1975-2002 aralığında ülkeler arası nüfus artış hızı karşılaştırıldığında da benzer bir sonuç çıkıyor. Azgelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı % 1.6 iken, orta seviyelerde gelişmiş ülkelerde % 0.8, gelişmiş ülkelerde % 0.4'tür¹⁰. Genel olarak nüfus artışıyla gelir artışı arasında ters orantılı bir ilişki vardır (Öztürk, 2005, s. 32).

Gelişmiş ülkelerde azalan nüfus artış hızı incelendiğinde bu durumun sanayileşme ve kapitalistleşmeyle doğrudan ilintili olduğu görülmektedir. Kırsal kesimde tarımsal işgücüne olan ihtiyacın gittikçe azalması kitleleri şehre göce zorlamıştır. Kentsel yaşamın özgün kuralları, değişen toplum anlayışı yapısı, ebeveynlerin kendilerini geliştirme ihtiyacı onları daha az çocuk sahibi olmaya itmiştir (İlkin, 1988, s. 17). Ayrıca bu ülkelerde sistematik bir şekilde uygulanan aile politikaları sonuç vermiş; aileler bakamayacakları sayıda çocuk sahibi olma durumundan bilinçli bir şekilde kaçınmışlardır. İktisadi olarak ise ülkede tüketim oranı düşeceği için tasarruf oranları artacaktır. Tasarrufların artması ise gelişmeyi ve kalkınmayı beraberinde getirecektir. Azgelişmiş ülkelerde de bu uygulamalar hayata geçirilirse bahsedilen sorunlarda azalmalar görülecektir (Tanyeri, 1988, s. 38).

1.2.2.4. Düalist Yapı

Düalist ya da ikili yapı klasik iktisat literatüründen günümüze uzanan bir kavramdır. Bu kavrama iktisat dışında sosyoloji ve antropolojide de rastlamak mümkündür (Taban, 2004, s. 45).

Dalizme göre ülkelerde sosyal, ekonomik, bölgesel ve teknolojik alanlarda farklı ve birbirinden ayrı iki farklı kesim varlığını sürdürmektedir (Berber, 2006, s. 45). Bu ikili yapı her ülkede bulunabilir. Ancak genel olarak azgelişmiş ülkelerde sık sık görülür. Buralarda modernlik ve geleneksellik bir aradadır.

İkili yapının geçerli olduğu ülkelerde ileri teknolojiye, gelişmiş toplumsal yaşama, modern kurum ve kuruluşlara rastlanabileceği gibi geri kalmışlığın niteliklerinden olan gelişmemiş teknoloji, durgun ve kapalı toplumsal yapı, aile ekonomisi, geleneksel kurum ve kuruluşların oluşturulması gibi özelliklere rastlanabilir (Han & Kaya, 2006, s. 18).

Geleneksel kesimden kastedilen dar ulaşım ve haberleşme ağı, kapalı ve dar ekonomiler, geleneksel davranış biçiminin yaygınlığı, renkli ve katılımcı bir toplum yapısından uzak bir sosyal anlayış, öz tüketim ve verimliliğin düşüklüğüdür. Geleneksel retim biçimleri halen yaygındır ve çoğunlukla kas gücüne dayanır. Ayrıca emeğin marjinal verimliliği sıfıra yakındır. İkili yapının diğer yönü olan modern kesimden kastedilen ise değişim ve piyasa ekonomisinin egemenliği, gelişmiş ulaşım ve haberleşme olanakları, modern değer yargıları, kültür ve sosyal yaşama önem vererek renkliliği savunma ve yüksek verimliliktedir. Üretimde kullanılan en önemli unsur burada sermayedir (İlkin, 1988, s. 31).

İkili yapıya azgelişmiş ülkelerde daha sık rastlanır. Bölgesel farklılıklar da dikkat çekicidir. Örneğin, İtalya'nın kuzeyi veya Türkiye'nin batısına modern anlayış egemenken, diğer kesimlerinde geleneksel anlayış egemendir (Dülgeroğlu, 2003, s. 30). Aynı sektör içinde de bu ikili yapıya rastlamak mümkündür. Tarım sektöründe geleneksel üretim biçimleri veya son teknolojinin kullanıldığı modern üretim biçimleri görülebilir. Perakende sektöründe geleneksel görünümlü küçük bir esnafla, modernliğe

uygun satış yapan büyük bir perakendeci düalist yapının iki farklı tarafını oluşturur. Aynı sektörde üretim yapan iki fabrikadan birinin son teknolojiyi kullanması, diğerinin eski teknoloji ve geleneksel yöntemlerde ısrar etmesi de buna bir örnektir.

Değişime giren veya dönüşümünü henüz tamamlayamamış ülkelerde ikili yapının ortaya çıkması son derece doğal bir olgudur. Sanayileşmeyi amaç edinen ülkeler doğal olarak bunu bir sürece yayacağından uzun sürelerde ikili yapıların ortaya çıkmasına neden olacaklardır. Her ne kadar büyük bir atılımla yapısal dönüşümlere de girilse de buna direnen veya karşı çıkanlar olacaktır. Kısacası, bu ikili yapının zorunlu olarak ortaya çıkacağı söylenebilir. Ancak modern yapı daha ileriye gördüğü ve geleceği inşa ettiği için daha egemen bir konumdadır ve zamanla geleneksel yapıyı kendi içine alacaktır. Geleneksel yapı ise her zaman değişime ve modernliğe direnen unsurlar olacağından varlığını koruyacaktır, ancak bu uzun dönemli olmayacaktır. Geleneksel yapı da zamanla küçük dönüşümler geçirerek düzene ayak uydurmak zorunda kalacaktır.

1.2.2.5. Geleneksel Toplum Yapısı

Geleneksel toplumlarda en önemli değer ve kavramlar geçmişe ve geleneklere bağlılık, dinin egemenliği, hemşerilik, akrabalık, soydaşlık ve aynı topluluğa ait olmanın verdiği aidiyet güven duygusudur. Bu yapıda bireylerin her birinin önemi görece düşüktür. En önemli olan grubun veya topluluğun iyiliği, devamlılığı ve çıkarlarıdır. Az gelişmiş ülkelerin geleneksel toplum yapısında bir topluluğa ait olma, bir gruba üye olma bireyi topluluk düzeyinde yücelttiğinden çok önemli bir olay olarak görülür. Her bir grup ve topluluk kendi içinde kapalı ve özgün niteliklere sahiptir. Gruplar arası geçiş çok nadir görülür. Grupların arasındaki en önemli ilişki çatışmadır. Bu durum da sosyal iletişimin ve paylaşımın önünü tıkamaktadır.

Gelişmiş ülkelerde bireycilik ön plandadır. Bu bireycilik girişimciliği de tetiklediği için kalkınmanın önemli bir bileşeni olarak görülür. Az gelişmiş ülkelerin geleneksel yapıları ise buna izin vermez; onda önemli olan topluluğa ait olarak verilen görevi yerine getirmektir (Dülgeroğlu, 2003, s. 21).

Az gelişmiş ülkelerde geleneksel toplum yapısının etkisiyle teknoloji de kendine büyük bir alan bulamaz. Hayatı kolaylaştıran temel teknoloji burada kullanılsa da, teknoloji ve yenilik tam olarak içselleştirilmemiştir. Daha iyi koşullarda yaşamının yolları araştırılmaz. Bu sebeple daha az riskler alındığı için büyük atılımlar ve yenilikler ortaya çıkarılamaz. Bu topluluktaki bir sermayedar veya girişimci ise uzun vadeli bir yatırım yerine kısa vadeli bir yatırımla spekülasyon şeklinde gelir elde etmeyi hedefler (Dülgeroğlu, 2003, s. 21).

Bu topluluklarda verilen tepkiler genellikle rasyonel değildir. Geleneksel bir düşünceden beslenildiği için her alandaki yeniliklere, modern bir anlayışa, kısaca değişim ve dönüşüme dirençle tepki verirler. Burada önemli olan mevcut durumu korumak ve geleceğe olduğu gibi bırakmaktır. Ancak ekonomi ve kalkınma, gelişimle ve ileriye görmeyle mümkün olduğu için iktisadi açıdan zarar verici niteliğe sahiptir. Zamanla yapılan yenilikler ve değişimler ise bireylerde uyumsuzluk sorunlarını beraberinde getirebilir. Bu da toplumun sosyal yapısında çeşitli sorunları ortaya çıkarabilir.

1.2.2.6. Teknoloji ve Enformasyon Yetersizliği

Teknoloji, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli kaynaklara karşı uyguladıkları çeşitli tekniklerin ve kullandıkları bilgileri toplamıdır. Bunu kullanmadaki amaç, ihtiyacı karşılayacak ürünleri üretebilmektir (İlkin, 1988, s. 221). Dünya savaşlarından sonra ekonominin yeniden büyük bir dönüşüm geçirmesi ve küresel çapta bir iş bölümü sisteminin ortaya çıkması yeni teknolojilere ve tekniklere olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Son teknolojiyi kullanan işletmeler büyük üretim hacimlerine ulaşırken, eski teknolojiyi kullanan genellikle yerel nitelikli olan üreticiler düşük üretim miktarlarıyla yetinmişlerdir. Bu durum rekabet açısından az gelişmiş ülkeleri, gelişmiş ülkeler karşısında geride bırakmıştır. Bu ülkelerde kullanılan geleneksel yöntemler, yeni teknolojiler karşısında yetersiz kalmış; buralarda sermaye ürünleri üreten işletmeler bir bir yok olmuştur (Başkaya, 2009, s. 130). Teknolojinin bir türlü bu ülkelerde yerleşiklik kazanamaması, bu ülkelerin kalkınamamasına neden olmuş; yetersiz sanayi sebebiyle gelişmiş ülkelere birçok bakımdan bağımlı olma sorununu doğurmuştur.

Kalkınma sadece ürün üretip satmak değildir. Ürün üretilirken maliyetler, sosyal koşullar, kâr, istihdam, verimlilik gibi birçok kıstas devreye girer. Teknolojinin kullanımı ise bu kıstasların doğurabileceği sorunları minimize eder. Teknoloji sayesinde elde edilen verimlilikle emek, sermaye ve diğer bileşenler optimize bir şekilde kullanıldığı için katma değerli bir üretim sistemi ortaya çıkacaktır. Böyle bir sisteme sahip işletmeler dünyada bir adım öne çıkacaktır. Bu sebeple teknolojiyi en iyi kullanan ülkeler genellikle gelişmiş ülkeler olmaktadır (Başkaya, 2009, s. 130). Azgelişmiş ülkeler ise kendi teknolojilerini kurma veya büyük atılımlar gerçekleştirme gibi vasıflara sahip olmadığından gelişmiş ülkelerin teknolojisini büyük maliyetlere katlanarak ülkelerine getirerek uyum sağlamaya çalışırlar.

Neoklasik yaklaşıma göre azgelişmiş ülkeler teknolojiyi doğrudan gelişmiş ülkelerden aldığı ve kullanım koşullarını onlardan öğrendiği yöntemlerle gerçekleştirdiği için bağımlılık her zaman sürecektir. Çünkü bu ülkeler yeni teknolojiler için her zaman gelişmiş ülkelerin ürettiklerini bekleyecektir. Bir diğer yaklaşım olan teknolojik yetenekler yaklaşımına göre ise, azgelişmiş ülkede nitelikli işgücünün oluşması için verilen eğitim ve ithal edilen teknolojiye olan yaklaşım azgelişmiş ülkeyi teknoloji konusunda gelişmesini sağlayacaktır. Yeni teknolojiler sonra dönemlerde ülke içinde uyumlaştırılacak veya öğrenilen yeni bilgiler daha sonra yeni teknolojileri ortaya çıkaracaktır. Günümüzde rekabette önemli aktörler olan Asya ülkelerinin başarısının altında yatan etmen budur (Kula, 1999, s. 115).

Teknoloji esasında üretim süreçlerini iyileştirmek amacıyla ortaya çıksa da hayatın her alanını kolaylaştıran bir bileşendir. Elektronik haberleşme ve internet devrimi sayesinde birçok alanda köklü değişimler yaşanmıştır (Yıldızoğlu, 1996, s. 225). Sanayi toplumundan iletişim ve bilgi topluluğuna geçen bu topluma teknoelektronik toplum demek de mümkündür (Yılmaz A. , 2004, s. 15). Gelişmiş ülkelerin teknoloji alanında rakipsiz bir konuma yükselmesi sanayilerin coğrafik anlamda bir dönüşümüne neden olmuştur. Bu ülkeler tekstil, inşaat, demir çelik gibi sanayi alanlarını azgelişmiş ülkelere kaydırarak hem düşük ücretli işgücünden yararlanmışlar hem de kendi ülkelerinin doğasına zarar verme suçundan kurtulmuşlardır. Bu durumun azgelişmiş ülkeler için nasıl bir katkı sağladığı tartışmalı bir konudur. Günümüzde gelişmiş ülkeler, biyo-teknoloji ve mikro-elektronik gibi

teknolojilere odaklanırken, az gelişmiş ülkeler henüz sanayileşmelerini tamamlamayla uğraşmaktadırlar (Yıldızoğlu, 1996, s. 227).

Önceki dönemlerde bir ülkenin gelişmişlik düzeyi üretilen ve satılan sanayi ürünlerine göre hesaplanırken günümüzde bu durumu belirleyen kıstas teknolojidir. En iyi teknolojiyi üretilen ihraç eden ülke rekabette en öne çıkmıştır (Bayraç, 2006).

Bilgisayar teknolojisinin üretim süreçlerinde etkin olarak kullanılması, hatta tamamen kendi kendine çalışan otomasyon sistemlerinin kurulması vasıfsız işgücünün üretimden uzaklaştırılmasına neden olmuştur. İşsizliğe neden olan bu durum işletmeler açısından yüksek verimlilik ve düşük maliyetler anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra bilgisayar teknolojisinin ve internetin dünya çapındaki yaygınlığı bilgi paylaşımı ve iletişim anlamında bir bakıma eşitliği getirmiştir. Sanal dünyada yer alan her bir unsur eşit bir konumda yer alarak sanal dünyanın sunduğu bütün hizmetlerden faydalanarak fırsat eşitliğini görece doğru bir şekilde kullanabilmektedir. Ancak burada da interneti ve bilgiyi doğru bir şekilde kullanıp yeni bilgi üretilip üretilmemesi sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sorun az gelişmiş ülkeler için teknoloji yoksulluğu olarak adlandırılmaktadır (Yıldızoğlu, 1996, s. 225-227).

1.2.3. Sosyal Özellikler

Birleşmiş Milletler Gelişim Planlama Komitesi tarafından sınırlandırılan 31 ülkede 270 Milyon insan yaşamaktadır bu sayı gelişmekte olan ülkelerin toplam nüfusunun %13'üne tekabül etmektedir (Klasen, 2014, s. 249). 31 az gelişmiş ülkenin 21 tanesi Afrika'da, 8'i Asya'da bir tanesi Karayipler'de bir tanesi de Okyanusya'da bulunmaktadır (Klasen, 2014, s. 251). Sosyo-politik çeşitliliklerine ve kültürel zenginliklerine rağmen, bütün bu ülkeler yoksulluğun trajik bir durumu içerisinde ve bu durum da kişi başı düşen gelire üretimle alakalı çok düşük miktarda sanayileşmeye ve çok düşük eğitim seviyesine yansımaktadır (Anand & Sen, 2000, s. 57). Bu üç resmi sınıflandırma faktörlerinin haricinde az gelişmiş ülkeler şu karakteristik özelliklere sahiptir (Grün & Klasen, 2003, s. 618):

- Geçimlik tarım hâkimiyeti,

- Uygunsuz ve ilkel ekonomik altyapı,
- Kalifiye personel eksikliği,
- Zayıf ve yetersiz yerel yönetimler ve hükümet,
- Geri kalmış sağlık hizmetleri,
- Yüksek maliyetli ulaşım vs.

Bu ülkelerin tamamı neredeyse Afrika ve Asya'nın tropikal bölgelerinde yer almaktadır (Grün & Klasen, 2003, s. 619). Ülkelerin coğrafi konumları şu durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (United Nations Development Programme, 1995, s. 42-43):

- 31 ülkenin neredeyse yarısının kıyıları kapalıdır diğerleri de ada şeklindedir ve diğer ülkeler de komşuları olan Hindistan gibi büyük ülkelere bağlı durumdadır.

- Her ne kadar büyük değişikliklere de uğrasa, iklimsel koşullar çorak ve sıcak bölgelerden çok soğuk bölgelere kadar farklılık göstermektedir ve oldukça elverişsizdir.

- Az gelişmiş ülkeler buldukları bölgelerde oldukça küçük konumlara sahiptirler, kilometre başına nüfus yoğunluğu ya çok yüksektir ya da çok fazladır ve nüfus artışı ekonomik büyüme ile ilgili olarak çok yüksek olmaktadır bunun sonucu da gıda üretimi oranını çoğunlukla aşmaktadır (Bardhan & Klasen, 2000, s. 192). Örneğin az gelişmiş ülkelerin üçte birinde 2 milyondan daha az insan yaşamaktadır, üçte ikisinde ise 5 milyondan daha az insan ve yalnızca 5 ülkede 10 ile 20 milyon arasında insan yaşamaktadır. Bu gruplardan farklı olarak Etiyopya'da 30 Milyon, Bangladeş'te ise 90 milyon insan yaşamaktadır ve nüfus yoğunluğu ülkedeki bölgelerde de farklılık göstermektedir (Klasen, 2014, s. 252).

Bazı tarihsel ve jeopolitik faktörlerle bağlantılı olan bu olumsuz yapısal özellikleri uluslararası ekonomik, ticari, siyasi ve stratejik ilişkilerle bağlantılı olaylar da ağırlaştırmaktadır; ithal edilen malların artan fiyatları nedeniyle dış ticaret hadlerinde

bozulma, dünyanın en güçlü devletleri arasındaki rekabet ve bunun yol açtığı devletlerin zorlamasıyla ortaya çıkan savunma ya da topraklarını korumaya zorlama durumları, mali yardım konusunda bile bu ülkeler yönetici personel eksikliği nedeniyle yüksek bürokratik maliyetleri karşılamak zorunda kalmaktadırlar (Barro, 2001, s. 15). Bu yapısal problemler kronik bir yoksullukla beraber devletin de uluslararası ekonomik ve siyasi dalgalanmalarına bağlı kalmasına neden olmaktadır. Bu durumun sonuçları bütün bu ülkelerde yaygın olarak şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

- Kişi başına gelirin çok düşük olması- ortalama 200 USD seviyesinde, gelişmekte olan ülkelerde bu miktar 700 USD iken Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerde neredeyse 4000 USD ve gelişmiş batı ülkelerinde de 8000 USD'nin üzerindedir (UNDP, 2015, s. 23).

- Gayri safi yurt içi hasılaya çok az katkı sağlayan üretim sektörünün gelişmemesi - gelişmiş ülkelerde bu oran %19 iken az gelişmiş ülkelerde ise %9'dur (UNDP, 2015, s. 23).

- Tarım sektörü bu ülkelerde çok önemli olmasına rağmen yeterli seviyede olmaması – Tarım ilgili ülkelerde gayri safi yurt içi hasılanın yarısını oluşturmaktadır ve tek başına dönüşüm ve gelişim süreçlerini finanse etmektedir. Nüfusun 4/5'i bu sektörde çalışmaktadır (UNDP, 2015, s. 26).

- Düşük düzeyde yatırım – Az gelişmiş ülkeler kişi başı ortalama 5 ya da 6 defa yatırım yapmak zorunda kalmaktadırlar (Karakaş & Köksal, 2003, s. 19).

- Doğal enerji ve mineral kaynaklarının kötüye kullanımı ya da düşük seviyede olması – Bu durumun ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden birisi hem özel hem de kamudaki sermaye ve kalifiye eleman eksikliğidir (Sen, 1999, s. 72).

- Ormansızlaşma, çölleşme, sel, kuraklık, erozyon, kontrolsüz şehirleşme gibi nedenlerden dolayı çevrenin hızlıca bozulması (Sen, 1999, s. 72).

Son olarak da yetersiz beslenme, cehalet, hastalık, hijyen, içme suyu gibi problemlerin ortaya çıkardığı az gelişmiş ülkelerdeki aşırı yoksulluk 70-75 yıllık yaşam beklentisi yerine 40-45 yıllık bir yaşam beklentisi ortaya koymaktadır ve aynı zamanda da yüksek ölüm oranlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Klasen, 2014, s. 253). Az gelişmiş ülkelerdeki durum yalnızca aşırı yoksulluk ve ülkelerin en temel ihtiyaçları karşılama konusundaki yetersizliği nedeniyle değil, ayrıca yakın gelecekte gelişme sağlayabilecek planları ortaya koyma konusundaki yetersizliği nedeniyle kabul edilemezdir. Son yirmi yılda az gelişmiş ülkelerdeki gayri safi yurt içi hasıla yıllık %0.7'den biraz daha fazla bir artış göstermiştir. Bu büyüme oranı ülkeden ülkeye değişmektedir ancak yalnızca 6 ülkede %1'in üzerine çıkmaktadır (UNDP, 2015, s. 19-20). Az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki ve özellikle zengin ülkelerle onlar arasındaki fark bu nedenle iyice açılmıştır.

Bahsedilen yapısal zayıflıklar mücadele etmek için yeterli ekipmana sahip olunmayan doğal afetler sırasında ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle sıradan bir afette bile durum oldukça kötüleşebilmektedir. Az gelişmiş ülkelerdeki kriz kıtlığa, iflase hem de ülkenin çöküşüne zemin hazırlayabilir (Haq, 1995, s. 121). Acil önlemler hemen bir yardım sağlamalarına karşın, uzun vadede herhangi bir çözüm ortaya koymamaktadır. Felaket zamanlarında diğer ülkeler tarafından sağlanan acil yardım bazen hem etkili hem de cömert olabilirken, kimi zaman bunun tam tersi olabilir ya da sadece dikkat dağıtmaya yönelik olabilir. Acil olarak ülkedeki yapısal problemlerin ortadan kaldırılması gerekir ve diğer ülkeler de bu konuda az gelişmiş ülkeleri cesaretlendirip yardım edebilirler. Bu sayede uzun vadede az gelişmiş ülkeler kendilerini toparlama imkânı bulabilirler (Jahan, 2007, s. 152).

Az gelişmiş ülkelerdeki durumu iyileştirmek için yeni yollar aranırken, son yirmi yılda başarısız olmuş gelişme stratejilerinden ders çıkartılması gerekmektedir. Bu stratejilerin zayıf noktalarından birisi birbirleriyle alakalı olmayan ekonomik ve sosyal amaçların yan yana getirilip, gelişim planlarında birlikte uygulanmaya çalışılmasıdır. Bu nedenle gelişim stratejileri ortaya konurken, amaçların toplum yararına olmasına özen gösterilmeli ve de birbirini destekleyen stratejik adımlar atılmalıdır (Grün & Klasen, 2003, s. 621).

1.3. Gelişmişlik Kavramı ve Gelişmiş Ülkelerin Ortak Özellikleri

Sanayi devriminden sonraki gelişmeler ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemden önce teknoloji seviyesi belirli düzeylerde seyrettiği için gelişmişlik açısından büyük farklar ortaya çıkmıyordu (Dinler, 2009, s. 571). Bu sebeple sanayi devriminin ülkeler arası farklılığı derinleştiren en önemli olay olduğu söylenebilir. Ayrıca bu devrimi ve gelişmişliğe sebep olan koşulları ortaya çıkaran faktörün bu ülkelerin zamanında sömürgeci ülkeler olduğunu söylemek mümkündür (Canbolat, 2004, s. 14). Devrim sayesinde birden sıçrama yapan ülkeler ekonomik ve sosyal anlamdan refaha kavuşmuştur. Sanayi devriminden uzak kalan ülkeler ise birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Geleneksel üretim yöntemleriyle varlığını korumaya çalışan bu ülkeler bir süre sonra sürdürülebilirlik sorunuyla karşılaşmışlar; var olan yeni düzene uyum sağlamak için hızlı entegrasyon çalışmalarına girişmişlerdir.

Gelişmiş ülkeler genel olarak sanayisini tamamlamış, teknoloji üreten ve ihraç eden, kentli nüfusa sahip olan, eğitilmiş ve vasıflı işgücünü kullanabilen, altyapısı güçlü, yüksek gelir miktarlarına ulaşabilen, küresel marka ve işletmelere sahip kapitalist ülkelerdir (Gerber, 1987, s. 193). Gelişmiş ülkelerin dışında kalan ülkeler ise azgelişmiş ülkeler veya gelişmekte olan ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerin varlığı diğer ülkelerin sınıflandırılmasına neden olmuştur (Emiroğlu, Danışoğlu, & Berberoğlu, 2006, s. 64). Azgelişmişliği belirleyen etmen gelişmiş ülkelerin varlığıyla ortaya çıktığı için azgelişmişlik konusunda çeşitli tartışmalar vardır. Ülkeler temelde iktisadi duruma göre gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkeler olarak sınıflandırılır. Tarım ülkesi ve geleneksel toplum nitelikleri gösteren ülkeler genel olarak geri kalmış ülkeler olarak tanımlanırken, gelişmiş ülkeler sanayi ülkesi ve modern toplum özellikleri gösterir (Erol M. , 2001, s. 26).

Gelişmenin net bir tanımı yoktur. Ancak yapılan açıklamalara göre gelişme, sürekli bir değişikliklerle beraber hedefe yönelik olarak yapılan hamlelerdir (WB, 1991, s. 4). Geniş anlamıyla gelişme daha iyi yaşam koşullarını sunan her türlü olaydır. Bu

koşullar ise eğitim ve sağlık konusunda daha iyi koşullara sahip olma, temiz bir doğa ve çevre koşulları, düşük yoksulluk, adaletli gelir dağılımı, yüksek kültür seviyesidir. Azgelişmiş ülkeler bu koşulların iyileştirilmesiyle seviye atlayabilecektir (Lucas, 1988, s. 19).

Gelişme ileriye gösteren, arttırıcı bir kavramdır. Gelişme gelir seviyesini yukarı çekmeli ve değişim temelli olmalıdır. Ekonomik gelişmeden bahsedebilmek için yüksek gelir seviyesinden ve iktisadi büyümeden bahsetmek gerekmektedir (Lucas, 1988, s. 19). Birçok araştırmacıya göre azgelişmişlik gelişmişlik sürecinin başıdır. Bazı süreçlerin doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi ülkeyi gelişmiş ülke statüsüne taşıyacaktır. Buna rağmen gelişmiş ülkelerin geçmişine bakıldığında günümüzün azgelişmiş ülke özelliklerini görmek mümkün değildir. Bu yüzden gelişmişliği, azgelişmişliği devamı olarak görmek tarihsel açıdan mümkün değildir. Ayrıca günümüzde azgelişmiş ülke olarak isimlendirilen ülkeler için artık gelişmekte olan ülkeler anılmaktadır. Azgelişmiş ülke ifadesi durağan, üstten bakan, sabit bir kavramdır. Ancak bu ülkeler yerinde durmamakta, aksine ekonomik ve sosyal anlamda birçok faaliyette bulunmaktadır. Bu sebeple gelişme konusunda önemli atılımlar yapan ülkeler günümüzde gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) adını almıştır.

Gelişmişlik düzeyini gösteren birçok gösterge ve kriter vardır. Gelişmişliği gösteren tek bir koşul yoktur. Böyle olsaydı hem çok sorunlu bir sonuca varılmış olacaktı, hem de çok sabit bir bakış açısı değerlendirmelere egemen olacaktı. Gelişmişlik soyut bir görünüm değildir; sayısal, somut ve olgusal bir temeli vardır. Sayısal bir temeli olduğu gibi gelişme ve kalkınmanın niteliksel bir tarafı da vardır. Kaliteyi gösteren faktörler sadece niceliksel değildir. Gelişme ve kalkınma değerlendirmelerinde hem ekonomiye hem de sosyal yapıya bakılır. Sonraki başlıklarda konuyla ilgili olarak ekonomik ve sosyal faktörler ele alınacaktır.

1.3.1. Ekonomik özellikler

Azgelişmişliğe neden olan sebepler azgelişmişlik konusunda en çok tartışılan konuların başına gelmektedir. Bu kavramı açıklamak için öncelikle gelişmişlik ne olduğu sorusu yanıtlanır. Kullanılan en önemli ekonomik gösterge olan kişi başına

düşen GSMH değerleri bir listede sıralandığında en aşağılarda kalan ülkeler az gelişmiş statüsünde kabul edilir. Ancak bu şekilde net sonuçlara varmak olanaksızdır. Çeşitli birçok kriter, kıstas ve koşul da dikkate alınmalıdır. Bu konuda uzmanlaşan araştırmacılar kalkınmayı sadece ekonomik faktörlere indirgeyerek, sosyal, kültürel, siyasal ve psikolojik faktörleri katmayarak (ceteris-paribus) üretim miktarlarını ve satış rakamlarını dikkate alarak doğrudan sonuçlara ulaşırlar. Bu şekilde yapılan değerlendirmelere K. Polanyi'den yapılan alıntıyla ekonomistik yaklaşımlar denir. Ekonomistik yaklaşımla hareket eden araştırmacılar ekonomi tanımlarını yaparken genel olarak kabul gören ekonomik göstergeleri kullanmaktadırlar. Örneğin, C. Clark kişi başına düşen gelirden yola çıkan gelişmişlik ve geri kalmışlık ölçütünü dikkate alır. Bu değerlendirmeye göre en yüksek gelir düzeyine sahip beş ülke şunlardır: ABD, Kanada, Norveç, İngiltere ve İsviçre. Bunları takip eden belli başlı Avrupa ülkeleriyle birlikte bu zengin ülkelerin nüfusu toplam dünya nüfusunun neredeyse % 19'unu oluşturmaktadır (Türkey, 1995, s. 112). Ekonomik göstergelere dayalı yapılan karşılaştırmalı analizi W. W. Rostow, A. Lewis, R. Nurkse ve R. Rodan gibi ekonomistler de benimsemiştir. Bu değerlendirmeler yapılırken gelir, sermaye birikim, yatırım ve tasarruf gibi belli başlı ekonomi unsurları da dikkate alınmıştır.

Yapılan değerlendirme ve analizlerde kişi başına düşen milli gelir dışında da çeşitli göstergelere başvurulmuştur. Böylece hem bu göstergenin zayıflığı azaltılabilirdi, hem de daha doğru sonuçlara ulaşmak mümkün olabilirdi. Dünya Bankası'nın açıkladığı diğer ekonomik gösterge ve şartlar şunlardır: Fakirlik oranı, milli gelirden tarımın payı, teknoloji kullanımı, nüfus artış hızı, gelir dağılımı, ikili yapının durumu, diğer ülkelere bağımlılık ve sosyal göstergelerdir. İkili yapının varlığı durumu daha da karmaşıkmaktadır. Genelde az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde görülen ikili yapı, hem ekonomide hem de sosyal hayatta modern ve gelenekselliği keskin bir şekilde birbirinden ayrılmasını belirten kavramdır. Birçok araştırmacı bu ikili yapının yarattığı sorunları ve durağanlığı ülkelerin az gelişmiş olmasında önemli bir sebep olarak sunmaktadır. Ayrıca az gelişmişlik sadece bu kriterlerin zayıflığında ortaya çıkmamaktadır; düalist yapıda da görüldüğü gibi sorunu karmaşıkmış bir çok durum mevcudiyetini korumaktadır (Yavilioğlu, 2002, s. 50).

Gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren bir ölçüt olan Gini katsayısı, mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasındaki bölgenin mutlak eşitlik doğrusu altındaki üçgenin alanına oranıyla elde edilir. Gelir dağılımı tam olarak eşit olduğunda bu katsayı sıfırken, tersi durumda bir değerini alır. Bire yaklaştıkça gelir dağılımı eşitsizliği artar (Yavilioğlu, 2002, s. 51).

Gini katsayısının verilerine göre adaletli gelir dağılımı gelişmiş ülkelerde daha yüksektir. Gelişmiş ülkeler için tapılan değerlendirmelerde 90'lı yıllarda bu katsayı 0,24 ile 0,35 arasında değişiklik göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu katsayı 0,45 ile 0,58 arasındadır. Ancak gelişmiş ülke doğrudan adaletli ve eşit gelir dağılımı anlamına gelmemektedir. Yapılan araştırmalara göre gelir dağılımı konusunda en adaletsiz ülkeler Brezilya ve Şili'dir (Atkinson, 1998, s. 53). Gelişmiş ülkelerde ise yüksek gelire sahip küçük bir kesim toplam gelirin % 40'ına sahipken, en düşük gelire sahip % 20'lik kesim toplam gelirin sadece % 7'sine sahip olabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde en üst gelir düzeyindeki nüfus oranı ve bunların sahip olduğu gelir miktarı oranları yüzdeler olarak şunlardır: Almanya 7,0 ve 40,3; Fransa 5,6 ve 41,9; İtalya 6,8 ve 41,0; Finlandiya 6,3 ve 37,6; Hollanda 8,2 ve 36,9; Japonya 8,7 ve 37,5 şeklindedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise genel olarak reel ücretler düşük olduğu için tasarruf oranları çok düşüktür. Aksine gelişmiş ülkelerde ise, yüksek gelir yüksek tasarruf oranlarını beraberinde getirmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomi sorunu da çok düşük seviyelerde seyretmektedir. Az vergi ödemek için geliri düşük göstermek, sosyal güvence sistemi dışında bir iş sistemi kurmak, kaçakçılık ve rüşvet gibi yasadışı faaliyetlere girişmek katma değer yaratmaktan çok gelir transferine neden olmaktadır (Yavilioğlu, 2002, s. 53). Gelişmekte olan ülkelerde ise kayıt dışı ekonomi sorunu önemli boyutlardadır. Bu sorunun gelişmekte olan ülkeye zarar çok daha yüksektir. Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasını sağlayan nedenler şunlardır:

- Toplam gelirin adaletsiz dağılımı,
- Enflasyonun yüksek olması,
- Tarımsal üretimde yaşanan krizler ve sorunlar,

- Küreselleşme, neoliberal sistem ve esnek üretim ve çalışma biçimleri,
- Verginin adaletsiz bir şekilde toplanması ve vergi sistemindeki çeşitli yapısal sorunlar,
- Ahlaki normlar ve toplumsal yapı (Özsoylu, 1995, s. 72).

Dornbusch ve Fischer ülkelerdeki en önemli sorunun işsizlik olduğunu belirtmişlerdir. İşsizlik oranları iki haneli sayılara ulaştığında bu sorun toplumsal bir sorun haline dönüşecektir (Dornbusch & Fischer, 1998, s. 87). Gelişmiş ülkeler de işsizlik sorunuyla karşı karşıyadır. 1995 yılında Avrupa Birliği'nde işsizlik % 10,6 iken, 1998'de % 9,7'ye, 2014 yılında ise, %10,2 oranında bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Bahsedilen yıllar ve dönemler için Amerika'da işsizlik oranları % 3,2, %4,1 ve %6,2 seviyelerindedir (WB, 2016).

Tablo 4. İşsizlik Oranları (Yıllık %)

Ülkeler	1990	2000	2010	2014
Gelişmiş Ülkeler	5	6	8	7
Gelişmekte Olan Ülkeler	10	7	9	6
Az Gelişmiş Ülkeler	12	10	10	6

Dünya	9	7	8	6
Türkiye	8	7	12	9.2

Kaynak: Maliye Bakanlığı, **Yıllık Ekonomik Rapor**, <https://www.maliye.gov.tr/Documents/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%202015.pdf>, Erişim tarihi: 14.12.2016, ss. 32-33.

Hem gelişmiş ülkeler için hem de gelişmekte olan ülkeler için işsizliğin kronik bir sorun olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Ancak gelişmiş ülkeler bu sorunun ağırlığını daha hafif bir biçimde hissederken, azgelişmiş ülkelerde bu sorun ciddi bir toplumsal problemdir.

1.3.2. Kültürel Özellikler

Ekonomistik yaklaşımlarda sadece ekonomik nitelikler dikkate alınırken toplumsal düzey göz ardı edilir. Ancak toplumsal yapı ve kültürel nitelikler kalkınma önemli rol oynarlar. Çünkü kalkınma ve gelişmenin temelinde toplumsal dinamikler yatmaktadır. Toplumsal yapıyı oluşturan dinamikler, sosyo-kültürel, siyasal, psikolojik ve ekonomik dünyayla iç içedir. Kısaca ekonomi, siyaset, eğitim, aile, kültür gibi kurum ve yapıların hepsi toplumsal yapıyı oluşturur (Bottomore, 1977, s. 123).

Ekonomiyi dikkate alarak yapılan kalkınma araştırmaları ve değerlendirmeleri toplumsal yapıyı dikkate almadığı için eksiktir. Ülkelerin ekonomik ve sosyal dünyalarını tam olarak kavrayabilmek için toplum yapısının net bir şekilde ortaya koyulması gerekmektedir. Bunlar gözlem yoluyla, çeşitli bilimsel prensiplerle ortaya konabilir. Bunun için sosyal bilimlerden faydalanmak gereklidir. Ancak sosyal konularda her zaman net sonuçlara ulaşmak olanaksızdır. Çünkü toplum yapısı dinamik bir niteliğe sahip olduğu için her zaman değişim ve dönüşüm gibi olaylar yaşanmaktadır (Han & Kaya, 2006, s. 65). Gelişmiş ülkelerin sosyal nitelikleri ise şunlardır:

- Sağlıklı yaşam süren bir toplumun varlığı ve açlık sorununun çözülmesi,
- Yeterli beslenebilme, sağlıklı suya kolay ulaşım,
- Nüfus artış hızının düşük olması,
- Düşük bağımlılık oranları,
- Sağlıklı ve verimli kentleşme,
- Siyasette istikrarlı bir tutumun görülmesi,
- Kadının toplumda önemli ve eşit bir konumda yer alması,
- Orta sınıfın toplumun önemli bir kısmını oluşturması,
- Kaliteli bir eğitim sistemi ve yüksek okur-yazar oranı,
- Demokratik kurum ve düzenlemelerin varlığı (Han & Kaya, 2006, s. 68).

Sağlıklı bir toplumun varlığı arzu edilen en önemli olaydır. Bunun için kamusal sağlık hizmetlerinin olmasının yanında bütün bireylerin sağlıklı ve yeterli beslenmesi gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise fazla tüketim ve dengesiz beslenme sorunları vardır. Bu toplumlarda bireyler optimal olarak belirlenen 2500 kaloriden ve 70 gram proteinden daha çok tüketmektedirler (Hakkı, 2003, s. 56). Bu ülkelerde bireyler gelir artışlarına bağlı olarak, zorunlu tüketimden çok lüks tüketimlerini arttırmışlardır. Engel Kanunu adı verilen durum bahsedilen bu sürecin sonucudur (Hakkı, 2003, s. 57). Buna rağmen sağlık konusunda büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Sağlık teknolojisinin ileri boyutta gelişmesi ve önleyici sağlık hizmetleri salgın hastalıkların önüne geçmiş, ortalama yaşam süresini uzatmıştır. Ayrıca bebek ölüm oranlarında ciddi düşüşler yaşanmış; kişi başına düşen sağlık harcamaları oldukça kabul edilebilir düzeye getirilmiştir.

Tablo 5. Ortalama Yaşam Beklentisi (Yıl)

Ülkeler	1980	1990	2000	2010	2014
ABD	69	71	73	78	79
Almanya	72	75	77	80	81
Brezilya	62	66	69	73	74
Bulgaristan	71	71	71	73	75
Çin	66	68	70	73	76
Fransa	74	76	78	81	82
İngiltere	73	75	77	80	81
Japonya	76	78	81	83	84
Norveç	75	76	78	81	82
Yunanistan	74	76	78	81	81
Türkiye	57	63	70	73	75
Dünya	62	65	66	69	71

ortalaması					
-------------------	--	--	--	--	--

Kaynak: TÜİK, **Hayat Tabloları**, Sayı: 18618, Ankara, 2015, s. 1.

Tablo 5'e göre Türkiye ile gelişmiş ülkeler arasında yaşam beklentisi açısından çeşitli farklılıklar vardır. Sağlık sektöründe yaşanan özelleştirmeler ve yetersiz kaynak ayırma gibi sorunlar bu sonucu ortaya çıkarmış olabilir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızı oldukça yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerde doğum artış oranı binde 40 civarındayken, gelişmiş ülkelerde bu oran binde 10-15 civarındadır (WB, 2016). Doğum oranlarının yüksekliği doğal olarak nüfus artışlarını da etkileyecektir. Artış hızı sonucunda pasif-tüketici konumundaki 0-15 yaş grubunun varlığının yüksek olması bağımlılık oranını da artırır. Bağımlılık oranı, pasif nüfusun aktif nüfusa olan oranıdır. Gelişmiş ülkelerde bu oran düşüktür. Bu ülkelerde aktif nüfusun ekonomik yükü diğer ülkelere göre daha azdır. Tablo 5'te aktif olan bireylerin bakmakta zorunda olduğu aktif olmayan birey sayısı vardır.

Tablo 6. Bağımlılık Oranı

Ülkeler	1980	1990	2000	2010	2015
ABD	50	51	51	50	51
Almanya	51	45	47	51	52
Arjantin	62	65	60	55	57
Bangladeş	95	86	70	56	52

Brezilya	72	65	53	48	45
Bulgaristan	51	50	47	45	52
Çin	67	49	46	38	37
Fransa	56	52	53	54	60
İngiltere	56	53	53	51	55
Japonya	48	43	46	56	64
Norveç	58	54	52	50	52
Yunanistan	56	49	47	50	56
Türkiye	79	67	56	48	50
Dünya ortalaması	71	64	66	54	54

Kaynak:Selamet Yazıcı, OECD Ülkelerinde Demografik Eğilimler ve Muhtemel Etkileri, <http://www.mfa.gov.tr/oecd-ulkelerinde-demografik-egilimler-ve-muhtemel-etkileri.tr.mfa>, Erişim tarihi: 14.12.2016.

Tablo 6'ya göre 2015'te gelişmiş ülkelerde aktif ve çalışan bir birey aktif olmayan ortalama 55 bireyin sorumluluğunu üstlenirken, Türkiye'de bu sayı ortalama

olarak 50 bireydir. Bu oran açısından ülke gelişmişlikleri çok fark yaramasa da bu oranın nüfus sayısına göre değiştiğini de belirtmek gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde insanlar kendilerine konforlu ve rahat yaşam alanları oluşturmuştur. Sağlıklı bir kentleşme beraberinde sağlıklı altyapı sistemiyle gelişmiş kültürel ve sosyal düzeni getirmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yerler sadece barınma ihtiyacını karşılamaktadır. Hızlı kentleşme gecekondulaşmayı getirmiştir. Kentleşmenin artması olumlu bir olay gibi gözükse de ani göç dalgaları şehirleri zor durumda bırakmıştır.

Orta sınıf kavramı kentleşmeyle birlikte ortaya çıkmıştır ve kesin çizgilerle tanımlanması zordur. Genel olarak kamu sektöründe ve özel sektörde çalışan bireyler bu sınıftan kabul edilir. Eğitim düzeyi görece yüksek ve bir miktar birikime sahip olan orta sınıf gelişmiş ülkelerde % 35 civarındadır. Aktif nüfus niteliğine sahip bu topluluk kamuoyu oluşturma konusunda da beceriklidir. Denge kesim olarak adlandırılan orta sınıfın toplum içinde yöneldiği ve yaptığı hareketler çok önemlidir. Ayrıca ülkede bir değişiklik yaşandığında en hızlı uyum gösteren topluluktur. Gelişmekte olan ülkelerde orta sınıf %5-10 civarındadır. Böylesi ülkelerde nüfusu oluşturanlar çocuk, genç, işsizler ve yaşlılardır. Bu da ekonomik olarak sorunlu bir sonuçtur.

Kadının toplum içindeki konumu da bu tartışmalarda önem teşkil etmektedir. Kadının toplum içinde eşit olarak algılanması o ülkenin gelişmişlik düzeyini gösterir. Gelişmekte olan ülkelerde kadın ve erkek eşitliği teoride varlığını korusa da uygulamada çok ciddi ayrımcılıklarla karşılaşılır. Eğitim ve iş dünyasından uzak tutulan kadın bu ülkelerde başkalarına bağımlı olarak yaşamını sürdürmek zorundadır. Bir başka gösterge ise kadınların parlamentoda temsil gücüdür. Tablo 7’de kadınların temsil oranları gösterilmiştir.

Tablo 7. Kadınların Parlamentodaki Temsil Oranları (%)

Ülkeler	1990	2000	2006	2010	2016

ABD	7	13	15	19	19
Almanya	27	31	32	33	37
Arjantin	6	28	38	39	36
Bangladeş	10	9	15	19	20
Brezilya	5	6	8	9	10
Bulgaristan	21	11	22	21	20
Çin	21	22	20	21	24
Fransa	7	11	12	19	26
İngiltere	6	18	20	22	29
Japonya	1	5	9	11	10
Norveç	36	36	38	40	40
Yunanistan	7	6	13	17	20
Türkiye	1	4	4	9	15

Dünya ortalaması	13	14	17	19	23
-------------------------	----	----	----	----	----

Kaynak: Nedret Çağlar, "Katının Siyasi Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları,"Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi", 3(4), 2011, s. 64.

Tablo 7'ye göre Türkiye kadın temsili konusunda oldukça geri durumdadır.

Gelişmiş ülkelerin en önemli sosyal özelliği ise verilen eğitimidir. Eğitimin niteliğini sayısal verilerle ortaya koymak mümkündür. Okuryazar oranı, zorunlu eğitimin süresi, eğitim kurumu ve öğretmen sayısı gibi bilgiler sayısal verileri ortaya koyar. Gelişmekte olan ülkelerde ise okuryazar oranı genel olarak ortalamanın üzerinde olmasına rağmen kırsal kesimlerde bu oran düşmektedir. Bütçeden eğitime ayrılan pay düşüktür. Eğitim seviyesini yükseltmek için yapılan düzenlemeler de bir türlü olumlu sonuç vermemektedir (Han & Kaya, 2006, s. 68). Kuznets'e göre eğitim düzeyi yükseltilirse her birey fırsat eşitliğinden faydalanabilir; bu durum doğrudan adaletli gelir bölüşümüne neden olabilir. Neoklasik görüşe göre, potansiyel işgücünün eğitiminin artması gelir farklılıklarını azaltacaktır. Buna rağmen ne kadar düzenleme yapılsa da zorunlu eğitim programları istenen sonucu verememektedir (Han & Kaya, 2006, s. 71).

Demokratik kurum ve kuruluşlarını sağlıklı bir şekilde kuran ülkeler genellikle siyasi sorunlarla uğraşmamaktadır. Düzenin net ve sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için koyulan kurallara herkes uymakta; uymayanlar sistem dışına itilmektedir. Anayasa böylesi ülkelerde herkes için uygulanır; bütün hukuk kurallarına herkes uymak zorundadır. Bunu pratikte gerçekten uygulayan ülkelerde demokratik yaşam tesis edilmiştir. İnsan hakları ve demokratik bir düzen bu ülkelerde çok önemli kavramlardır. Gelişmekte olan ülkeler ise sık sık siyasi çalkantılarla uğraşır. Hukuk kuralları kimi zaman askıya alınır. Ekonomik olarak iyi durumda olsa da demokrasiyi tesis edemeyen ülkeler asla gelişmiş ülke olarak anılmayacaktır.

1.4. Büyüme ve Kalkınma (Gelişme) Kavramları Arasındaki Farklar

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi büyüme ve kalkınma kavramları zaman zaman eş anlamlı kullanılmakla birlikte aslında aralarında önemli farklar vardır. Çalışmamız açısından kavram karışıklığını önlemek için aralarındaki farkı açıklamak da büyük yarar vardır. Çok genel olarak bakıldığında, büyüme niceliksel bir gelişimi kast ederken, kalkınma ki gelişme de denir, niteliksel bir gelişmeden söz eder. Bir önemli tanıma göre: Geçmişten gelen veya değerlendirilme fırsatı bulunmamış birikimlerin belli süreçler dahilinde çeşitli işlemlerden geçerek refah unsuruna dönüşmesi ve ülkelerin kalkınmasına doğrudan etki eden bir yapıya bürünmesi, gelişen teknolojiye ayak uydurabilme kabiliyeti ortaya koymasına “ekonomik büyüme” (economic growth) denmektedir (Üstünel, 1988, s. 58). Bu tanımlama üretime katılan doğal kaynaklar, sermaye, emek, girişimci gibi faktörlerin yükselen bir ivmede hız kazanmasına ve gayri safi milli hasılda önemli paylara ulaşmada üstlendikleri rollere işaret etmektedir (Unay, 1983, s. 85)

Bir ülkenin ekonomik anlamda geniş hacimlere ulaşması o ülkenin milli hasılasıyla doğrudan ilgilidir. Ülkelerin mali kaynaklarıyla üretime katılmadaki etkinliği bir seneye tekabül eden zaman diliminde değerlendirilerek kaynakların toplam değerine ulaşılmasıyla milli hasıla ortaya konmuş olur (Köklü, 1972, s. 85). Milli hasıla, Ülkelerin ulusal kalkınma seviyelerinin değerlendirilmesinde önemli bir araçtır. Bu bağlamda pek çok ekonomik aktivite milli hasılayla yakın ilişki içindedir. “gayri safi milli hasıla (GSMH)” genelde bir yıl gibi bir zaman zarfında mal ve hizmet olarak üretimi yapılan parayla ölçülebilecek tutarlarının toplamıdır. Toplumdaki doğal kaynaklar, sermaye, emek, girişimci gibi faktörlerin tamamından oluşan gelir getirici tüm faaliyetlerin değeri ile bu faaliyetlerin nicelik yönünden değerlerinin çarpılması ile gayri safi milli hasılaya ulaşılmaktadır.

Bir ekonominin mal ve hizmet oluşturmaya katılan tüm fonksiyonlarındaki oransal değişime Ekonomik Kalkınma ya da ekonomik gelişme (economic development) denmektedir (Köklü, 1973, s. 117). Finansal ve toplumsal boyuttaki bu değişimler kalkınmanın unsurlarıdır. Bu değişimlerin kalkınma konusunda temsil ettiği değerler mecburiyet ihtiva eder. Ortaya çıkan oluşumda herhangi kamusal bir kesimin

refahından ziyade bu kalkınmanın toplumdaki her unsur için eşit şekilde gerçekleşmesi zaruridir. Kavramsal boyutuyla toplumsal uyumsuzlukları gidermek de kalıcı refah sağlamanın unsurudur. Kalkınmadaki temel husus, toplumu meydana getiren parçaların tek tek ele alınarak birlikte yarattıkları kazanımlardan yaşam standartlarını yükseltecek çıkarımlar yapılmasıdır (Güven, 1995, s. 5).

1950’li yıllardan bu yana meydana gelen küresel kalkınma hamleleri bu konunun günümüze değin önemini yitirmeden ulaşması, gelecekte de dünya devletlerinin toplumlara refah sağlama adına atacakları adımlar olduğunu göstermektedir. Bu durum Gelişmiş ülkelere nazaran ekonomik anlamda zayıf toplumlar için zenginleşme umudu olması yanında, dünya üzerindeki savaşları sona erdirecek yegane kurtuluş yolunu temsil etmektedir. Bu durumu Modernist anlamda toplumsal ilerleme teorileriyle ünlü iktisatçı Henry Bruton’un şu cümlesiyle açıklamaktadır: “...üzerinde durulması gereken husus kalkınma kelimesinin kavramsal karşılığının bulunabilmesidir. Bu kavram ne bir hedefe işaret etmeli ne de genel kabul gören biçimiyle sınırlı kalmalıdır. Bu gidişle ekonomik gelişmeler üzerine yeni fikirlerin ortaya atılması sorun olmaktan çıkamayacaktır” (Dulupçu, 1999, s. 155). Üretimde istikrarın sağlanması ve korunması kalkınmanın temel politikalarından biridir. üretim temelinde meydana gelecek azalışların önüne geçmek, birbiriyle tutarlı ve yerinde adımların atılmasını sağlamak elzemdir. Böylece istikrarlı büyümenin yolu açılarak ekonomik ivmelerde meydana gelecek rastgele artışların (tarımsal alanda birbirini takip eden yıllarda tatmin edici bir verimlilik oranına ulaşmak) değerlendirmeler için esas alınmasının önüne geçilmiş olacaktır.

2. BÖLÜM

GELİŞMİŞLİK AYRIMINDA KULLANILAN KRİTERLER

2.1. IMF'ye Göre Gelişmiş Ülkeler

1944'de Bretton Woods, Uluslararası Konferansı'nda, IMF'nin ekonomik olarak azgelişmiş ülkelere yardım fonu oluşturmasını önermiştir (Horsefield, 1969, s. 93). Birleşik Krallık ve Güney Afrika buna karşı çıkarak bu programı Uluslararası Banka'nın uygulaması gerektiğini söylemişlerdir. Mali yardım, gözetleme ve teknik destek gibi konularda hiçbir şekilde ayırım yapılmamıştır. Örneğin, 1963 ve 1969 yılında kurulan Telafi Edici Finansman Kolaylığı ve Tampon Stok Finansman Kolaylığı sayesinde birçok gelişmekte olan ülke ödeme ihtiyaçlarını karşılamıştır (Garritsen, 1985, s. 77).

Bu fon 1973 yılındaki ekonomik sorunlar ve 1974 ile 1975 yılındaki iki petrol tesisinin kurulması ile ekonomik bozulmaya yanıttır (Garritsen, 1985, s. 79). IMF, gelişmekte olan ülkelerin petrol üretme maliyetlerini karşılamaya yardımcı olmak amacıyla 1975'te sanayi ve petrol üreten ülkelerin yardımıyla bir sübvansiyon hesabı kurmuştur. Bu hesaptan yararlanacak ülkeleri IMF, Birleşmiş Milletler'in hazırladığı

raporları inceleyerek belirlemiştir. Bu hesabın kurulması ayrımcılık tartışmasının başlangıcını oluşturmaktadır. Amerika 1973'teki petrol şokuna cevap olarak IMF bünyesinde Vakıf Fonu kurulmasını önermiştir (Garritsen, 1985, s. 82). 1976 yılında bu fon altın satışı yapmaya başlamıştır. Bu satışlardan elde edilen gelirler Güven Fonu'na aktarılarak değerlendirilmiştir. Bu fondan ise imtiyazlı krediler ve doğrudan dağılım verilmiştir.

Üye olan bütün ülkeler ekonomik durumlarını IMF'ye bildirmektedir. Elde edilen bilgilerle Uluslararası Finansal İstatistikleri oluşturulmuştur. 1964 yılından sonra bu bilgiler sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Sınıflandırmalardan ilki ülkeleri gelişmişlik düzeyine göre ayırmaktı. Buna göre ülkeler gelişmiş ülkeler, diğer yüksek gelirli ülkeler ve az gelişmiş ülkeler olarak üç ayrı başlıkta toplanmıştır. 70'lerin başında ise bu kapsam genişletilmiş ve ülkeler, gelişmiş ülkeler, daha gelişmiş alanlarda üretim gerçekleştiren ülkeler ve daha az gelişmiş bölgelerde üretim gerçekleştiren ülkeler olarak ayrılmıştır.

80'li yıllarda daha yalın bir sınıflandırma sistemi benimsenmiştir. Buna göre ülkeler gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. 1980 yılında IMF ilk kez Dünya Ekonomik Görünümü'nü yayınlamıştır. Buna göre Uluslararası Finansal İstatistik Kurumu'nun açıkladığı sınıflamalar kullanılacaktır. 1980 yılında 21 adet sanayileşmiş ülke varken, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkeler gelişmekte olan ülke sınıfında değerlendirilmiştir (IMF, 2011). 1997 yılında sanayileşmiş ülkeler sınıfının adı değişmiş, gelişmiş ülkeler adı kullanılmaya başlanmıştır. Dünya Ekonomik Görünümü raporunda 1997 yılından sonra gelişmiş ülkeler sınıfına 2001 yılında Kıbrıs, 2007 yılında Slovenya, 2008 yılında Malta, 2009 yılında Çek Cumhuriyeti ve Slovakya Cumhuriyeti dâhil olmuştur (Nielsen, 2011, s. 16).

IMF'nin oluşturduğu fonların temel amacı üyelerin faydalanabileceği bir sistem kurmak ve uluslararası ekonominin düzenini sağlamaktır. Krizlerin ve çeşitli ekonomik sorunların önüne geçilmesi için uluslararası ödemeler şartı konmuştur. Böylece diğer üyelerin ekonomik nitelikleri de korunabilecektir. Uluslararası ödemelerde garantör sıfatını taşıyan IMF üye olan bütün ülkelerin çıkarını korumayı amaçlamaktadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin özgün ekonomik yapısı çeşitli sorunlara sebep olabilmektedir. Bu ülkelerin esnek döviz kuruna karşı yaptıkları olumsuz tavırlar, Bretton Woods Anlaşmasına karşı verdikleri bir tepki olarak algılanabilir (Nielsen, 2011, s. 18).

2.2. Avrupa Birliği'ne Göre Gelişmiş Ülkeler

Ülkelerin sanayi, teknoloji, üretim ve iş gücünde yaptıkları atılımlar onları rekabette bir adım öne çıkaracaktır (Aiginger, S, & Vogel, 2013, s. 41). Mali krizler bu sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Önceleri yaşam standartları ve istihdamla belirlenen rekabet, Aiginger ve Sieber' göre (2013) artık refah yaratma potansiyeliyle ilişki halindedir. Delgado, Ketels, Porter ve Stern (2012) rekabetle gelişmişlik arasında doğru orantılı bir ilişki saptamışlardır.

Yaşlı nüfus, kamu bütçesinin ayarlanmasında yapılan hatalar, masraflı refah sistemleri, dengesiz gelir dağılımı, çevresel sorunlar gibi birçok faktör finansal istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir (Aiginger, S, & Vogel, 2013, s. 43). Avrupa Birliği tekrardan gözden geçirdiği sanayileşme politikasıyla Amerika'yla arasındaki farkı kapatmayı amaçlamaktadır. Araştırmalara göre daha küçük ekonomilere sahip ülkeler ticari açık gibi sorunlardan daha yüksek seviyede etkilenmektedir (Aiginger, 2012, s. 12). 2012 yılında yapılan Avrupa Birliği Zirvesi'nde büyüme ve istihdam önemli konu başlıkları arasında dikkat çekmiştir. Bu da yeni stratejilerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sistemik Sanayi ve Yenilik Politikaları gibi stratejiler gelişmenin önünü açacaktır. Buna göre rekabet yeni teknolojileri ve yeni olanakları ortaya çıkaracaktır. Avrupa Birliği birçok yöntemi kullanarak gelişmenin önündeki engelleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Aiginger, 2012, s. 15).

Kaliteli işgücü ve yeterli sermaye doğru oranlarda ve doğru yerlerde kullanılırsa verimlilik artacaktır. Avrupa Birliği gelişmenin en önemli anahtarı olarak kalifiye işgücünü gördüğü için eğitim programlarına olduğunca önem vermektedir.

Avrupa Birliği'ne göre yüksek istihdam oranları gelişmişliğin bir diğer göstergesidir. Destekleyici makroekonomik politikalar ve yapıcı reformlar sayesinde bu

durum mümkün olmuştur. Ancak kalifiye işgücünün yetersiz olduğu durumlarda oluşturulan istihdam alanlarının varlığı çok anlam ifade etmeyecektir.

2008 krizinden itibaren Avrupa Birliği de işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Gençler arasındaki işsizlik genel olarak düşüşte olsa da, birçok ülkede oran % 20'nin üzerindedir. Yönetimler çeşitli programları etkin bir şekilde uygulayarak bu sorunu aşmaya çalışmaktadırlar.

2.3. Dünya Ticaret Örgütü'ne Göre Gelişmiş Ülkeler

Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan ülkelerin üçte ikisinden fazlası gelişmekte olan ülke sınıfındadır. 2001 yılındaki oturumda üyeler Ticaret Bakanları Doha Kalkınma Stratejisi'ni oluşturmuşlardır. Bununla kalkınma sorunlarına çözümler bulunmaya çalışılmıştır. 2005 yılındaki Hong Kong Bakanlar Deklarasyonu'nda Ticaret Girişimi Yardımı oluşturuldu. Bununla ticaretin arz yönlü olması hedeflendi. 2013 yılında, bakanlar en az gelişmiş ülkelerin ticaretini artırma amacına uygun kararlar almışlardır. Bu örgütün tamamı gelişmekte olan ülkeler ve en az gelişmiş ülkelere oluşturmaktadır (DTÖ, 2013).

Ülkelerin gelişim düzeyiyle ilgili herhangi bir tanım geliştirilmemiştir. Üyeler kendilerini gelişmiş ülke veya gelişmekte olan ülke olarak adlandırabilir. Ancak örgüt sınıflandırmalara göre yardımlarını yaptığı için ülkeler buldukları sınıfın adı içi itirazda bulunabilirler. Dünya Ticaret Örgütü gelişmekte olan ülkelere için bazı yararlar sağlamaktadır. Ancak bu yararları ulaşabilmek için üyelerin bazı şartları sağlaması gerekmektedir.

Yardımlardan veya fonlardan faydalanmayı isteyen her ülke bulunduğu sınıfı bir anda değiştirememektedir. Bu sebeple beyan ettikleri sınıfın gerçeğe uyum içinde olması gerekir. Gelişmiş ülke, kendini birden gelişmekte olan ülke sınıfına sokmak istemesi tepkilere neden olacaktır.

Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarla gelişmekte olan ülkelere çeşitli haklar ve yardımlar veren bir örgüttür. Üyeler gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı sorunları

çözebilmek için çeşitli fonlar oluştururlar. Yardımlar ise çeşitli özel hükümlerle gerçekleştirilmektedir. Bu özel hükümler genellikle uzun vadeliidir.

- Yardımın gerçekten işe yarar olması için uzun süreler tanınır.

- Üye ülkelerin ticaret hacmini artırmak için çeşitli tedbirler alınır.

- Bütün üyelerinin ticari çıkarlarını korumayı taahhüt eder.

- Çalışmaların etkin bir şekilde yürütülebilmesi için gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yardım etmesi talep edilir (DTÖ, 2013).

2.4. Birleşmiş Milletlere Göre Gelişmiş Ülkeler

2.4.1. İnsani Gelişme Endeksi

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), UNDP tarafından ilk defa 1990 yılında hazırlanmıştır. Bu tarihten itibaren İGE her yıl tüm dünya ülkelerindeki yaşam şartlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. İnsanların yaşam standartlarını daha iyi bir noktaya taşımak için neler yapılması gerektiği konusunda öneriler sunmaktadır (Çivi, 2008, s. 16). Yoksulluğun tek kıstasla ölçülemeyeceği noktasından hareketle, yoksulluk ölçümlerinde ön plana çıkan bileşik endeks yöntemlerinde UNDP tarafından geliştirilen ve ölçüm yöntemleri zaman içinde değişikliklere uğrasa da insani gelişmeyi temsil eden en yaygın gösterge İGE olmuştur (Şenses, 2003, s. 99-100). İnsani gelişme kavramı, insan kaynaklarının gelişimi için özgürlük, kişilik gibi insani değerlerle insanın temel ihtiyaçlarına ulaşma düzeyini bir arada değerlendirerek kalkınma içerisinde yer alan insanın rolünü ortaya koymaktadır (Demir, 2006, s. 2).

İnsani Gelişme Raporu'nda insani gelişmenin temel amacı, “bugünkü ve gelecekteki tüm insanların her alandaki potansiyellerinin geliştirilmesi ve bu potansiyellerinin kullanılabilmesini sağlamak için uygun ortam ve fırsatların yaratılması” olarak belirtilmiştir. İnsani gelişme süreci “insanların kapasitelerinin en iyi şekilde geliştirilmesi ile sınırlı olmayıp, sağlanan kapasitenin ekonomik, sosyal, siyasal

ve kültürel alanlarda da en iyi şekilde kullanılmasına yönelik bir süreç” olarak görülmektedir (Erol, 2001, s. 100).

Gelir odaklı ölçümlerden farklı olarak insani gelişmenin özet bir ölçümünü sunan İGE, ülkelerin insani gelişim düzeyini ölçen, derleme niteliğinde bir göstergedir. İnsani gelişmenin üç temel boyutunu hesaba katarak bir ülkenin insani gelişme açısından başarısını değerlendirir. Bir ülkenin insani gelişmesinde ortalama kazanımının üç temel boyutunu ölçmektedir (UNDP, 2010, s. 216):

- Doğumda yaşam beklentisi ile ölçülen uzun ve sağlıklı bir yaşam,
- Beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı ile ölçülen bilgi,
- Kişi başına düşen milli gelir (satın alma gücü paritesi) ile ölçülen kaliteli bir yaşam standardı. İGE, bu boyutlardan her birinde elde edilmiş başarıları ölçen normalleştirilmiş endekslerin geometrik ortalamasını ifade eder.

Şekil 3. İGE Gösterge Kategorileri

Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	Ortalama Okullaşma (Yıl)	Beklenen Okullaşma (Yıl)	GSMG (Kişi Başı - Satın Alma gücü Paritesi \$)
Sağlık	Eğitim		Gelir
İnsani Gelişme Endeksi			

İGE’de çok sayıda gösterge bulunması ölçmede bir takım zorluklar getirebilmektedir. Ayrıca çok sayıda değişkenle çalışmanın başka yönlere odaklanmaya neden olabileceği gibi temel göstergelerin yeterince yansıtılmaması endişesi, sınırlı sayıda gösterge ile çalışmayı zorunlu kılmış ve insani gelişmenin üç boyutu ile

ilgilenilmiştir. Üç temel unsura göre oluşturulan endekste ülke değeri 1'e yaklaştıkça o ülkedeki insani gelişmenin yükseldiği, 0'a yaklaştıkça düştüğü anlaşılmaktadır (Durmuş, 2012, s. 59).

İGE, hem küresel ölçekte ülkeler arasındaki farklılıkları yansıtmakta hem de ulusal düzeyde bölgeler arasındaki farklılıkları göstermektedir. UNDP insani gelişme yaklaşımı ile milli gelir ve ekonomik büyümede yaşanan ilerlemenin toplumsal refah düzeyine yansımadağına vurgu yapmaktadır. Öte yandan hızlı büyümenin sebep olabileceği toplumsal eşitsizliklere karşı da gelişmekte olan ülkeleri uyarmaktadır. Ülkelerin gelişme düzeylerini insanlara sağlanan fayda üzerinden belirleyen İGE'de, kişisel, toplumsal, ekonomik ve siyasi gelişme olanaklarına erişim, gelişmenin ön şartları olarak sunulmaktadır. Bireyin gelişimi sadece ekonomik büyüme ile gerçekleşmemektedir. Asıl önemli olan husus milli ekonomik büyüklüğün bireyler için gelişme olanakları ortaya çıkarabilmesidir (Çabuk, 2003, s. 45).

Ülkelerin sadece ekonomik büyümeye odaklanması ve bu yönde politikalar geliştirmesi, gelir dağılımı, eğitim, çevre ve uzun süreli büyümenin ihmal edilmesine neden olabilmektedir. İGE ülkelere eğitim, sağlık, sürdürülebilir çevre ve yaşam standardı gibi farklı amaçlara yönlendirecek ekonomi politikaları uygulamalarını önermektedir (Kabaş, 2006, s. 86).

İnsanı gelişme endeksinin üç unsuru bulunmaktadır. Bu unsurlar; sağlık, eğitim ve yaşam standardıdır (Çabuk, 2003, s. 47).

Sağlık: 1990 yılında yayınlanan ilk İGR'de belirtildiği üzere İGE'de birinci unsur olan yaşam süresinin göstergesi doğumda yaşam beklentisidir. Yaşam beklentisinin önemi, uzun bir yaşamın kendi içinde değerli olduğuna dair yaygın inanışta ve yeterli beslenme ve sağlıklı olma gibi birtakım dolaylı kazanımların yüksek yaşam beklentisiyle yakından ilişkili olduğu gerçeğinde yatmaktadır. Özellikle insanların sağlığı ve beslenme durumlarına dair kapsamlı bir bilgi bulunmadığı gerçeği göz önüne alınırsa bu ilişki, yaşam beklentisini insani gelişmenin önemli bir unsuru yapmaktadır (UNDP, 2010, s. 96). Toplumun sağlık düzeyi insani gelişmeye önemli katkısı olan bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bir toplumun sağlık düzeyi ile

ekonomik gelişimi birbirini etkileyen faktörlerdir. Ekonomik gelişmeyi belli bir oranda gerçekleştiren ülkelerde sağlık için ayrılan kaynaklar arttığı ve bireylerin sağlık bilincinin geliştiği görülmektedir. Diğer taraftan sağlık düzeyinin yükseltilmesi de ekonomik gelişmenin hızlanmasında olumlu etki yapmaktadır (Taban, 2006, s. 33).

Bilgi: İnsani gelişmenin ikinci unsuru olan bilgi/eğitimde okuryazarlık verileri, eğitime bilhassa çağdaş toplumda üretken yaşam için çok gerekli olan kaliteli bir eğitime erişimin sadece ham bir yansımasıdır. Fakat okuryazarlık, bir insanın öğrenmede ve bilgi inşa etmesinde ilk adımdır; bu yüzden okuryazarlık verileri insani gelişmenin herhangi bir ölçümü için zaruridir. Daha değişken bir göstergeler bütünü için önem daha yüksek eğitim düzeylerinin sonuçlarına da arz edilebilir. Fakat temel insani gelişme için okuryazarlık daha açık bir önem taşımaktadır (UNDP, 2010, s. 97).

Eğitimde sağlanan başarı sadece büyüklük dağılımı olarak değerlendirilmemelidir. Bu başarının gruplar arasındaki farklılıklarının incelenmesi bir takım avantajlar sağlamaktadır. Eğitim başarısı açısından kadın ve erkekler arasındaki farklılıklar bir yandan cinsiyet eşitsizliği sorunu için, diğer taraftan da kadın eğitiminin sosyal olarak kadın ve erkeğin birlikte daha iyi bir yaşam sürdürmesine olumlu katkıları açısından önemlidir (Tüylüoğlu & Karalı, 2006, s. 58).

İnsanların kapasitelerini geliştirmede eğitimin işgücü verimini artırarak ekonomik büyümeye katkısı, bunun da yükselen refah seviyesi ile sağlık, eğitim ve sosyal harcamaları artırması sonucunda insani gelişmeye pozitif katkısı görüşü önem kazanmaktadır. İnsanın kapasitesi ve eğitim düzeyinin gelişmesinin oluşturduğu ekonomik ve kültürel ortam, yenilik ve yaratıcılık anlamında ekonomiye katkı sağlamaktadır. İnsan için yapılacak yatırımlar sosyal ve yapısal değişmeye ivme kazandırırken, üretim seviyesinin yükselmesinde de etkileri olmaktadır (Çolak, 2010, s. 114).

1990 yılında İGE'nin eğitim unsuru için kullanılan değişkenler daha sonraki yıllarda zaman zaman değişikliğe uğramış ve bilgi unsuru okullaşma oranları ile ölçülmeye başlanmıştır (Şeker, 2011, s. 5).

Yaşam Standardı: Bir nüfusun refahı ve yoksulluğu, yetersiz refahın bir göstergesi olarak hem parasal hem de para dışı değişkenlere bağlıdır. Daha yüksek bir gelir ya da tüketim bütçesi ile bir kişi kendisinin bazı parasal ve para dışı niteliklerinin durumunu geliştirebileceği doğrudur (Bourguignon & Chakravarty, 2003, s. 26). Bu yüzden İGE, her biri refah için ekonomik tercihlerin farklı bir boyutunu ele alan, sosyo-ekonomik yaşamın üç önemli alanını kapsamaya çalışır. Bu unsurlardan biri olan gelir, temel mal ve hizmetleri edinmek için bir yol olarak kabul edilir ve bu da insanların düzgün bir yaşam standardı için ihtiyaç duyulan kaynaklara erişimini belirtir (Hicks, 2009, s. 1285). İnsani gelişmenin üçüncü unsuru olan iyi bir yaşam için gerekli kaynakları yönetmek, belki de ölçümü kolayca yapılamayacak en zor unsurdur. Bunun için arazi, kredi, gelir ve diğer kaynaklara erişim verilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat bu değişkenlerin büyük kısmı ile ilgili veriler sınırlı olduğu için gelir göstergesinden yararlanılmaktadır. En kolay erişilebilir gelir göstergesi olan kişi başı gelir, ülkenin çok geniş bir bölümünü kapsamakla birlikte ticari olmayan mal ve hizmetlerin varlığı ile döviz oranı anomalileri, tarifler ve vergilerden kaynaklanan bozulmalar, kişi başı geliri uluslararası karşılaştırmalar için kullanışlı kılmamaktadır. Bununla beraber bu tür veriler, mal alımı ile daha iyi bir yaşam standardı için kaynaklar üzerinde yetki kazanımında göreceli gücün daha iyi yaklaşımlarına imkân veren satın alma gücüne uyarlanmış kişi başı reel gelir rakamları kullanılarak daha da geliştirilmiştir (UNDP, 2015, s. 12).

2.4.2. Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi

Prensip olarak, Cinsiyete dayalı kalkınma endeksi, insani gelişim endeksinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu endeks, insani gelişim endeksini, insan cinsiyetlerinin gelişime olan katkısı bakımından inceler (Örnek olarak: hayat beklentisi, eğitim ve gelir düzeyi). Bu boyutları cinsiyet farklılıkları bakımından insani gelişme etkisini değerlendiren konsept Atkinson (1970)'de geliştirilmiş olup, cinsiyet farklılıklarından dolayı oluşan refah kavramında oluşan eşitsizlikleri ele almaktadır. "Eşitsizlikten kaçınma" kavramı eşitsizlik literatüründe kendisine oldukça geniş bir yer bulmaktadır. Alternatif olarak cinsiyet eşitsizliği için insani gelişme başarılarının bir düşüş marjinali olarak değerlendirilmesinden ortaya çıkan "ceza" kavramı toplumsal cinsiyet eşitsizliği olarak yorumlanabilir. Örneğin, bir ülkedeki yetişkinlerin okuma yazma oranı

%50'yken ancak bunun %30'unu kadınlar, %70'ini de erkekler oturuyorken, erkekler %20 daha fazla okuryazar oranına sahip olur ve bu da kadınların bu konuda %20 geri kalmasına neden olarak, kadınların insani gelişimlerinde kayıplara neden olacaktır. Her iki yorum da sosyal refah fonksiyonunu dikkate alır ve eşitsizlikten kaçınma parametresi de o fonksiyonun ya da eşitsizlikten kaçınmanın gücünü belirlemektedir. Eşitsizlikten kaçınmadaki parametrelerden birisinin seçimi cinsiyete dayalı kalkınma endeksi literatüründe geniş kapsamda ele alınmıştır (Grün & Klasen, 2003, s. 619). Bu nedenle her iki boyuttaki insani gelişim başarısı o boyutta bulunan cinsiyet eşitsizliği tarafından “cezalandırılmaktadır.” Üç boyut birden ele alındığında ise birkaç tartışma daha ortaya çıkmaktadır. Eğitim için ortalama başarının hesaplanması ve cinsiyet farklılıkları anlaşılabilir olsa da, hayat beklentisi faktörü için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, kadın ve erkeklerde, tedavi sırasında herhangi bir cinsiyet tarafsızlığı olmaması halinde, kadınların erkeklerden beş yıl daha uzun yaşadığı çıkarımında bulunmuştur. Kadınların bu konuda biyolojik bir avantaja sahip olması tartışma konusu olsa da (Waldron, 1983, s. 81), bu tarz bir avantaja sahip oldukları açık bir gerçektir. Bu nedenle uzun ömür kavramındaki cinsiyet ayrımı yalnızca cinsiyete dayalı kalkınma endeksinde var olduğu kabul edilmiştir hayat beklentilerindeki cinsiyet ayrımı kadınlar için beş yıl farklı durumdadır. İkinci karmaşıklık gelir kavramında ortaya çıkmaktadır. İnsani gelişim endeksindeki gelir/kazanç durumu insanın geliri ile alakalı olan her şeyle, örneğin beslenme, barınma, kılık kıyafet, sahip olunan mallar ile ilgilidir (Anand & Sen, 2000). Gelirlerdeki cinsiyet ayrımlarını hesaplayabilmek için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı kadınların ve erkeklerin kazançlarını ölçü olarak kabul etmektedir. Elde edilen gelir bilgilerinden sonra bu bilgileri insani kalkınma endeksine uyarlayarak, cinsiyet ayrımcılığındaki “ceza” puanını ortaya çıkartmaktadırlar (UNDP, 2015, s. 73).

Bu konu ile ilgili iki önemli husus bulunmaktadır. İlki, cinsiyete dayalı kalkınma endeksi insani gelişim endeksinin içerisinde bulunan bir örnektir ve eşitsizlikle alakalı cinsiyet ayrımcılıklarına değinmektedir. Eşitsizliğin diğer boyutlarının da insani gelişim endeksini düzenlediği düşünülebilir.

İkinci nokta ise cinsiyete dayalı gelişim endeksi tek başına cinsiyet eşitsizliğinin ölçümü olmamasıdır (Grün & Klasen, 2003, s. 124). Cinsiyete dayalı gelişim

endeksinin belli değerinden bir ¼lkedeki cinsiyet ayrımcılığının büyük ya da küçük olduğu veya önemli sonuçlar ortaya ¼ıkartıp ¼ıkartamayacağına dair ¼ıkarımla yapılabilmesi oldukça zordur. Yapılabilecek tek Őey bir ¼lkenin cinsiyete dayalı gelişim endeksi ile insani gelişim endeksini kıyaslamak ve bu kıyaslamının sonucu olarak da insani gelişim endeksi içerisinde cinsiyet ayrımcılığının ne boyutlara ulaşmış olabileceğini görmektir. Böylece cinsiyet eşitsizliğinin insani gelişme ¼zerindeki cezası hakkında bilgi edinilebilir, ancak bu tarz bir kıyaslama bile bu cezanın hesaplanmasını sağlayan karışık bir form¼l olmadan, cinsiyet farkının yol açtığı problemler ile ilgili olarak çok az bilgi sağlayacaktır (Atkinson, 1998, s. 67).

Cinsiyet farklılıklarının ve g¼ncel alternatif cinsiyet farklılığının proliferasyonu olarak cinsiyete dayalı gelişme endeksinin yanlış anlaşılması l¼mleri cinsiyet eşitsizliği endeksine dair yoğun talep olduğunu ortaya koyar ve Birlemiş Milletler Gelişim Programı da bu tarz bir l¼m ortaya koymayı planlamaktadır (Gr¼n & Klasen, 2003, s. 127).

Ortalama başarıları cinsiyet bu başarılardaki cinsiyet farklılıkları ile aşağı doğru ayarlama prosed¼r¼ eğitim kavramı içerisinde nispeten problemsiz olarak karşılanmaktadır. Bu ortalama yaşam beklentilerinde ve elde edilen gelir konularında daha fazla problem olarak ortaya ¼ıkmaktadır. Öncelikli olarak yaşam beklentisi ele alınmaktadır. Bu kavramda iki tane özel problem ortaya ¼ıkmaktadır. İlki kadınlar için kabaca doğru olsa da, kadınlara erkeklere davranıldığı gibi davranılırsa, yaklaşık ¼ yıldan yedi yıla kadar erkeklerden daha uzun s¼re yaşayacaklardır ve erkeklerin bu tarz bir genetik dezavantajının insani gelişim endeksinde dikkate alınması gerekmektedir (Klasen, 2014, s. 267).

Bir kişinin kadınlara bu Şekilde davranıp davranmaması, eşitsizlik kavramına bakış açısını ortaya koyacaktır. Eğer cinsiyet eşitliği kimsenin uzun m¼rl¼ bir hayat yaşamasının cinsiyetine bağlanmaması olarak tanımlanırsa, biyolojik olarak uzun m¼rl¼ bir hayat s¼rme beklentisi erkekler için dezavantaj olarak tanımlanacaktır. İnsani gelişim l¼m¼nde bu tarz bir bakış açısı daha mantıklıdır ¼nk¼ erkekler için kısa m¼r en kaba haliyle hayatın uzunluğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte yaşam beklentisindeki cinsiyet eşitsizliği yalnızca erkeklere ve kadınlara gösterilen

davranış farklılıklarında ortaya çıkabilir ve bu da kadınların erkeklerden beş yıl daha fazla yaşamasını normalleştiren bir neden olarak kabul edilmektedir. Örneğin, bu prosedür dolaylı olarak dünyanın çeşitli bölgelerinde kadınlara ayrımcı davranışların neden olduğu ve kadınların yaşamsal dezavantajlar yaşamalarına neden olan “kayıp kadınları” hesaplamak için kullanılmaktadır (Klasen & Wink, 2006, s. 267). Çünkü cinsiyete dayalı gelişim endeksi ayrımcılığı ölçmez ancak cinsiyet farklılıklarının insani gelişimi üzerindeki etkisi yüzünden, kadınlar ve erkekler arasındaki beş yıllık ömür farkı tam olarak hesaplanamamaktadır.

Öteki yandan yaşam beklentisi eşitliği, eşitsizlik anlamına geldiği için paradoksal politika uygulamalarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır; çünkü yaşam beklentisindeki eşitlik yalnızca erkeklerin kadınlara karşı yaptıkları ayrımcılıklardaki tercihli davranışlarıyla ya da tam tersiyle mümkün olacaktır. Bununla ilgili olarak Birleşmiş Milletler Gelişim Programı her zaman İnsani Gelişim Raporlarını ve teşvik politikaları için çeşitli önlemleri dikkate almaktadır.

Yaşam beklentisi ile ilgili olarak ikinci kavramsal problem özellikle son dönemde Asya’da görülen cinsiyet tercihiyle kürtajdır. Çin, Hindistan ve Güney Kore’yi de içinde bulundan birçok Asya ülkesinde doğumda cinsiyet oranları son zamanlarda oldukça yükselmiştir zira kadın fetüsündeki cinsiyet tercihli kürtaj olayları da artış göstermektedir (Klasen & Wink, 2006, s. 270). Aynı zamanda yaşayan kız çocuklarının tedavisi geliştirilmiş ve böylece doğmasına izin verilen kız çocuklarının yaşam süreleri de artmıştır. Cinsiyete dayalı gelişim endeksinin mantığında yaşam beklentisindeki cinsiyet ayrımı düşmüştür çünkü hiçbir zaman doğmayan kız çocukları dikkate alınmamaktadır (Klasen S. , 2014, s. 269). Bu gayri safi yurt içi hasılayı da kapsayan genel bir problem olarak görülmektedir ve insani gelişim endeksinde de hiçbir zaman yaşama potansiyeli olan insanlar değil, her zaman hayatta olan kişiler dikkate alınmaktadır (Kanbur & Mukherjee, 2003, s. 29). "Potansiyel canlı" kavramı, insani gelişimde nüfus olarak değerlendirilebilir ve bu yüzden cinsiyet tercihli kürtajlar buna dâhil edilmemektedir.

Böyle bir yaklaşımın pratik uygulaması kolay olmamaktadır zira bahsedilen “potansiyel canlılar” yaşamamaktadır ve insani gelişime ne derece bir katkı

sağlayacakları belli değildir (Bardhan & Klasen, 1999, s. 98). Bu problem yalnızca yaşam beklentisini değil kadın ve erkek nüfuslarının dağılımıyla birlikte endeksi oluşturan diğer kavramları da etkilemektedir. Eşitsizliğe karşı olan memnuniyetsizlik hesaplandığında kadın ve erkek popülasyonlarının dağılımı kadın ve erkek popülasyonları arasındaki eşitsizliği hesaplamak ve ayarlamak için de kullanılmaktadır.

Cinsiyet tercihli kürtaj ya da cinsiyet tercihli ihmaller sonucunda kadın popülasyonu oranı erkek popülasyonu oranından daha düşük olması halinde, yaşam beklentisindeki, eğitimdeki ya da gelir düzeyindeki kadın-erkek farklılıkları daha düşük bir cinsiyet eşitsizliği cezası ortaya koyar çünkü çok daha az kadın bundan etkilenir hale gelmektedir (Klasen & Wink, 2006, s. 271). Bu son derece sorunlu ve sezgisel dışı bir problem olarak görünmektedir, ancak bu durumda kolay bir çıkar yol bulunmamaktadır çünkü popülasyon oranları cinsiyete dayalı gelişim endeksinin tutarlı olmasını ve insani gelişim endeksi ile kıyaslanabilir olmasını sağlamak zorundadır.

Ancak yine de bu problemin tanınması ve ilerleyen dönemde de değiştirilmesi gerekmektedir. En ciddi kavramsal sorunlar gelir konusunda ortaya çıkmaktadır. Bardhan ve Klasen (1999)'in belirttiği gibi bu konu ne ölçülmek isteniyorsa, yani insani gelişim endeksinde ölçülmek istenen, barınacak yer, beslenme, kılık kıyafet vb. kavramları ölçmektedir. Bu durumda olmasının nedeni kadın ve erkeklerde gelirlerin genellikle ortak düzeyde olmasıdır, böylece ne kazanca olan katkılar ne de tüketim değerleri aynı olması gerekmez.

Bu paylaşımların terimleri genellikle cinsiyetler arasında denk değildir ve gelir düzeyindeki cinsiyet farklılıkları bu eşitsizliği etkilemektedir (World Bank , 2001, s. 19). Ancak gelir düzeyindeki cinsiyet ayrımının, beslenme, barınma, kılık kıyafet ve diğer insani gelişim ile ilgili tüketim kalemlerinin birer yansıması olduğunu söylemek zordur. Bir örnekle açıklamak gerekirse; İnsani Gelişim Raporlarında gösterildiği üzere gelir düzeyindeki cinsiyet ayrımları dünyanın büyük bir bölümünde oldukça fazladır. Örneğin Suudi Arabistan'da 2003 yılında kadınlar yalnızca 4000 USD gelir elde etmişlerdir, buna karşın erkekler 20000 USD gelir elde etmiştir (UNDP, 2015). Bu tamamen işgücüne katılımın büyük bir cinsiyet ayrımı yarattığını ortaya koymaktadır.

Tüketimdeki cinsiyet ayrımcılığı bu kazanç düzeylerinin göstermiş olduğu kadar farklılık içermemektedir (Anand & Sen, 2000, s. 62).

Bu problem aslında insani gelişim ile ilgili harcamalar tarafından büyütülmüştür. Böylece gelir düzeyindeki cinsiyet ayrımları sadece kavramsal olarak insani gelişimle ilgili tüketimlerin bir yansımasıdır (Anand & Sen, 2000, s. 62). Gelir düzeyi kavramı ile ilgili bir başka problem de, insani gelişim endeksinde yalnızca kazanılan gelirlerin dikkate alınmasıdır. Bu da kadınların yaptığı bakım uygulamaları bu konuya dahil edilmemektedir (Bardhan & Klasen, 2000, s. 193).

İnsani gelişim endeksi bölgesel ya da etnik eşitsizliklerle hesaplandığı takdirde, bölgesel ya da etnik kökenli gelir farklılıkları insani gelişim ile ilgili tüketimlerdeki farklılıkları da ortaya koyacaktır. Çünkü burada belirtilen gruplar hanesel düzeyde gelirleri paylaşmamaktadır. Cinsiyet eşitsizliği, cinsiyete dayalı gelişim endeksinde uygulandığında bu durumun daha da kötüleşmesini engelleyecek açık bir çözüm bulunmamaktadır. Bu duruma dair yalnızca çözüm önerileri sunulabilir. Bireysel bileşenleri içeren kavramsal problemler dışında, bu üç bileşen bir araya getirildiğinde daha da fazla problem ortaya çıkmaktadır.

Bardhan ve Klasen (1999) ve Dijkstra (2002)'nin belirttiği gibi cinsiyet ayrımlarının bu üç etken üzerindeki etkisi erkek ve kadınların elde ettiği başarılarına bağlıdır. Bu yorumların sorunları ortaya çıkardığı ya da istenmeyen sonuçlar doğurduğuna dair gözlemsel çalışmalar mevcuttur. İkinci konu, kadın ya da erkeklere zarar veren, cinsiyet ayrımlarının simetrik tedavisidir. ne şekilde olursa olsun, bu durum kadın ve erkek ayrımcılığında eşitsizlikle aynı değere sahiptir. Böylece cinsiyet eşitsizliği için oluşturulan toplam ceza, kadın lehine olmaktadır. Aslında bu geçiş ülkelerinde yaygın görülen bir gruplaşmadır. Ters yöndeki cinsiyet ayrımları bu nedenle cinsiyete dayalı gelişim endeksinde birikmektedir. Açıkçası bu her bileşen altında yatan toplumsal cinsiyet farklılıklarının mevcut olup olmadığının anlaşılması için incelenir ve yalnızca cinsiyete dayalı gelişim endeksinin yorumlanması için bir sorun oluşturmaktadır. Ayrıca ters yönde ilerleyen cinsiyet ayrımlarının birikip birikmediğini de insanlar merak edebilir. En açık alternatif çözüm yolu ise cinsiyet ayrımlarının birbirlerini dengelemesi ya da iptal etmesidir. Bu tarz bir dengelemeye izin vermek bir

bakıma insani gelişim endeksine de yansiyacaktır. Bu kavramsal problemler dışında, insani gelişim endeksi ve cinsiyete dayalı gelişim endeksi incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

2.4.3. Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi

Cinsiyet güçlendirme endeksi “kadınlar ve erkeklerin aktif ekonomik ve politik hayata katılıp katılmadığını ve karar verme süreçlerinde etkili olup olmadıklarını” ölçmektedir (UNDP, 1996, s. 73). Sen (1999) tarafından kullanılan bir ayırım, bağımsız ve özgür yaşayabilme konusunda cinsiyet ayırımını temsil etme kaygılarından ziyade refah konulu endişeler üzerinde durmaktadır. İşbu özgür irade görüşlerinin ölçümü için üç farklı boyut seçilmiştir.

İlki kadınların politik temsil edilme göstergesi olarak ulusal parlamentolardaki temsilidir. İkincisi ekonomideki kıdemli pozisyonlardaki temsilidir. Kadınlar kıdemli hakemler yöneticiler olabileceği gibi, profesyonel ve teknik çalışanlar da olabilir. Sonuncu boyut ise ekonomik kadınların ve erkeklerin ekonomik kaynaklar üzerinden elde ettikleri gelirleri kullanmaktadır. Ölçüm yolu cinsiyete dayalı gelişim endeksine zıt olarak eşitsizlik literatüründe olduğu gibi açık ve anlaşılır bir çerçeve üzerinde değildir.

İlk iki bileşen için gerçek kadın ve erkek payları kullanılmıştır ve daha sonra eşitsizlik cezası uygulanarak ortaya çıkan sonuç “ideal” kadın ve erkek temsilleriyle kıyaslanmaktadır.

Kazanılan gelir bileşenine yaklaşım farklıdır. Bu kavramda erkek ve kadınların gelir düzeyleri zirai olmayan maaşları üzerinden ve iş gücüne katılımları üzerinden hesaplanır, daha sonra da hem insani gelişim endeksi için hem de cinsiyete dayalı gelişim endeksi için kullanılan standart prosedür uygulanarak endeks değerine döndürülür.

Kazanılan gelir prosedürü cinsiyete dayalı gelişim endeksi ve cinsiyet güçlendirme endeksi ile benzerlik gösterir ancak cinsiyet güçlendirme endeksi geliri direkt olarak kullanırken, cinsiyete dayalı gelişim endeksi öncelikle logaritmik dönüşüm

gerçekleştirmektedir. Cinsiyet güçlendirme endeksinin kadın ve erkeklerin saf katılımlarını ölçen ilk iki bileşenin aksine, kazanılan gelir bileşeni, gelir düzeyinin belirlediği cinsiyet eşitsizliğini ölçmektedir. Bu nedenle fakir bir ülke, gelir düzeyinde eşitlik sağlasa bile, hiçbir zaman cinsiyet güçlendirme endeksinde yüksek bir değer elde edemeyecektir. Tersine zengin bir ülke cinsiyet güçlendirme endeksinde iyi bir performans sergileyebilir çünkü siyasi karar almada, ekonomide temsilde ya da elde edilen gelirlerde cinsiyet ayrımları oldukça düşüktür. Bunların hiçbirisi olmasa bile, ülke sadece zenginse dahi cinsiyet güçlendirme endeksinde yüksek bir performans gösterebilir.

Akla gelen ilk sorulardan birisi de seçilen üç bileşen ve indikatörlerin, bağımsız ve özgür yaşayabilme konusunda cinsiyet ayrımını iyi bir şekilde temsil edip edemeyecekleridir. Ancak bazı problemler bulunmaktadır. Bunlardan ilki en azından ilk iki bileşen için ciddi bir önyargının gözlemlenmesidir. Kadınların halk organizasyonlarına ya da yerel seviyedeki organizasyonlara katılması, kadın istihdamına yansımamaktadır. Bu daha yakından araştırılması gereken bir konudur ve buna dair alternatifler oluşturulmalıdır.

Elde edilen gelir bileşeni tutarlı bir güçlendirme göstergesi olarak görünmemektedir çünkü literatürde gelirlerin karar vermeyi etkilediği öne sürülmektedir (World Bank , 2001) bu nedenle elde edilen gelirler yalnızca kaynaklar üzerindeki kontrolü yansıtmaktadır her ne kadar kaynakların tüketimine dair bir bilgi vermeseler de. Ancak bu şekilde gerçekleştirilen uygulama nedeniyle bir takım sorunlar meydana gelmektedir (Dijkstra, 2002, s. 319). Parlamentodaki ve ekonominin kıdemli pozisyonlarındaki kadın ve erkeklerin oranlarını hesaplamak için aynı prosedürleri kullanmak biraz gariptir çünkü ortalama her iki cinsiyet de %50 olarak ölçülecektir. Bu nedenle bu tarz bir ölçüm yapmak eşitsizliği tam olarak yansıtmamaktadır.

Büyük ihtimalle ilerlemenin nedeni bunu cinsiyete dayalı gelişim endeksi ile benzer bir hale getirmek ve ayrıca bu ayrımların kadın ya da erkeklerin lehine sonuçlanmasını sağlamaktır. Her iki cinsiyete de aynı şekilde davranmak, kadınların erkeklere oranı ayrımcılığın bir göstergesi olarak görülmemesi halinde oldukça zordur, tam tersi durumda ise makul bir işlem olarak değer görmektedir. Ancak yine de bu tarz

bir tarafın lehine sonuçlanacak olan davranışlar daha önce de tartışıldığı gibi her üç boyutu da etkileyen problemleri ortaya çıkartacaktır. Ayrıca bu konularda da telafi etme yöntemine izin verilmesi oldukça önemlidir.

Kazanılan gelir bileşeninin neden tamamen gelir paylarına bağlı olmadığı ve gelir seviyesine bağlı olduğu tamamen belirsiz bir durumdur. Ekonomik kaynaklar üzerindeki göreceli kontrol ise mutlak gelirler yerine göreceli gelirler üzerinden ilerlemektedir (Dijkstra, 2002, s. 321).

2.4.4. İnsani Yoksulluk Endeksi

Yoksulluk yıllardır varlığını birçok ülkede sürdürmektedir. Yoksulluğun azaltılması bu nedenle önemli bir politika sorunu olmaya devam etmektedir. Nüfusun yoksulluğu yetersiz refah düzeyi anlamına gelmektedir ve çoğunlukla gelir kapsamında ölçülmektedir (Atkinson A. B., 1970, s. 253). Daha yüksek gelire sahip olan bir insan parasal olmayan refah konumunu iyileştirebilirken, ancak bazı durumlar için parasal olmayan yetiler bulunmamaktadır. Örneğin, az gelişmiş bir ülkedeki sel kontrol programı gibi kamu yararına programlar. Refah düzeyinin tek özelliği olarak gelir bu nedenle uygunsuzdur ve diğer özelliklerle desteklenmesi gerekmektedir; örneğin barınak, okuryazarlık, beslenme durumu, kamu malları ayrıcalıkları vb. Ekonomistler tarafından savunulan basit ihtiyaçlar yaklaşımı, gelişimi gelirin artması olarak değil, insani ihtiyaçların sıraya dizilmesi olarak algılanmaktadır.

Bu nedenle refaha dair birleşik bir endeks yapısı oluşturmak zahmete girilmeye değer olarak görülmektedir. Sen (1999)'e göre yaşam standardı şu şekilde tanımlanmaktadır:

a- İşleyiş: Farklı nitelik kazanımlarını gösterir.

b- Kabiliyet: Başarıyı elde etme yeteneğidir. Kabiliyet yaklaşımı, refahın son ölçüsü olarak bir insanın neyi satın alıp alamayacağına vurgu yapmaktadır.

Birleşmiş Milletler Gelişim Programı tarafından başarı endeksine örnek olarak İnsani Gelişim Endeksi gösterilmektedir (UNDP, 2010). Bu endeks insanın üç temel boyuttaki ortalama başarılarını ölçen bir birleşik endekstir. Bu başarılar; gayri safi yurt içi hâsıla tarafından ölçülen iyi bir yaşam standardı, doğum anındaki yaşam beklentisi tarafından ölçülen uzun ve sağlıklı bir yaşam ve eğitim düzeyi oranı tarafından ölçülen bilgi sahibi olmaktır.

İnsani gelişim endeksinin eksik yönleri bulunmaktadır ancak geniş kullanımı nedeniyle genel olarak olumlu yönleri ortaya çıkmaktadır. Tanıtılmasından on yıl sonra daha insani gelişim endeksi, gelişim endeksinin öncüsü olmuştur. Üç özellikten birisinin seçilmesi konusunda oldukça kısıtlayıcı olsa da, bu endeks temel yeteneklere odaklanarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaktadır (Anand & Sen, 2000, s. 257). Eşitsizliği ve gelişimin yoksunluk yönünü yansıtmaz. Farklı ülkeler göstergelere farklı değerler biçebilirler, bunun nedeni olarak da farklı ülkelerdeki toplumların gelişimini görmek olarak belirtilebilir (Park & Srinivasan, 1994, s. 273). Ancak bu gelişimin nüfus arasında nasıl dağıtıldığına dair bilgi verme konusunda başarısız olmaktadır (Foster, Rollefson, Doksum, Noonan, Robinson, & Teich, 2005, s. 38). Birçok bir araya getirme kurallarından birisi olan basit ortalama gelişimin üç özellikten herhangi bir ikisi arasında mükemmel yer değiştirilebilirlik olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak “insanlar sadece yaşamak istemezler. İnsanlar bilgi sahibi olmayı ve kesinlikle iyi bir yaşam sürmeyi ister. Hiç kimse aşırı yoksulluk ve fiziksel hayatta kalma mücadelesi nedeniyle endişe duymayı istemez” (UNDP, 1991, s. 88). Yetenekler arasındaki kusursuz yer değiştirilebilirlik bu görüşü yansıtmamaktadır. Chakravarty (2003)’e göre insani gelişim endeksini rahat yaşamın rastgele seçilmiş bileşenleri ile genelleştirme farklılaştırma eğrisini azaltmaktadır çünkü bu durumda ilk yetenek yükselirken, diğeri azalmaktadır. Bu yeteneklerin doğası göz önüne alındığında doğal bir varsayım olarak ortaya çıkmaktadır. İnsani yoksulluk endeksi yoksulluğu düşük gelire odaklanmanın aksine birçok boyutta başarısızlık olarak ölçmeyi hedefler.

Bir ülkenin en yoksun insanlarına odaklanarak insani yoksulluk endeksi ülkenin ortalama başarısı yerine, ülkedeki yoksulluk varlığını vurgulamaktadır.

İnsani yoksulluk endeksi birçok özellik çerçevesinde ortaya çıkan başarısızlık açısından yoksulluğu şekillendirdiği için, en zengin sanayileşmiş ülkelerde yaşayan insanların arasında dahi yoksulluğun olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (UNDP, 2010). Bu da yoksulluğun yalnızca bir fenomen ya da gelişmekte olan ülkelerle ilgili olmadığını göstermektedir.

Ayrıca yüksek insani yoksulluk endeksi otomatik olarak düşük seviyeli yoksulluk ima etmemektedir (UNDP, 1991). Bu nedenle insani yoksulluğu takip etmek değerlendirme yapabilmek, politikalar belirleyebilmek ve milyonlarca insanın hayatını daha iyi hale getirebilmek için oldukça önemlidir. Günümüzde insani yoksulluk, Birleşmiş Milletler Gelişim Programının belirlediği üç bileşenden başka önemli faktörlere de sahiptir.

Örneğin tüberküloz vakası ve kadın ve okul çağına gelmemiş çocuklarda görülen anemi yaygınlığı insani yoksulluğun önemli boyutlarından biridir. Bir başka önemli boyut da beslenme yetersizliğidir. Düşük gelirin beslenme yetersizliği üzerinde etkili olduğuna dair yapılan tartışmalar bulunmaktadır, zira yoksulluk ve beslenme yetersizliği genelde birlikte değerlendirilmektedir (Lipton & Martin, 1995, s. 42).

Beslenme yetersizliği düşük doğum ağırlığı, beyin hasarı ve diğer beyin problemlerinin, fiziksel ve algısal geriliğin ve enfeksiyon nedeniyle ölümlerin diğer sağlık problemleri ile birlikte önemli bir nedenidir. Beslenme yetersizliği kötü bir sağlık üretim işleyişinin bir sonucu olarak görülebilir. Örneğin bebeklerde ve çocuklardaki en yaygın göstergelerden birisi kilo-boy oranı, boy-yaş oranı ve kilo-yaş oranıdır. Bu göstergeleri temel alan yetersiz beslenme dereceleri sağlıklı nüfustan elde edilen göstergelerin kıyaslanmasıyla ortaya çıkartılmaktadır (Alderman & Lindert, 1998, s. 217). Antrometrik özellik olarak yetişkin popülasyonu için vücut kitle endeksi örnek gösterilebilir. Vücut kitle endeksi kilogram cinsinden kütle sayısının metre cinsinden boyun karesine bölümü olarak tanımlanmaktadır. Bazı özel durumlarda Birleşmiş Milletler Gelişim Programı dikkate alındığında, insani yoksulluk endeksi değerlendirmenin ana bölümünü oluşturmaktadır.

2.5. Dünya Bankası'na Göre Gelişmiş Ülkeler

Eurodad araştırması, değerlendirdiği 20 düşük gelirli ülkenin 14'ünün mevcut Dünya Bankası bağışlarının her birine bağlı 50'den fazla şarta sahip olduğunu tespit etmiştir. Bu ülkelerden 3 tanesi ise 100'ün üzerinde şarta sahiptir. 5 yaş altındaki çocukların %23'ünün (WB, 2016) yetersiz bir şekilde beslendiği Uganda'da, 2005 yılındaki Dünya Bankası tarafından değerlendirmeye alınan 20 ülke içerisinde 197 şarta bağlı olarak en çok koşulla karşı karşıya kalan ülke durumundadır (WB, 2005).

Dünya Bankası'nın düşük gelirli ülkelerde empoze etmekte olduğu koşulların sayısında da düşüş yaşanmamaktadır. Eurodad'ın değerlendirdiği 20 ülke çapındaki mevcut ve bir önceki Dünya Bankası kredileri içinde yer alan koşullar, 2002-2005 yılları arasında ortalama 48 krediden 67 krediye yükselmiştir. Bu krediler için hem ön koşullar hem de kriter sayıları artış göstermiştir.

Dünya Bankası, bir ülke herhangi bir şartı yerine getirmese, bu tarz koşullar kalkınma finansmanı sağlamadığından, bağlayıcı olmayan koşulların sayısındaki dikkat çekici artışın da nispeten iyi bir gösterge olduğunu savunmaktadır. Bu mantıkla, Dünya Bankası'nın resmi olmayan kriterler ya da bağlayıcı olmayan koşulları, resmi bir koşul olarak saymadığı görünmektedir. Banka tarafından yapılan bu uygun sınıflandırma, alıcı hükümetlerin bağlayıcı olmayan koşulları nasıl algıladıklarını ve bundan da önemlisi, bu koşullara nasıl karşılık verdiklerini hesaba katmamaktadır. Dünya Bankası tarafından önceki yıllarda yapılan araştırmaya göre, gelişmiş ülke alıcılarının %77'si, ülkelerinin bir politika matrisindeki bütün kriterlere (bağlayıcı olmayan koşullar dahil) uyması gerektiğini düşünmektedir (WB, 2016). Bunun üzerine eğer bu koşullar karşılanmazsa, gelişmekte olan ülkelere olan kalkınma finansman akışları otomatik olarak durdurulmazsa, ilerlemelerini izlemek ve raporlamak Dünya Bankası değerlendirmesinin bir parçası olarak büyük bir idari yük anlamına gelmektedir. Bu durum geçtiğimiz yıl Dünya Bankası şarta bağlılık incelemesinin bulgularıyla çelişerek, gelişmekte olan ülkelerde uygulanan bağlayıcı koşulların sayısının azaldığını ortaya koymuştur. Eurodad'ın değerlendirdiği ülkeler arasında bulunan Vietnam ve Ermenistan'da bu tür koşullar bulunmaktadır. Nüfusunun %29'u yoksulluk sınırının altında yaşayan Vietnam 2004 yılında Dünya Bankası kalkınma yardımının yüzde birine

erişme hakkına sahip olabilmek için, 41 adet politika şartını yerine getirmek zorundaydı. Ermenistan ise 39 şartı yerine getirmek zorundaydı. Her iki ülkede de çok büyük sayılarda yoksul insan olmasına rağmen, Dünya Bankası, bu ülkeler çok sayıda şartı yerine getirene kadar borç vermeyi reddetmektedir (WB, 2004).

Dünya Bankası, şartların sayısının fazlalığı nedeniyle gelişmekte olan ülkelere binen yükün ağırlığını kabul etmek zorunda kalarak, uyguladığı koşullarda düzenleme yapmak durumunda kalmıştır. Örneğin, Banka'nın kalkınma politikası kredileri için yeni ülkeleri "kritiklik" (WB, 2016) kavramını kullanmaktadır. Bu Banka'yı bir ülke programının uygulanması ve beklenen sonuçların ortaya çıkması için kritik olarak kabul edilen koşulları yerine getirmekle sınırlandırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere karşı uygulanan uygunsuz koşullara ek olarak, Dünya Bankası kalkınmaya ödünç verme yoluyla düşük gelirli ülkeler üzerinde önemli sayıda tartışmalı ekonomik politika koşulları uygulamaya devam etmektedir. Eurodad araştırmasına göre yoksul ülkeler için Dünya Bankası koşullarının %20'si ekonomik politika koşullarıdır. Bu koşulların yarısından fazlası (%11) özelleştirme ve ticaret liberalizasyonu uygulamaktadır. Ticari liberilizasyon ve özelleştirme gibi ekonomi politikaları, yoksullar üzerinde hayati hizmetlere erişimleri sınırlayarak zararlı bir etkiye sahip olabilir. Bu zararlı etki, birçok çalışmada ve İngiliz Hükümeti ve Norveç Hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Her iki ülke de geliştirme yardımlarının özelleştirmeye ve ticaret liberilizasyon koşullarına bağlanmasını kesin bir şekilde reddetmiştir. G8 liderleri ulusal hükümetlerin, kendi ulusal ekonomik politikalarını belirleme hakimiyetinin önemine vurgu yapmaktadır. Gerekli hizmetleri özelleştirmek veya herhangi bir ülkedeki ticaret engellerini serbest bırakmak gibi gelişmekte olan veya geliştirilen ekonomi politikaları, ulusal hükümetler tarafından yapılmalı ve artan harici fonlamanın etkisinden etkilenmemelidir (WB, 2016).

Dünya Bankası gelişme fonlarının "olumlu bir kalkınma iklimi" olan ülkelere dağıtıldığını ve Banka'nın iyi performans gösteren ülkeleri ödüllendirdiğini iddia etmektedir. Dünya Bankası, bir ülkenin "elverişli kalkınma" iklimine sahip olup olmadığını, yoksulluğun azaltılmasını teşvik edip desteklemediğini, sürdürülebilir büyümeyi ve kalkınma yardımını etkin bir şekilde kullanma becerisine sahip olup olmadığını görmek için, ülkelerin politikalarını ve kurumsal çerçevesini yıllık olarak

değerlendirmektedir. Bunu ülkeleri belirli kriterlere göre puanlayan bir Ülke Politikası ve Kurumsal Değerlendirme (CPIA) aracı kullanarak yapmaktadır. Eurodad ve diğer sivil toplum kuruluşları, Banka tarafından belirlenen CPIA yaklaşımının birtakım yönlerini eleştirmekte ve Banka'nın bir ülkenin performansını değerlendiren ölçütlerin ekonomik liberilizasyon politikalarına çok fazla ağırlık verdiğini ve tek bir boyut uygulanmasının kalkınma amacı taşıyan bütün yaklaşımlara uyduğunu vurgulamaktadır. Ancak bu uygunsuz değerlendirme sisteminde bile, yüksek puanı olan bir ülkenin "iyi" politikalara sahip olması koşuluyla, bir ülke tarafından yüz yüze görülen genel koşulların sayısının pozitif bir CPIA puanına göre azaldığının farkında olunması gerekmektedir. En yüksek puanlı CPIA ülkeleri, en çok koşula sahip ülkeler olarak dikkat çekmektedir. En çok koşula sahip olan ülkelere 5'i CPIA skorları bakımından en üst sırada yer almaktadır (WB, 2005).

3. BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA ENDEKSİNDE YER ALAN ÜLKELERE İLİŞKİN VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ İSTATİSTİKİ ANALİZ

Bu çalışmada Birleşmiş Milletlerin Kalkınmışlık ölçümleri yaptığı 155 ülkeye ait veriler incelenmiştir. İncelenen veriler, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı resmi web sitesinde bulunan İnsani Kalkınma Endeksi 2015 yılı raporunda yer alan ve Dünya Bankası veri bankasından (UNDP, 2015) derlenen verileridir.

Bu bölümde öncelikle kalkınmışlık ile ilgili genel bilgiler verilecek, verilerle ilgili kısaca bahsedilecek ve sonrasında analizde kullanılan yöntemler özetlenerek analiz safhasına geçilecektir.

3.1. Analiz Edilen Ülkelere İlişkin Değişkenler

Yapılan bu tez çalışmasında Dünya Bankası veri tabanından elde edilen veriler kullanılarak Birleşmiş Milletler tarafından yapılan sınıflandırmanın; lojistik regresyon analizi yöntemiyle test edilmesi amaçlanmıştır.

İnsani Kalkınma Raporunda ülkelerin çok gelişmiş, gelişmiş, ortalama gelişmiş ve az gelişmiş olmak üzere 4 grubu ayrıldığı görülmüştür. Sınıflandırmaya dahil edilen ülkelerden 2014 yılına ilişkin olarak sağlıklı verilere ulaşılabilen 155 ülke analize dahil edilmiştir. Söz konusu 155 ülke, aşağıda belirtilen değişkenler dikkate alınarak analize tabi tutulmuştur.

Tablo 8. Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Kısaltma
İnsani Kalkınma Endeksi	(HDI)
Kişi Başı GSYİH (Milyar Dolar) (2014)	(GDP)
Kadın Parlamenter Oranı (Toplamın Yüzdesi)	ParliamentWomen)
Yabancı Doğrudan Yatırım (GSYİH %'si olarak) (2014)	(FDI)
Sağlık Harcamaları (GSYİH'nın yüzdesi)(2014)	(Health)
1000 kişiye düşen cep telefonu abonesi sayısı (2014)	(CellPhone)
100 kişiye düşen internet kullanıcısı sayısı (2014)	(Internet)

İthal Edilen Mallar ve Hizmetler (GSYİH %'si olarak) (2014)	(Import)
İhraç Edilen Mallar ve Hizmetler (GSYİH %'si olarak) (2014)	(Export)
Kentleşme Oranı(2014)	(Rural)
Nüfus Artış Oranı (2014)	(PopGrowth)
Doğumda Yaşam Beklentisi(2014)	(LifeExp)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere analizde 155 ülkeye ait 12 değişken kullanılmıştır (EK-1). Dünya Bankası veri tabanında 2014 yılına ait verilerine ulaşamayan ülkeler analiz dışında tutulmuştur.

Analizin gerçekleştirilmesinde Stata 12 programı kullanılmıştır. Analizde kullanılan değişkenlerle ilişkin açıklamalar aşağıda verilmiştir:

- İnsani Kalkınmışlık Endeksi (HDI) ile ülkeler çok kalkınmış, kalkınmış, ortalama seviye ve az kalkınmış kategorilerine ayrılmıştır. Analizde yer alan 155 ülkenin 45'i çok kalkınmış, 45'i kalkınmış, 31'i ortalama seviye ve 34'ü az kalkınmış kategorisinde yer almaktadır. Kalkınmışlık seviyesi düşük ülkelere ilişkin verileri sağlıklı şekilde temin edilememesi nedeniyle, analize dahil edilen az kalkınmış ülke sayısı diğer kategorilere göre daha azdır.

- 2014 yılına ilişkin İthal (Import) ve ihraç (Export) edilen mallar ve hizmetlerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) oranları İle kişi başına düşen GSYİH verileri Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir.

- Kadın parlamenter oranı ülkelere ait meclis ve senatolarda görevli bayanların sayısı dikkate alınarak hazırlanmıştır ve 2015 İnsani Kalkınmışlık Raporundan alınmıştır (2014 yılı).

- Nüfus artış oranı 2014 yılı itibariyle ülkelerin nüfus artış oranını göstermektedir.

- Kentleşme oranı değişkeninde kırsal alanda yaşayan ülke nüfusu toplam nüfusun yüzdesi olarak kullanılmıştır.

- Kamu ve Özel sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı verileri de Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır (2014 yılı).

- Doğumda yaşam beklentisi bir bebek doğduğunda yaşa bağlı ölüm oranlarına göre kaç yıl yaşayabileceğinin tahmin değeridir.

- 2014 yılı itibariyle 1000 kişiye düşen cep telefonu abonesi sayısı ve 100 kişiye düşen internet kullanıcısı sayısı Dünya Bankası tarafından yayınlanan verilerdir.

Söz konusu değişkenlere ilişkin betimleyici istatistiklere aşağıda tabloda yer verilmiştir.

Tablo 9. Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler

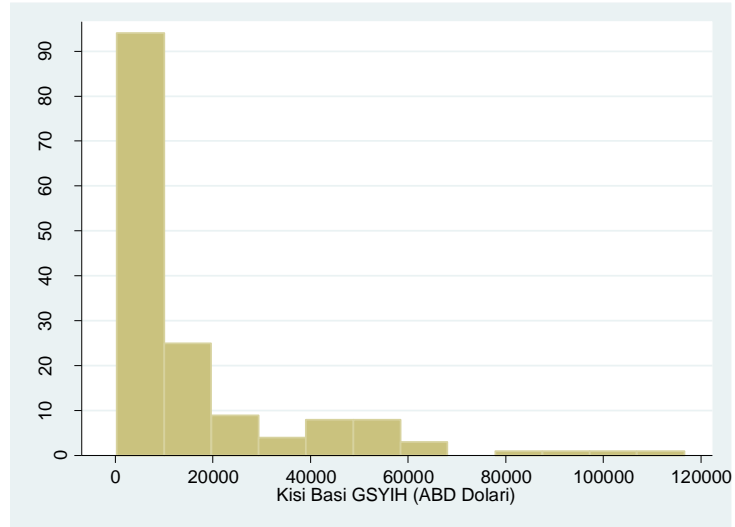
Değişken	Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Maks.
HDI (%)	155	1.470968	1.046389	0	3
ParlimentWomen (%)	155	20.92645	11.40556	0	57.5
Export (%)	155	42.64452	28.11977	4.54	203.27
Import (%)	155	48.54735	24.43782	12.45	170.88

Cellphone (%)	155	108.2034	37.75479	17.41	218.43
Internet (%)	155	45.54839	29.52526	1.38	98.16
Health (%)	155	6.764064	2.508231	2.19	17.14
RuralPop (%)	155	42.68405	22.89581	0	91.45
Life Exp (Yıl)	155	71.64794	8.213555	50.66	83.59
GDP (ABD Doları)	155	15267.17	21226.57	286	116613
FDI (%)	155	4.287935	5.78311	-4.85	38.81
PopGrowth (%)	155	1.397806	1.336973	-1.41	8.09

Analizde kullanılan değişkenlerin dağılımına ilişkin olarak açıklamalara aşığıda yer verilmiştir.

Aşığıdaki tabloda kişi başı GSYİH rakamlarına ilişkin dağılım gösterilmiştir. Analize dahil edilen 155 ülkenin ortalama kişi başı GSYİH rakamı 15.267 ABD Dolarıdır. Kişi başı gelirin 21.226 ABD Doları gibi yüksek bir standart sapmaya sahip olduğu görölmektedir. Söz konusu durumda en yüksek (116.613 ABD Doları) ile en düşük (286 ABD Doları) değerler arasındaki büyük farklar neden olmaktadır.

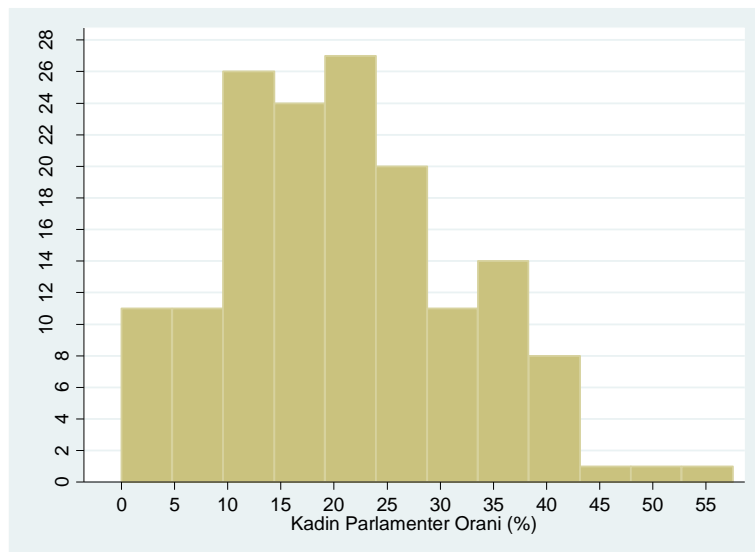
Grafik 1. Kişi Başı GSYİH (ABD Doları)

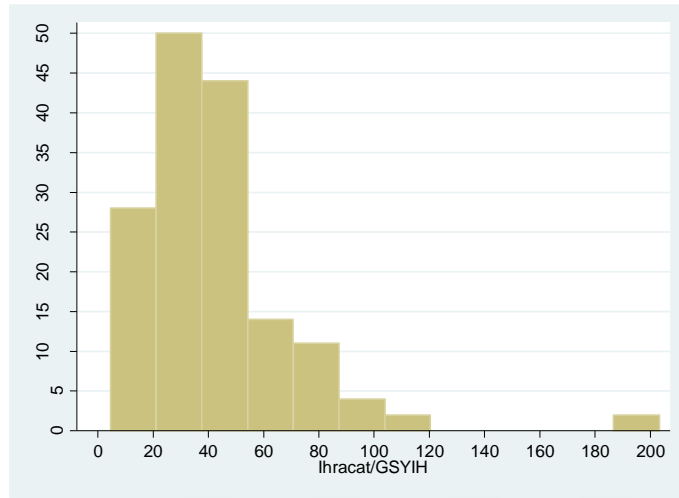
Aşağıdaki tabloda kadınların ülke parlamentolarındaki oranına ilişkin dağılım gösterilmiştir. 155 ülke içerisinde kadın parlamenter oranı 0 olan ülkeler bulunduğu gibi (Toplam ülkelerin %2,52'si), %57 olan ülke de bulunmaktadır. Dağılımın ortalaması ise %20,9 ve standart sapması %11,4'tür.

Grafik 2. Kadın Parlamenter Oranı (%)

Aşağıdaki tabloda ihracat/GSYİH oranına ilişkin dağılım gösterilmiştir. 155 ülke için ihracatın/GSYİH oranının ortalama %42 olduğu görülmektedir. Söz konusu dağılımın standart sapması ise %28'dir.

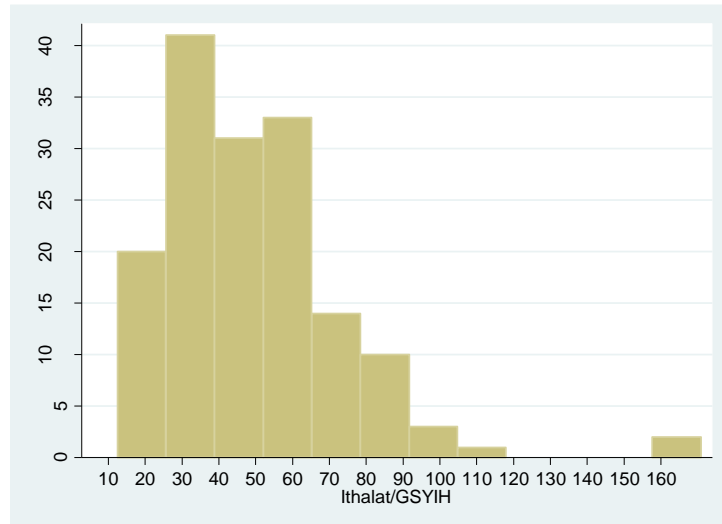

Grafik 3. İhracat/GSYİH Oranı (%)

Aşağıdaki tabloda ithalat/GSYİH oranına ilişkin dağılım gösterilmiştir. 155 ülke için ithalat/GSYİH oranının ortalama %48 olduğu görülmektedir. Söz konusu dağılımın standart sapması ise %24'tür.

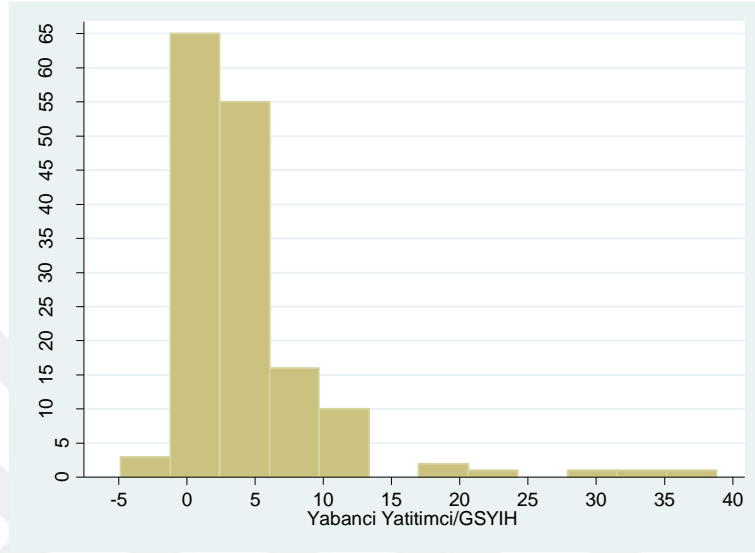
Grafik 4. İthalat/GSYİH Oranı (%)

Aşağıdaki tabloda doğrudan yabancı yatırımların (net) GSYİH'ye oranına ilişkin dağılım gösterilmiştir. 155 ülke içerisinde net sermaye çıkışı yaşayan ülkeler bulunduğu

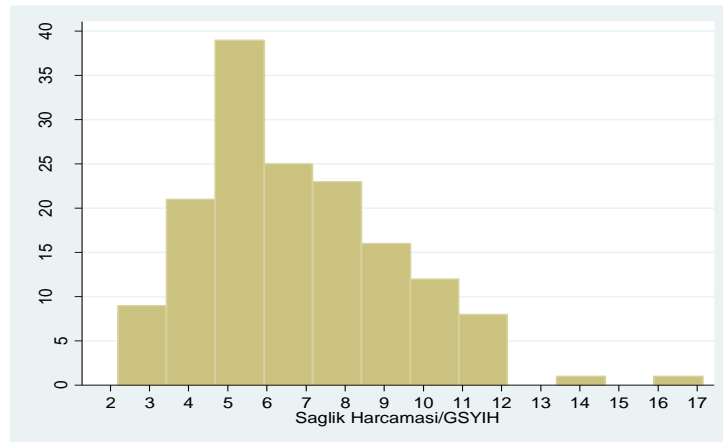
gibi (-%4,85), yabancı sermaye çeken de bulunmaktadır (%38,81). Dağılımın ortalaması ise %4,28 ve standart sapması %5,78'dir.

Grafik 5. Yabancı Yatırım/GSYİH Oranı (%)

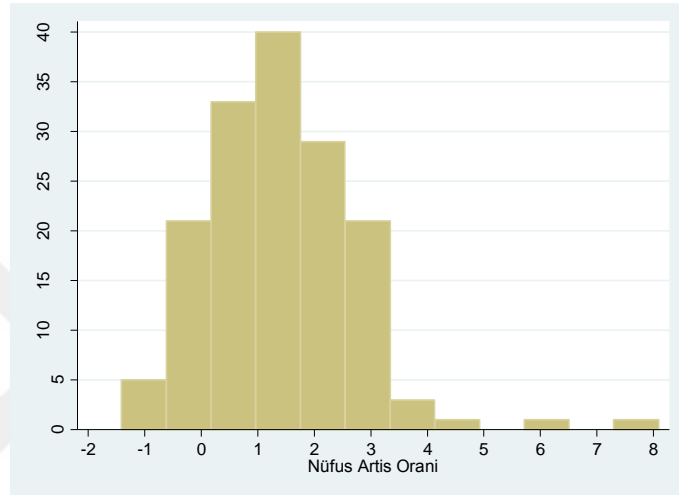
Aşağıdaki tabloda toplam sağlık harcamalarının GSYİH'ye oranına ilişkin dağılım gösterilmiştir. 155 ülke için sağlık harcamaları/GSYİH oranının ortalama %6,76 olduğu görülmektedir. Söz konusu dağılımın standart sapması ise %2,5'tir.

Grafik 6. Sağlık Harcamaları/GSYİH Oranı (%)

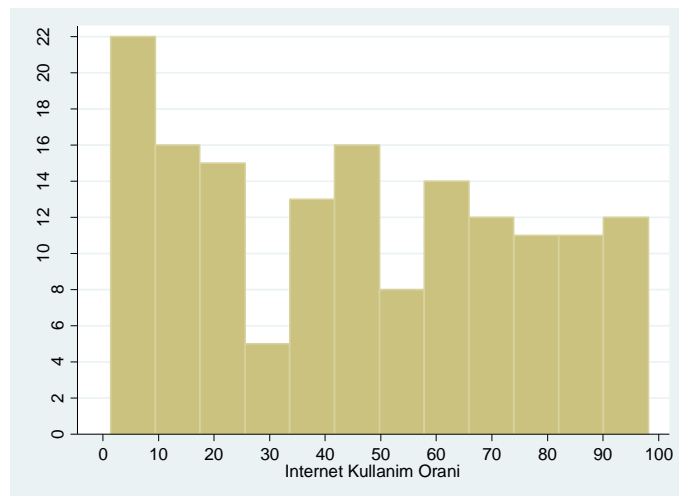
Aşağıdaki tabloda ülkelerin nüfus artış oranına ilişkin dağılım gösterilmiştir. 155 ülke içerisinde nüfusu azalan ülkeler (Min -1,41) bulunduğu gibi, %8,9 gibi yüksek oranlarda artanlar da bulunmaktadır. Dağılımın ortalaması ise %1,39 ve standart sapması %1,33'tür.

Grafik 7. Nüfus Artış Oranı (%)

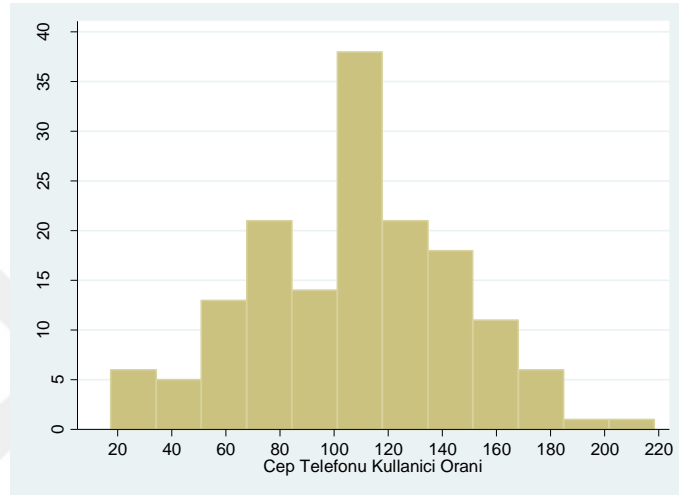
Aşağıdaki tabloda internet kullanım oranına ilişkin dağılım gösterilmiştir. Dağılımın ortalaması ise %45 ve standart sapması %29'dur.

Grafik 8. İnternet Kullanıcı Oranı (%)

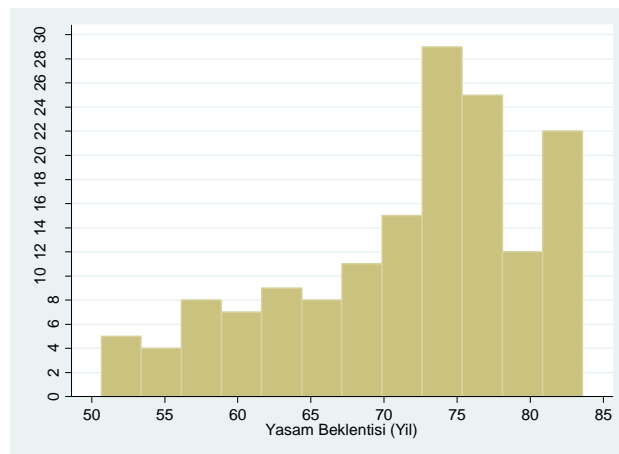
Aşağıdaki tabloda cep telefonu sahipliği oranına ilişkin dağılım gösterilmiştir. Dağılımın ortalaması ise %108 ve standart sapması %37'dir.

Grafik 9. Cep Telefonu Kullanıcı Oranı (%)

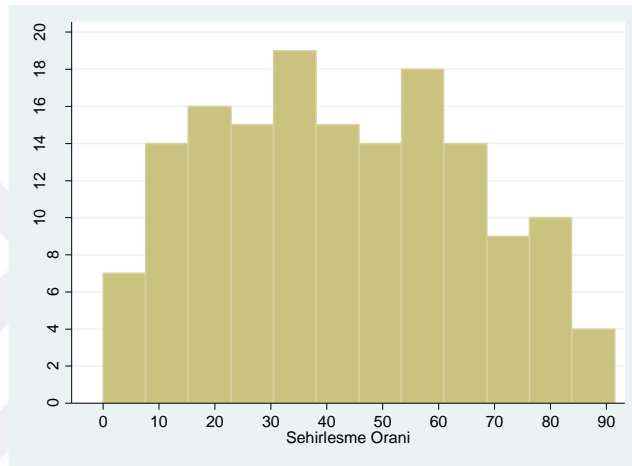
Aşağıdaki tabloda doğumda yaşam beklentisine ilişkin dağılım gösterilmiştir. 155 ülke içerisinde yaşam beklentisi 50 yıl olan ülkeler bulunduğu gibi, 83 yıl olan ülke de bulunmaktadır. Dağılımın ortalaması ise 71 yıl ve standart sapması 8 yıldır.

Grafik 10. Yaşam Beklentisi

Aşağıdaki tabloda kırsal alanda yaşayan nüfus/toplam nüfus oranına (kentleşme oranı) ilişkin dağılım gösterilmiştir. 155 ülke içerisinde söz konusu oran 0 olan ülkeler bulunduğu gibi, %91 olan ülke de bulunmaktadır. Dağılımın ortalaması ise %42 ve standart sapması %22'dir.

Grafik 11. Şehirleşme Oranı (%)

Bu tez çalışması kapsamında söz konusu 11 değişkenin 4 farklı kalkınmışlık düzeyindeki ülkelerdeki durumları incelenecektir. Bu kapsamda öncelikle 11 değişkenin ülkelerin kalkınmışlık düzeylerine göre yapılan sınıflandırmaya göre durumları gösterilecektir.

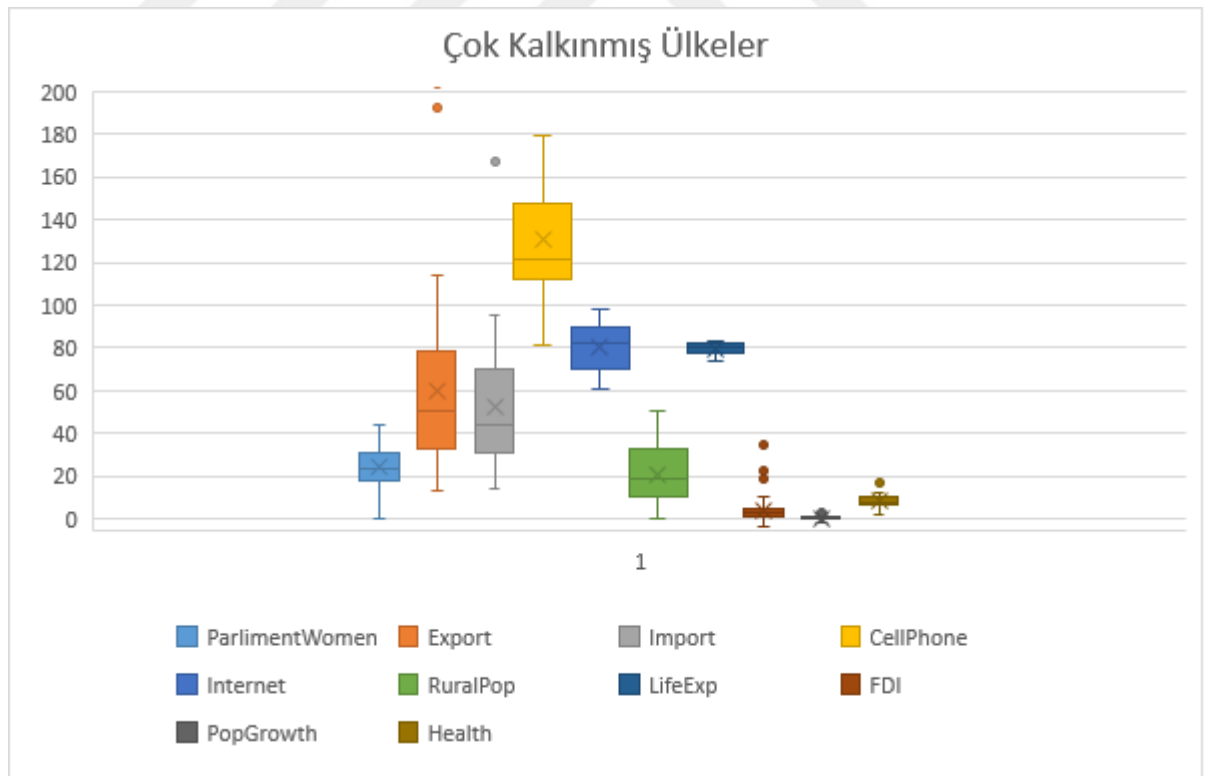
Aşağıdaki tabloda 45 adet çok kalkınmış ülkeye ait 11 değişkene ilişkin betimleyici istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 10. Çok Kalkınmış Ülkelere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Maks.
ParliamentWomen (%)	24.50889	11.07825	43.6	13.6
Export (%)	59.56356	38.63631	13.5	203.27
Import (%)	52.46889	32.98399	13.91	170.88
Cellphone (%)	130.5331	26.26498	81.04	218.43
Internet (%)	80.21644	10.94445	61	98.16
Health (%)	8.196889	2.887353	2.19	17.14
RuralPop (%)	21.01051	12.7428	0	50.305
Life Exp (Yıl)	79.77244	2.754571	73.97	83.59
GDP (ABD Doları)	40721.62	24314.08	7378	116613
FDI (%)	4.296889	6.625647	-3.09	34.59
PopGrowth (%)	0.6346667	1.047134	-1.41	4.34

Tablo incelendiğinde çok kalkınmış ülkelerin, kadın parlamenter oranının ortalamasının %24 (Standart sapma %11), ihracat/GSYİH ortalamasının %59 (Standart sapma %38), ithalat/GSYİH ortalamasının %52 (Standart sapma %32), cep telefonu sahipliği ortalamasının %130 (Standart sapma %26), internet kullanımı ortalamasının %80 (Standart sapma %10), sağlık harcaması/GSYİH ortalamasının %8,19 (Standart sapma %2,88), kentleşme oranı ortalamasının %21 (Standart sapma %12), doğumda yaşam beklentisinin ortalama 79 yıl (Standart sapma 2,7 yıl), ortalama kişi başı GSYİH'nin 40.721 ABD Doları, ortalama yabancı yatırım/GSYİH oranının %4,29 (Standart sapma %6,62) ve nüfus artış ortalamasının %0,63 (Standart sapma %1,04) olduğu görülmektedir. Söz konusu verilerin daha iyi analiz edilebilmesi için aşağıdaki kutu grafiğinde toplu olarak gösterilmiştir.

Şekil 4. Çok Kalkınmış Ülkeler Kutu Diyagramları

Aşağıdaki tabloda 45 adet kalkınmış ülkeye ait 11 değişkene ilişkin betimleyici istatistiklere yer verilmiştir.

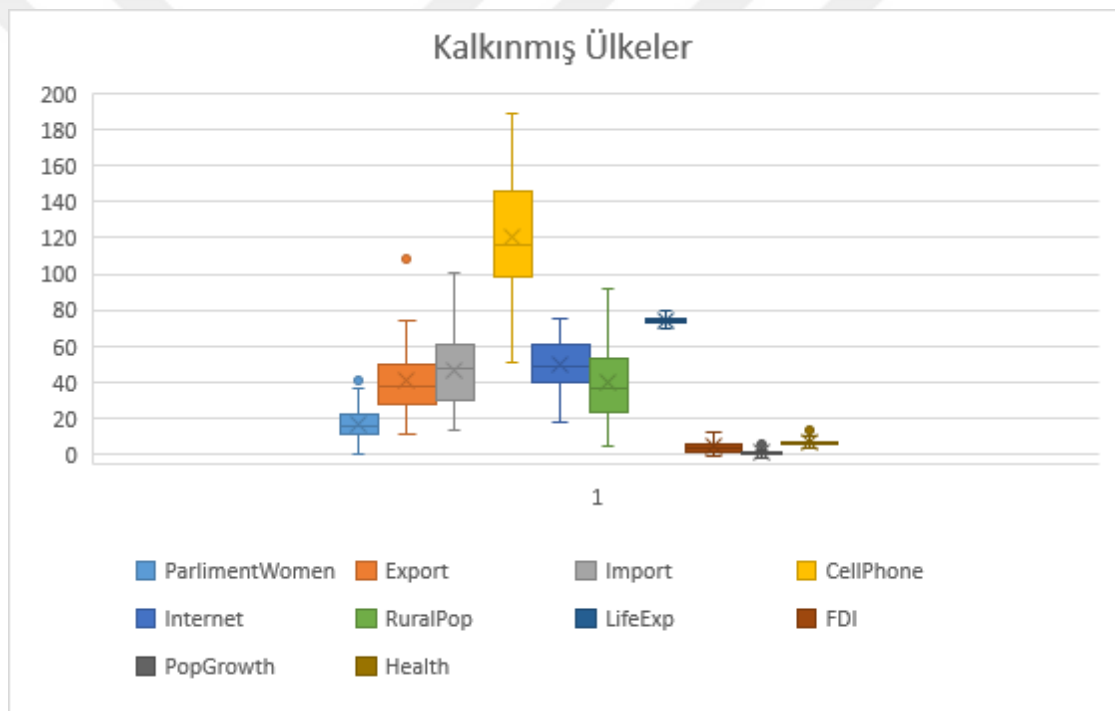
Tablo 11. Kalkınmış Ülkelere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Maks.
ParliamentWomen (%)	17.25111	19.485889	0	41.6
Export (%)	40.71533	18.32298	11.19	108.75
Import (%)	47.01978	19.2954	13.92	100.57
Cellphone (%)	120.2158	31.9698	50.71	189.38
Internet (%)	49.64044	14.79363	17.76	75.16
Health (%)	6.542	1.941742	3.5	13.73
RuralPop (%)	40.4572	20.60701	4.848	91.45
Life Exp (Yıl)	74.46711	2.370096	69.46	79.4
GDP (ABD Doları)	8433.644	4252.632	3065	21317
FDI (%)	4.265556	3.550295	-1.15	12.9
PopGrowth (%)	1.028222	1.56087	-1.31	8.09

Tablo incelendiğinde kalkınmış ülkelerin, kadın parlamenter oranının ortalamasının %17 (Standart sapma %19), ihracat/GSYİH ortalamasının %40 (Standart sapma %18), ithalat/GSYİH ortalamasının %47 (Standart sapma %19), cep telefonu sahipliği ortalamasının %120 (Standart sapma %31), internet kullanımı ortalamasının %49 (Standart sapma %14), sağlık harcaması/GSYİH ortalamasının %6,54 (Standart

sapma %1,94), kentleşme oranı ortalamasının %40 (Standart sapma %20), doğumda yaşam beklentisinin ortalama 74 yıl (Standart sapma 2,3 yıl), ortalama kişi başı GSYİH'nın 8.433 ABD Doları, ortalama yabancı yatırım/GSYİH oranının %4,26 (Standart sapma %3,55) ve nüfus artış ortalamasının %1,02 (Standart sapma %1,56) olduğu görülmektedir. Söz konusu verilerin daha iyi analiz edilebilmesi için aşağıdaki kutu grafiğinde toplu olarak gösterilmiştir.

Şekil 5. Kalkınmış Ülkeler Kutu Diyagramları

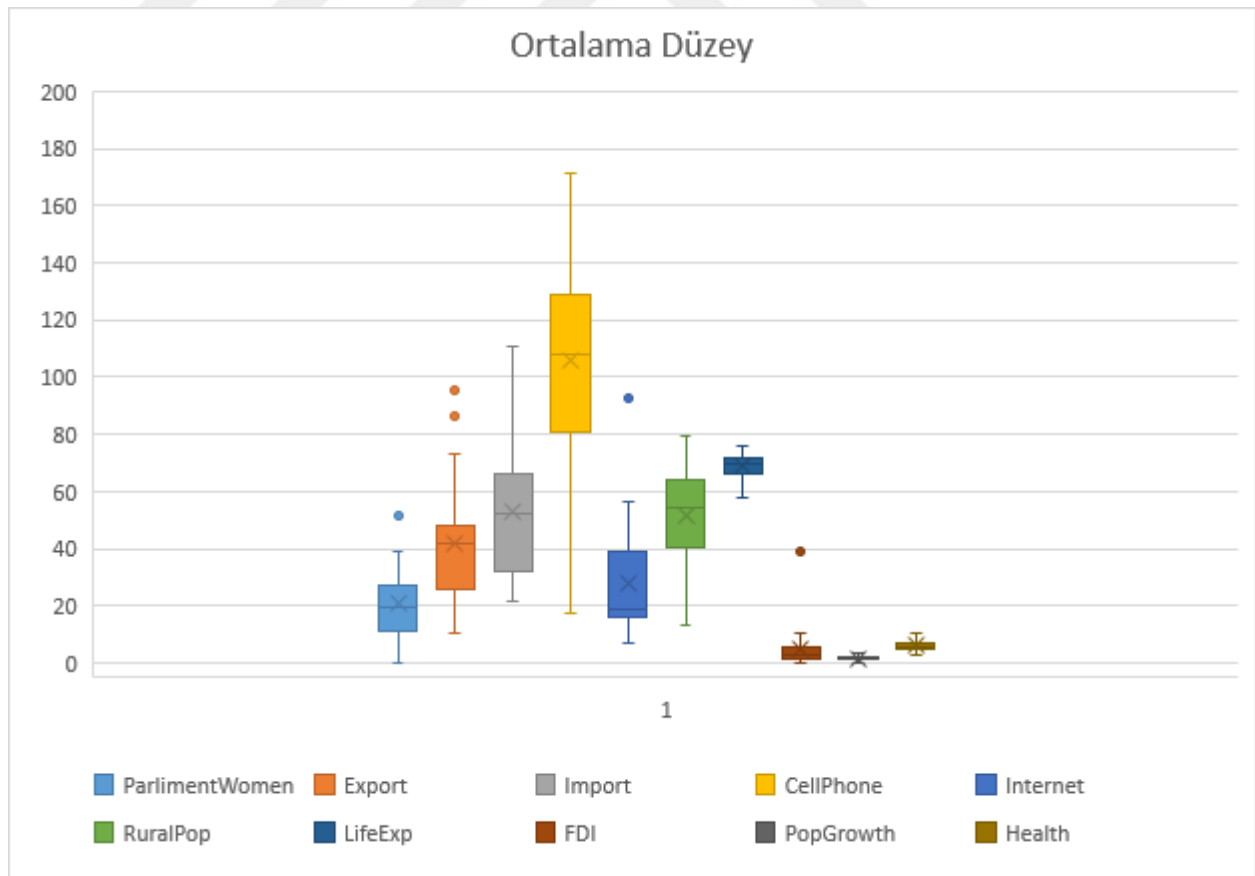
Aşağıdaki tabloda 31 adet ortalama seviye ülkeye ait 11 değişkene ilişkin betimleyici istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 12. Ortalama Düzey Ülkelere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Maks.
ParliamentWomen (%)	21.05484	11.73927	0	51.8
Export (%)	41.68226	19.53514	10.81	95.6
Import (%)	52.71032	22.07759	21.79	110.81
Cellphone (%)	105.7148	32.40555	17.41	171.38
Internet (%)	27.75774	17.74938	7.11	92.4
Health (%)	6.022258	2.093171	2.82	10.32
RuralPop (%)	51.61352	15.28427	13.08	79.486
Life Exp (Yıl)	68.6871	4.671439	57.5	75.63
GDP (ABD Doları)	3840.258	3479.934	931	18918
FDI (%)	4.841936	6.815132	0.22	438.81
PopGrowth (%)	1.62871	0.7596962	-0.06	13.36

Tablo incelendiğinde kalkınmış ülkelerin, kadın parlamenter oranının ortalamasının %21 (Standart sapma %11), ihracat/GSYİH ortalamasının %41 (Standart sapma %19), ithalat/GSYİH ortalamasının %52 (Standart sapma %22), cep telefonu sahipliği ortalamasının %105 (Standart sapma %32), internet kullanımı ortalamasının %27 (Standart sapma %17), sağlık harcaması/GSYİH ortalamasının %6,02 (Standart sapma %2,09), kentleşme oranı ortalamasının %51 (Standart sapma %15), doğumda yaşam beklentisinin ortalama 68 yıl (Standart sapma 4,6 yıl), ortalama kişi başı GSYİH'nın 3.840 ABD Doları, ortalama yabancı yatırım/GSYİH oranının %4,84 (Standart sapma %6,81) ve nüfus artış ortalamasının %1,62 (Standart sapma %0,75) olduğu görülmektedir. Söz konusu verilerin daha iyi analiz edilebilmesi için aşağıdaki kutu grafiğinde toplu olarak gösterilmiştir.

Şekil 6. Ortalama Düzey Ülkeler Kutu Diyagramları

Aşağıdaki tabloda 34 adet az kalkınmış ülkeye ait 11 değişkene ilişkin betimleyici istatistiklere yer verilmiştir.

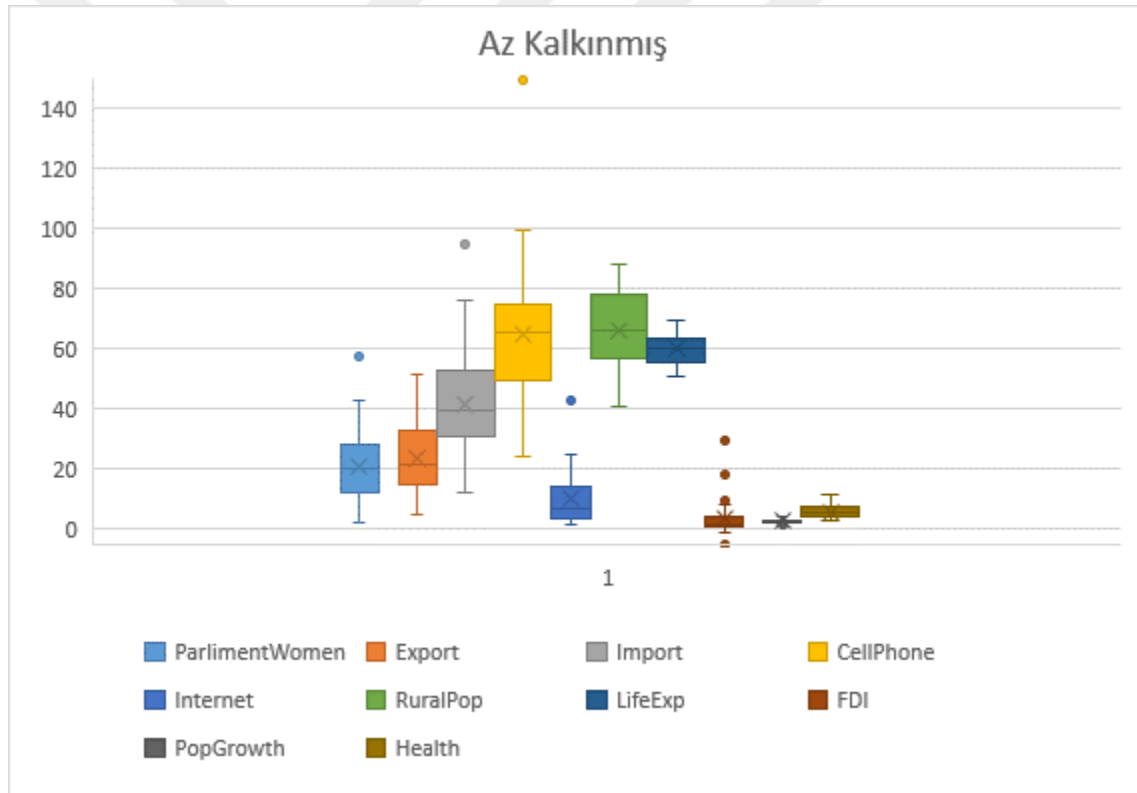
Tablo 13. Az Kalkınmış Ülkelere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişken	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Maks.
ParlimentWomen (%)	20.93235	12.73734	2	57.5
Export (%)	23.68235	11.76269	4.54	51.38
Import (%)	41.58324	17.50563	12.45	94.93
Cellphone (%)	65.01941	24.71609	24.5	149.07
Internet (%)	10.46912	10.16319	1.38	43.4
Health (%)	5.837941	2.228381	2.61	11.38
RuralPop (%)	66.17532	12.66846	40.745	88.239
Life Exp (Yıl)	59.86324	5.020818	50.66	69.6
GDP (ABD Doları)	1040.471	938.7872	286	5233
FDI (%)	3.800588	6.162617	-4.85	29.5
PopGroth (%)	2.686471	.604232	1.21	4.03

Tablo incelendiğinde az kalkınmış ülkelerin, kadın parlamenter oranının ortalamasının %20 (Standart sapma %12), ihracat/GSYİH ortalamasının %23 (Standart sapma %11), ithalat/GSYİH ortalamasının %41 (Standart sapma %17), cep telefonu sahipliği ortalamasının %65 (Standart sapma %24), internet kullanımı ortalamasının

%10 (Standart sapma %10), sağlık harcaması/GSYİH ortalamasının %5,83 (Standart sapma %2,22), kentleşme oranı ortalamasının %66 (Standart sapma %12), doğumda yaşam beklentisinin ortalama 59 yıl (Standart sapma 5 yıl), ortalama kişi başı GSYİH'nin 1.040 ABD Doları, ortalama yabancı yatırım/GSYİH oranının %3,8 (Standart sapma %6,16) ve nüfus artış ortalamasının %2,68 (Standart sapma %0,60) olduğu görülmektedir. Söz konusu verilerin daha iyi analiz edilebilmesi için aşağıdaki kutu grafiğinde toplu olarak gösterilmiştir.

Şekil 7. Az Kalkınmış Ülkeler Kutu Diyagramları

3.2. Analizin Konusu ve Amacı

Bu çalışmada uygulama olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından insani kalkınma endeksinde çok kalkınmış, kalkınmış, ortalama seviye ve az kalkınmış gelişmiş ve orta düzeyde gelişmiş toplam 155 ülkenin istatistiksel yöntemlerden lojistik regresyon analizi ile yeniden sınıflandırılması yapılmıştır.

Yapılan çalışma Birleşmiş Milletlerin uyguladığı yönteme bir alternatif olarak değerlendirilmemektedir. Yapılan farklı analiz yöntemleri ile elde edilen sınıflandırma başarılarının yorumlanması sonucunda literatüre katkı yapmak hedeflenmektedir. Az gelişmiş olan ülkelerin de belirlenen 11 değişkenden hangisine daha fazla önem vererek gelişmiş ülkeler sınıfına dâhil edilebileceği de ayrıca vurgulanmaktadır.

3.3. Lojistik Regresyon

Lojistik Regresyon Analizi kategorik verileri analiz etmeye yarayan ve araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Sosyal Bilimlerde yapılan araştırmalardan sağlık bilimlerinde yapılan araştırmalara, ekonomiden pazarlama ve bankacılık alanına kadar çok geniş bir alanda ilişki analiz yapılmasına olanak tanır. Lojistik regresyon analizinde diskriminant analizinde belirtilen varsayımların olmaması ve bağımsız değişkenlerin kategorik olabilmesi bu tekniğin kullanımını kolaylaştırmaktadır.

Lojistik regresyon analizinin temel amacı diğer regresyon yöntemlerinde olduğu gibi bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi incelemektir. Başka bir deyişle amaç minimum uygun sayıda değişken ile sonuç değişkeni ve açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlayan kabul edilebilir modeli kurmaktır. Lojistik regresyon yönteminde bağımlı değişkenin sürekli olması gibi bir varsayım yoktur, özellikle bağımlı değişkenin iki veya daha çok değer aldığı durumlarda kullanılır (Ulupınar, 2001, s. 39).

Lojistik regresyon analizi, bağımlı değişkenin türüne göre 3 farklı şekilde kullanılabilir:

- İkili (Binary) Lojistik Regresyon,
- Sıralı (Ordinal) Lojistik Regresyon,
- İsimsel (Nomial ve Multinomial) Lojistik Regresyon.

İkili lojistik regresyon yönteminde sınıflayıcı değişken iki sonuçludur. Bu değişken sayısal veya kısa alfanümerik bir değişken olabilir. Analizde sınıflayıcı değişken bağımlı değişken olarak referans kabul edilir ve bağımsız değişkenlerle olan ilişkisi incelenerek sınıflandırmada kullanılacak tahmini regresyon denklemi kurulur. Kurulan denklem yardımıyla sınıfların tahminine çalışılır.

Sıralı lojistik regresyon bağımlı değişkenin üç veya daha fazla cevaplı olması durumunda uygulanan bir yöntemdir. Ayrıca cevaplar arasında sıralı (ordinal) bir ilişki de olması gerekir.

İsimsel lojistik regresyon yöntemi ise Sıralı lojistik regresyona benzer ancak burada bağımlı değişkenin aldığı cevapların sıralı olması şartı aranmamaktadır.

Elde edilen gözlem değerlerine lojistik regresyon analizi uygulanacağına karar verildikten sonra katsayıların tahmini, yorumlanması, katsayılara ilişkin hipotez testlerinin yapılması ve modelin başarısının değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.3.1. Normallik Dönüşümü

Analiz başlangıcında değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığı araştırılmış ve bazı değişkenlerin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. Bahse konu değişkenlerin normalleştirilmesi maksadıyla değişken değerlerinin logaritması (ln) alınmış ve

normalize oldukları görülmüştür. Dönüştürülen değişkenler aşağıda değişkenlerin karşılarında belirtilen yeni kodlarla tanımlanmıştır.

- Kişi Başı GSYİH (Milyar Dolar) (lnGDP)
- Kadın Parlamenter Oranı (Toplamın Yüzdesi) (lnParliamentWomen)
- Sağlık Harcamaları (GSYİH'nın yüzdesi) (lnHealth)
- 1000 kişiye düşen cep telefonu abonesi sayısı (LnCellPhone)
- 100 kişiye düşen internet kullanıcısı sayısı (lnInternet)
- İthal Edilen Mallar ve Hizmetler (GSYİH %'si olarak) (lnImport)
- İhrac Edilen Mallar ve Hizmetler (GSYİH %'si olarak) (lnExport)
- Kentleşme Oranı (lnRuralPop)
- Doğumda Yaşam Beklentisi (lnLifeExp)

3.3.2. Lojistik Regresyon Modeli

Yapılan lojistik regresyon modelinde bağımlı değişken olarak ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri kullanılmıştır. Ayrıca bağımsız değişken olarak da 11 bağımsız değişken analize dahil edilmiştir.

Kullanılan değişkenler sonucunda aşağıdaki regresyon denklemi elde edilmiştir:

$$\text{HDI} = -697.56 + 13.56753 * \ln(\text{Kadın parlamenter oranı}) + 46.84024 * \ln(\text{İhracat/GSYİH}) - 18.79081 * \ln(\text{İthalat/GSYİH}) - 14.76608 * \ln(1000 \text{ kişiye düşen cep telefonu sayısı}) + 24.50605 * \ln(100 \text{ kişiye düşen internet kullanıcısı}) + 40.72937 * \ln(\text{Sağlık})$$

harcamaları/GSYİH) $-32.16736 \cdot \ln(\text{Kentleşme oranı}) + 149.5373 \cdot \ln(\text{Doğumda yaşam beklentisi}) + 10.17307 \cdot \ln(\text{Kişi başına düşen GSYİH}) + .434595 \cdot (\text{Doğrudan yabancı yatırım/GSYİH}) - 23.28002 \cdot (\text{Nüfus artış oranı})$

Analiz sonucunda elde edilen lojistik regresyon modeli aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 14. Lojistik Regresyon Modeli Katsayıları

Lojistik Regresyon		Gözlem Sayısı = 155			
		LR Chi2 (11) = 149.42			
Log likelihood = -6.8318751		Prob > chi2 = 0.0000			
		Pseudo R2 = 0.9162			
HDI	Katsayı	Std. Hata	Z	P> z	[95% Güv. Aralığı]
Inparliamentwomen	13.56753	18.30018	0.74	0.458	-22.30016 49.43522
Inexport	46.84024	63.47381	0.74	0.461	-77.56614 171.2466
Inimport	-18.79081	26.35456	-0.71	0.476	-70.4448 32.86319

ln cellphone	-14.76608	18.00511	-0.82	0.412	-50.05545 20.52329
ln internet	24.50605	58.11642	0.80	0.423	-73.17672 154.6355
ln health	40.72937	58.11642	0.70	0.483	-73.17672 154.6355
ln rural pop	-32.16736	41.81408	-0.77	0.442	-114.1214 49.78673
ln life exp	149.5373	188.475	0.79	0.428	-219.8669 518.9416
ln gdp	10.17307	13.38354	0.76	0.447	-16.05819 36.40433
Fdi	.434595	.4212038	1.03	0.302	-.3909493 1.260139
pop growth	-23.28002	30.64103	-0.76	0.447	-83.33534 36.77529
Sabit	-697.56	895.0395	-0.78	0.436	-2451.805 1056.685

Değişkenler incelendiğinde, kadın parlamenter oranının ülkelerin kalkınmışlık düzeyleri ile pozitif yönlü ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Benzer şekilde ihracatın GSYİH'ya oranı yüksek olan ülkelerin insani kalkınmışlık sınıflandırmasında daha yukarıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan ithalatın GSYİH'ya oranında artış, ülkelerin insani kalkınmışlık düzeyini olumsuz olarak etkilemektedir. Doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ya oranının da ülkelerin kalkınma seviyelerine olumlu tesirinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Teknoloji kullanımına ilişkin veriler değerlendirildiğinde, internet kullanımının ülkelerin insani kalkınmış düzeyi açısından önemli bir gösterge olduğu görülmektedir. Buna karşılık yüksek cep telefonu abone sayısının, kalkınmışlık düzeyi düşükçe artış gösterdiği görülmektedir.

Nüfus artış oranı ve kırsal nüfus oranının yüksek olması da ülkelerin insani kalkınmışlık düzeyi üzerinde olumsuz etkisi bulunmaktadır.

Nispeten az kalkınmış ülkelerin, az beslenme, yetersin barınma vb altyapı sorunları nedeniyle daha sık sağlık problemleriyle karşılaştığı bir gerçektir. Buna karşılık regresyon denklemi incelendiğinde, sağlık harcamalarının GSYİH içindeki oranının yüksekliğinin ülkelerin kalkınmış düzeyi ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda kalkınmışlık düzeyi yüksek ülkelerin, vatandaşlarına daha nitelikli hizmet sunmak daha fazla kaynak ayırabildiği düşünülebilir. Sonuç olarak daha fazla sağlık harcaması yapan kalkınmışlık düzeyi yüksek olan ülkelerde, doğumda yaşam beklentisinin de daha fazla olduğu da görülmektedir.

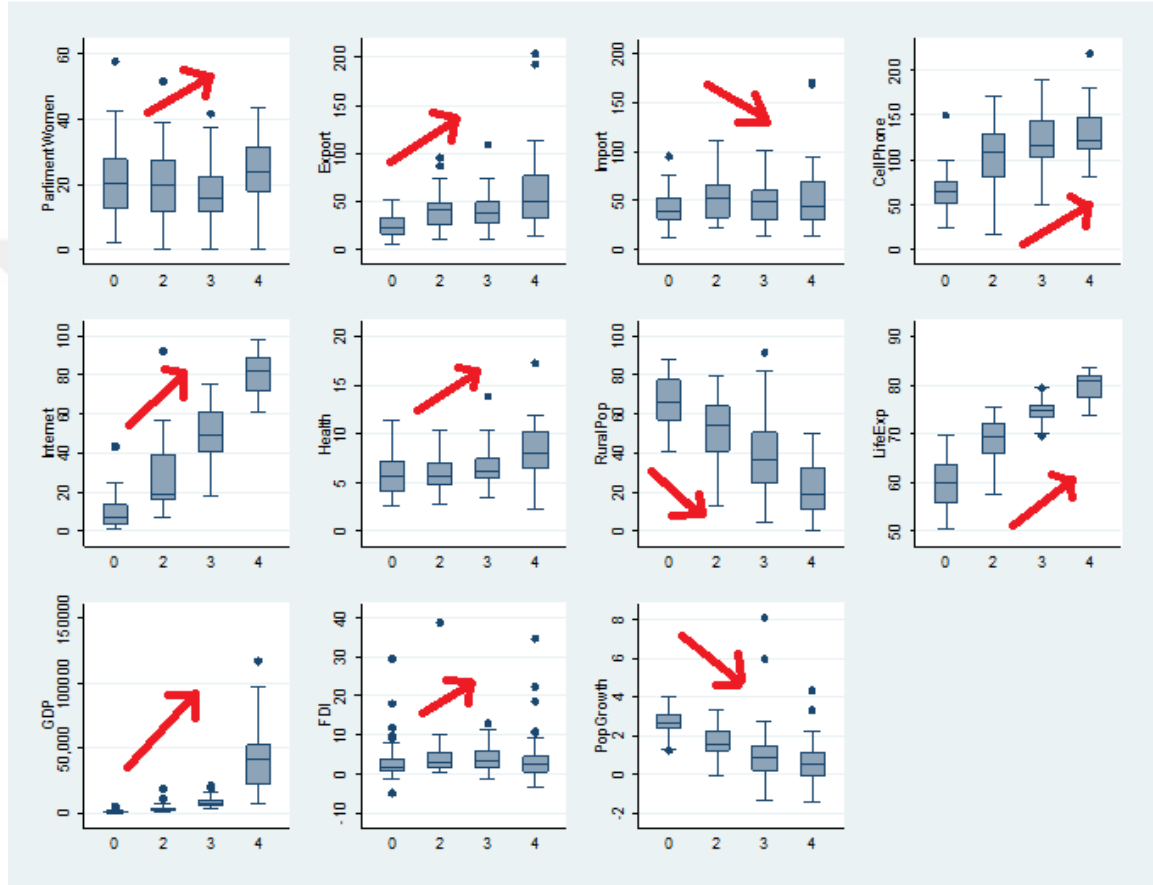
Çizelge 4.17'de görülebileceği gibi 11'ini iterasyonda log olabilirlik değerinin -6,83 civarında sabitlenmesi ve en uygun modelin bulunması sebebi ile iterasyonlar bu aşamada durdurulmuştur.

Tablo 15. İterasyon Geçmişi

Iteration 0:	log likelihood = -81.543979
Iteration 1:	log likelihood = -28.47852
Iteration 2:	log likelihood = -16.470157
Iteration 3:	log likelihood = -10.149658
Iteration 4:	log likelihood = -8.2352418
Iteration 5:	log likelihood = -7.4169779
Iteration 6:	log likelihood = -7.2144828
Iteration 7:	log likelihood = -7.044006
Iteration 8:	log likelihood = -6.8744787
Iteration 9:	log likelihood = -6.8329275
Iteration 10:	log likelihood = -6.8318754
Iteration 11:	log likelihood = -6.8318751

Oluşturulan lojistik regresyon modeli kapsamında, değişkenlerin ülkelerin kalkınmışlık grupları bazında toplu gösterimi aşağıda yapılmıştır.

Şekil 8. Değişkenlerin Ülkelerin Kalkınmışlık Grupları Bazında Toplu Gösterimi

Grafik incelendiğinde, ülkelerin kalkınmış seviyelerinde kişi başı GSYİH hasılabın önemli bir faktör olduğu göze çarpmaktadır. Benzer şekilde ortalama yaşam süresinin de çok kalkınmış ülkelere az kalkınmış ülkelere oranla yüksek olduğu gözlenmektedir. Yaşam süresindeki artışta ülkelerin kalkınmış düzeyindeki artışa paralel olarak yükselen sağlık harcamaları/GSYİH oranının etkili olduğu düşünülmektedir.

Bir diğerk dikkat çekici husus, ÷lkelerin kalkınmış düzeyi ile kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun ters orantılı olduğudur. Öte yandan ÷lkelerin kalkınmışlık düzeyi arttıkça, nüfus artış oranlarının düştüğü, hatta negatife döndüğü gör÷lmektedir.

Ekonomik veriler ele alındığında ihracatın ÷lkelerin kalkınmış seviyelerini olumlu etkilediğı, buna karşılık ithalat oranlarının yüksek olmasının diğerk değışkenler sabit tutulduğunda ÷lkelerin daha az kalkınmış olduğu şeklinde yorumlanabileceğı gör÷lmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların da ÷lkelerin kalkınmışlık seviyelerine olumlu etkile bulunduğı söylenebilir.

Son olarak, teknoloji kullanımının göstergelerinden olan cep telefonu ve internet kullanımının ÷lkelerin kalkınmışlık seviyeleri ile doğru orantılı olarak arttığı gör÷lmektedir. Kadın parlamenter oranının da kalkınmış ÷kelerde daha az kalkınmış ÷lkelere nispeten çok az da olsa yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

3.3.4. Modelin Anlamlılığının Test Edilmesi

Geleneksel Ki-Kare metodu kullanılarak modelin anlamlılığı bu aşamada test edilmiştir. Bağımlı değışkenin bağımsız değışkenler tarafından hep birlikte kullanılması ile test edilebilmesi durumu da burada test edilmektedir. Lojistik Regresyon Modeli Katsayıları tablosu incelendiğinde, log olabilirlik değerkinin -6,83.

Ayrıca İterasyon Geçmişi tablosu incelendiğinde ilk iterasyon log olabilirlik değerkinin 81.543979, son iterasyon log olabilirlik değerkinin ise 6.8318751 olduğu gör÷lmektedir. Regresyonun serbestlik derecesi 11'dir. Buna göre regresyonun Ki-Kare değeri (LR Chi²- 11),

$$(81.543979 - 6.8318751) * 2 = 149.42$$

olarak hesaplanır. Regresyonun belirlilik katsayısı R² ise,

$$(81.543979 - 6.8318751) / 81.543979 = 0.9162$$

olarak hesaplanır. Yapılan analiz neticesinde anlamlılık derecelerinin 0,05'den küçük olması ($p < 0,05$) nedeniyle modelin anlamlı olduğu söylenebilir.

Ayrıca Modelin uygunluğunun test edilmesinde Hosmer ve Lemeshow testi de kullanılmaktadır. Hosmer ve Lemeshow uyum iyilik testi model ile elde edilen tahminlerin gerçek gruplardan anlamlı bir fark oluşturmadığını göstermektedir. Bu, bağımsız değişkenin varyans açıklama yüzdesini göstermez ancak en azından açıklamanın anlamlı olduğunu ifade eder. Örneklem büyüklüğü arttıkça Hosmer ve Lemeshow uyum iyiliği testi daha hassas değerlerle daha küçük farkları bulabilir.

Hosmer ve Lemeshow testinde modelde tahmin edilen değerlerle gerçekte gözlenen değerler arasında fark yoktur sıfır hipotezi test edilmektedir.

: H_0 Teorik model verileri iyi temsil etmektedir.

: H_A Teorik model verileri iyi temsil etmemektedir.

Aşağıdaki tabloda regresyon denkleminin Hosmer ve Lemeshow uyum iyiliği testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 16. Hosmer ve Lemeshow Uyum İyiliği Testi Sonuçları

Adım	Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık	Gözlem
20	0,19	6	0.9999	155

Tablo incelendiğinde elde edilen anlamlılık derecesinin 1'e çok yakın olması sebebi ile ($p>0,05$) modelin tahmin ettiği verilerin istenen anlamlılık düzeyinde kabul edilebilir olduğu söylenebilir.

3.3.5. Sınıflandırma Sonuçları

Aşağıdaki tabloda lojistik regresyon analizi sınıflandırma sonucu gösterilmiştir. 11 değişkenli modele ile yapılan lojistik regresyon analizinde %90,96'lık bir sınıflandırma başarısı olduğu görülebilmektedir

Tablo 17. Lojistik Regresyon Analizi Sınıflandırma Sonucu

Gerçek HDI	Az Kalkınmış	Ortalama Seviye	Kalkınmış	Çok Kalkınmış	Toplam
Az Kalkınmış	31 91,18	3 8,82	0 0,00	0 0,0	34 100,00
Ortalama Seviye	2 6,45	24 77,42	5 16,13	0 0,00	31 100,00
Kalkınmış	0 0,00	2 4,44	42 93,33	1 2,22	45 100,00

Çok Kalkınmış	0	0	4	41	45
	0,00	0,00	8,89	91,11	100,00
Toplam	33	29	51	42	155
	21,29	18,71	32,90	27,10	100

155 ülke için yapılan sınıflandırmada hatalı sınıflandırılan 14 ülke bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler sınıflandırmasına göre çok kalkınmış ülke grubunda olan 4 ülke logistic regresyon modeline göre kalkınmış ülke grubuna dahil edilmiştir. Benzer şekilde lojistik regresyon modeline göre kalkınmış ülke grubundaki bir ülkenin çok gelişmiş grubuna, 2 ülkenin ise ortalama seviye grubuna dahil edilmesi gerekmektedir. Az kalkınmış ülke grubundan 3 ülkenin ortalama seviyeye, ortalama seviye grubundaki ülkelere 2 tanesinin az kalkınmış ülke grubuna 5 tanesinin ise kalkınmış ülke grubuna geçmesi gerekmektedir.

Burada dikkat edilmesi gerekli olan husus, Birleşmiş Milletler tarafından yapılan değerlendirmede ülkelerin yalnızca 4 kategoriye ayrılmamaları aynı zamanda her ülkeye kalkınmış seviyelerine göre bir sıra numarası verildiğidir. Bu durumda lojistik regresyon modeli tarafından hatalı sınıflandırılan ülkelerin daha çok gelişmiş ülkeler ile orta düzeyde gelişmiş ülkelerin sınır noktalarına yakın olması dikkate alınmalıdır.

Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından çok fazla sayıda değişken kullanılarak yapılan sınıflandırma ile 11 değişken kullanılarak oluşturulan lojistik regresyon modeli ile yapılan sınıflandırmanın büyük oranda benzerlik taşıdığı görülmektedir.

3.4. Genel Değerlendirme

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı çoğunlukla gelişmekte olan ülkeleri kapsayarak, bireylerin yaşam standartlarını yükseltmek için ihtiyaç duyulan kaynaklara ulaşmayı kolaylaştıran bir programdır. İstihdam olanakları, eğitim, sağlık, temiz ve güvenli fiziksel çevre gibi faktörler ise yaşam standardını yükselten unsurlar arasında yer almaktadır.

İnsani Kalkınma Endeksi, Cinsiyete Dayalı Kalkınma Endeksi, Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi ve İnsani Yoksulluk Endeksi, Birleşmiş Milletler tarafından kullanılmakta olan 4 ayrı kalkınma endeksi olup bu çalışmada İnsani Kalkınma Endeksi (Human Development Index-HDI) ele alınmıştır. Bu endeks, gelir, yaşam beklentisi ve eğitim olmak üzere üç ana göstergeyle oluşturulmuştur.

2015 yılı İnsani Kalkınma Endeksi'nde, 188 ülke içinde Türkiye 72'nci sırada yer almıştır. Çalışmada da yer aldığı üzere ülkeler, çok kalkınmış, kalkınmış, ortalama seviye ve az kalkınmış şeklinde gruplanmıştır.

Az gelişmiş ülke yerine çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler kavramı tercih edilmektedir. Gelişmişliği bir hedef olarak empoze eden bu kavram, aslında sömürü ve bağımlılık ilişkilerinin göze batmasının önüne geçmektedir.

Az gelişmişlik probleminin tarihsel gelişimi üç aşamada ortaya çıkmıştır: sömürgeci kalkınma, ulusal kalkınma, yerel/bölgesel kalkınma. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik açıdan problemlerine bakıldığında en bilinenlerinin kişi başına düşen düşük gelir miktarı, üretimin çoğunlukla tarıma dayalı olması, altyapı sorunları, teknolojik yatırımların azlığı ve kronik işsizlik olduğu görülmüştür. Az gelişmişliği gösteren ekonomik göstergeler gelir dağılımı, kişi başına düşen gelirin çok düşük olması, tasarruf ve yatırımların düşüklüğü, üretim kaynaklarının kullanımı sorunu başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Adaletli gelir dağılımının ülkelerin gelişmesi için önemli olduğu belirtilmiş ve çoğu gelişmiş ülkenin orta sınıfının güçlü olduğu vurgulanmıştır. Lorenz eğrisi ve Gini

katsayısı, gelir dağılımını gösteren bazı ölçütlere örnek olarak verilmiş, gelişmiş ülkelerde Lorenz eğrisinin mutlak eşitlik doğrusuna daha yakın ve Gini katsayısının sifıra yakın bir değer aldığı ifade edilmiştir. Azgelişmiş ülkelerde durumun ters şekilde işlediği belirtilmiş ve örnek olarak Gini katsayısının Norveç'te 0,258 değerindeyken, Şili'de 0,52 değerinde olduğu verilmiştir.

Bir diğer gösterge olan düşük bir kişi başı gelir oranı, ülkede ekonomik ve toplumsal problemlerin var olduğunun göstergesi olarak kabul edilmiş ve okuryazarlık oranının düşük olması, bebek ölüm oranının yüksek olması, hayat beklentilerinin düşük olması gibi sorunların kişi başı gelirin düşük olduğu ülkelerde görüldüğü ifade edilmiştir.

Eğitim, sağlık, nüfus, düalist yapı, geleneksel toplum yapısı ve teknoloji ve enformasyon yetersizliği ise az gelişmiş ülkelerin kültürel özelliklerindedir. Eğitimle alakalı genel ölçütler, okuryazarlık oranı, eğitime ayrılan bütçe payı, eğitim sisteminde yer alan personelin ve genel olarak eğitimin kalitesi vs. gibi ölçütlerdir.

Gelişmiş ülkelerde okuryazarlık oranı % 95 değerlerindedir, azgelişmiş ülkelerde ise bu oran % 53 civarında olarak açıklanmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki milli gelirin düşük olmasının sebeplerinden birisi olarak eğitime az pay ayırma gösterilmiştir.

Sağlık açısından gerekli teknolojik donanımın büyük bir kısmını barındırmayan azgelişmiş ülkelerdeki düşük sağlık harcamaları ve artan erken ölüm sayısı bu ülkelerin diğer sağlık problemlerindedir. Çalışmada yer almakta olan Tablo 2'de gelişmiş ülkelerde doğan her bin bebekten beşi ya da daha azının hayatını kaybettiği, bu oranın azgelişmiş ülkelerde çok daha fazla olduğu açıklanmıştır.

Nüfus değerlendirmesinde ise, azgelişmiş ülkelerdeki yüksek doğum oranlarının toplam nüfusun artmasına sebep olarak altyapı yetersizliği başta olmak üzere başka problemlere neden olduğu belirtilmiştir. 1975-2002 yılları arasındaki ülkelerin nüfus artış hızı karşılaştırılmış ve azgelişmiş ülkelerde nüfus artış hızının % 1.6, orta seviyelerde gelişmiş ülkelerde % 0.8, gelişmiş ülkelerde ise % 0.4 olduğu görülmüştür.

Az gelişmiş ülkelerin gelecek konusundaki plansızlıkları gelişmiş ülkelerle aralarındaki uçurumu açan bir diğer önemli faktördür.

Çalışmada, az gelişmiş ülkelerin belirgin özellikleri özetle şu şekilde sıralanmıştır:

- Yetersiz altyapı,
- Nitelikli personel azlığı,
- Yerel yönetimlerin zayıf olması,
- Sağlık hizmetlerinin yetersiz gelmesi,
- Ulaşımın çok yüksek maliyetli olması,
- Kişi başına düşen gelirin çok düşük olması,
- Üretim sektörünün gelişmemesi,
- Düşük seviyedeki yatırım,
- Nitelikli eleman eksikliğinden dolayı enerji kaynaklarının yeterli şekilde kullanılamaması,
- Kontrolsüz şehirleşme.

Tüm bunlara ek olarak hastalık, yetersiz beslenme, temiz içme suyuna erişim gibi sorunlar da az gelişmiş ülkelerdeki ortalama yaşam süresini 40-45 yıla indirmiştir.

Çalışmada gelişme, en genel anlamıyla daha iyi yaşam koşullarını sunan her türlü olay olarak tanımlanmış ve yaşam koşullarına örnek olarak eğitim, sağlık, adaletli gelir dağılımı, temiz çevre vs. verilmiştir. Az gelişmiş ülkelerin refah düzeyinin artması için bu koşulların iyileştirilmesi gerektiğinden söz edilmiştir.

Gelişmiş ülkelerde diğer ülkelere kıyasla kişi başına düşen GSMH'nin yüksek, işsizlik oranlarının düşük ve gelir dağılımının daha adaletli olduğu görülmüştür. Bir

diğer taraftan ise, gelişmiş ülkelerin sosyal açıdan özellikleri incelenmiş ve diğer ülkelerle karşılaştırıldıklarında daha yeterli beslenebildikleri, nüfus artış hızının düşük olduğu, toplumda kadının eşit haklar elde ettiği ve demokratik bir ortamın bulunduğu görülmüştür. Eğitim, gelişmiş ülkeleri öne çıkaran en önemli özellik olarak ele alınmış ve bu durum sayısal verilerle ortaya konmuştur.

Gelişmiş ülkelerin ortak özellikleri arasında yer almakta olan kadının toplum içinde etkin olması hususu ise Tablo 7’de ele alınmıştır. Kadınların ülkelere göre parlamentoda temsil edilme oranlarının yer aldığı tabloda Türkiye’nin dünya ortalamasının altında kaldığı görülmüştür.

Ekonomik kalkınma ve ekonomik büyümeye de değinilen çalışmada, henüz değerlendirilememiş ya da geçmişten gelen birikimlerin türlü süreçleri aşarak refah faktörü haline gelmesi ve ülkelerin kalkınmasına etkide bulunması “ekonomik büyüme” (economic growth) olarak adlandırılmıştır. Bir ekonomideki mal ve hizmet meydana getirmeye katılan bütün fonksiyonlarındaki oransal değişim ise “ekonomik kalkınma” (economic development) şeklinde ifade edilmiştir. Toplumsal ve finansal olan bu değişiklikler kalkınmanın öğeleridir. Ortaya çıkan sonuçtan toplumdaki herkesin eşit şekilde yararlanması önemlidir. Toplumda kalıcı refahı sağlamanın bir diğer yolu da toplumdaki uyuşmazlıklara son vermek olarak belirtilmiştir.

Global anlamda 1950’lerden beri devam etmekte olan kalkınma faaliyetleri, bunların önümüzdeki yıllarda da devam edeceğinin göstergesidir. Böyle bir durumun varlığı, gelişmekte olan ülkeler için refah düzeylerini yükseltme konusunda bir umut olarak görülmektedir. Bu konuyu açıklamak için Modernist anlamda toplumsal ilerleme teorileriyle ünlenmiş olan iktisatçı Henry Bruton'a göre “...üzerinde durulması gereken husus kalkınma kelimesinin kavramsal karşılığının bulunabilmesidir. Bu kavram ne bir hedefe işaret etmeli ne de genel kabul gören biçimiyle sınırlı kalmalıdır. Bu gidişle ekonomik gelişmeler üzerine yeni fikirlerin ortaya atılması sorun olmaktan çıkamayacaktır” ifadelerine yer verilmiştir.

Kalkınmanın esas uygulamalarından biri olarak üretimde istikrarın sağlanmasından bahsedilmiştir. Kalkınma için üretimin azalmasını önlemek ve istikrarı

bozacak hareketlerden kaçınmak gerekmektedir. Böyle politikaların uygulanmasıyla istikrarlı bir şekilde büyüme sağlanabilecektir.

Çalışmada IMF'ye göre, AB'ye göre, Dünya Ticaret Örgütü'ne göre, Birleşmiş Milletler'e göre ve Dünya Bankası'na göre olmak üzere gelişmişlik ayırımında kullanılan beş kriter açıklanmıştır.

Avrupa Birliği, nitelikli işgücü ve yüksek istihdam oranlarını gelişmiş ülke olabilmek için şart olduğunu ifade ettiğinden dolayı eğitim programlarına önem vermiştir. Amerika ile gelişmişlik yarışında olan AB'nin gündeminde büyüme ve istihdam başlıkları dikkat çekmektedir.

Üyelerinin üçte ikisini gelişmiş ülkelerin oluşturduğu Dünya Ticaret Örgütü, anlaşmalar aracılığıyla gelişmekte olan ülkelere türlü haklar veren ve yardımlar yapan bir örgüttür. Gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına çözüm bulabilmek için fonlar oluştururlar. Özel hükümler aracılığıyla yapılan yardımlarda, hükümler ekseriyetle uzun vadeli olduğu belirtilmiştir. Dünya ticaret örgütünün görevleri çalışmada şu şekilde sıralanmıştır:

- Yardımın gerçekten işe yarar olması için uzun süreler tanınır.
- Üye ülkelerin ticaret hacmini artırmak için çeşitli tedbirler alınır.
- Bütün üyelerinin ticari çıkarlarını korumayı taahhüt eder.
- Çalışmaların etkin bir şekilde yürütülebilmesi için gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yardım etmesi talep edilir

İnsani Gelişme Endeksi (İGE), ilk kez 1990'da UNDP tarafından hazırlanmış olup ülkelerin yaşam standartlarını açıklayarak bu standartların nasıl yükseltileceği hakkında öneriler ortaya koymaktadır. İnsani Gelişme Raporu'nda insani gelişmenin temel amacı, "bugünkü ve gelecekteki tüm insanların her alandaki potansiyellerinin geliştirilmesi ve bu potansiyellerinin kullanılabilmesini sağlamak için uygun ortam ve

fırsatların yaratılması” olarak belirtilirken; sağlık, eğitim ve yaşam standardı, insanı gelişme endeksinin üç temel faktörü olarak değerlendirilmiştir. Bu üç faktörün ölçümü sonucunda ülkeler gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak sıralandırılır Aynı zamanda ölçümler ülkelerin ekonomik durumlarının bireyin yaşamına ne derece yansıdığını da ortaya koymaktadır.

İnsani gelişmesinin bir bölümü olarak da kabul edilen cinsiyete dayalı kalkınma endeksi, insani gelişim endeksini, insan cinsiyetlerinin gelişime olan katkısı açısından incelenmiştir. Bu durum, “bir ülkedeki yetişkinlerin okuma yazma oranı %50 iken ancak bunun %30’unu kadınlar, %70’ini de erkekler oluşturuyorken, erkekler %20 daha fazla okuryazar oranına sahip olur ve bu da kadınların bu konuda %20 geri kalmasına neden olarak, kadınların insani gelişimlerinde kayıplara neden olacaktır” ifadeleriyle örneklenmiştir. Cinsiyete dayalı gelişmişlik endeksi, sağlık, eğitim ve ekonomik kaynakların dağılımı olmak üzere üç ana başlık üzerinden toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin boyutunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Cinsiyeti güçlendirme endeksi ve insani yoksulluk endeksi değinilen diğer konular olmuştur. Cinsiyeti güçlendirme endeksinde özgür irade görüşlerinin ölçümü için üç farklı boyut seçilmiştir. Bunlardan ilki kadınların parlamentolardaki temsiliyken ikincisi ise ekonomi alanındaki yüksek pozisyonlardaki temsili olarak açıklanmıştır. Üçüncü ve son boyut olarak da kadınların ve erkeklerin ekonomik kaynaklardan elde etmiş oldukları gelirler kullanılmıştır. Cinsiyet güçlendirme endeksindeki ilk iki boyuttan farklı olarak, son boyut olarak açıklanmış olan kazanılan gelir bileşeni, gelir seviyesinin belirlemiş olduğu cinsiyet eşitsizliğini gösteren bir değer olmuştur. Bundan dolayı azgelişmiş olan yoksul bir ülke, gelir seviyesinde eşitliği yakalasa dahi cinsiyet güçlendirme endeksinde yüksek bir seviyeye ulaşmamaktadır. Aksine, gelişmiş bir ülkede siyasi karar alma, ekonomi temsili veya elde edilmiş olan gelirlerdeki cinsiyet ayrımının oldukça az olmasından dolayı cinsiyet güçlendirme endeksindeki performansı yüksek olabilmektedir.

Bir ülkede yer alan en yoksul insanları ele alarak oluşturulan insani yoksulluk endeksi, ülkenin ortalama başarısı yerine, ülkedeki yoksulluk varlığının üzerinde durmakta ve en zengin sanayileşmiş ülkelerde yaşayan kişilerin arasında bile yoksulluk

görüldüğünü göstermektedir. Diğer bir taraftan, yüksek insani yoksulluk endeksinin her durumda düşük seviyeli yoksulluğa işaret etmediğinin de altı çizilmiş ve bu yönde çalışmalara devam edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Dünya Bankası bağışlarından yararlanabilmek için gerekli olan şartların ülkelere göre dağılımına bakıldığında, düşük gelirli olan 20 ülkeden 14'ünün 50'den fazla, 3 tanesinin ise 100'den fazla şarta sahip olduğu görülmüştür. Çalışmada bu duruma örnek olarak nüfusunun %29'u yoksulluk sınırının altında yaşayan Vietnam'ın 2004 yılında Dünya Bankası kalkınma yardımının yüzde birine erişme hakkına sahip olabilmek için 41, Ermenistan'ın ise 39 politika şartını yerine getirmek zorunda olması gösterilmiştir. Gerekli şartlar sağlanana kadar ülkeler borç alamamaktadır. Bir ülkenin gelişmişlik seviyesini ona yapılan yatırım oranını artırmanın yolunu, “tamamen bürokratik ve politik kriterler” ile kapatmaktansa, bu kriterleri hafifletip, gerekli yatırımları o ülkelere yaparak gelişimini takip etmek, bu riski almak bütün insanlık ve uluslararası toplum adına çok daha yararlı olacaktır.

Ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinde kişi başı GSYİH dikkat çekici bir unsur olduğu anlaşılmıştır. Yine aynı şekilde, kalkınmış ülkelerdeki yaşam süresinin uzunluğuna da dikkat çekilmiştir. Kalkınmaya dayalı sağlık gelişmeleri, yaşam sürelerini uzatan faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kalkınmışlık seviyesiyle nüfus artış oranlarının ters olduğu görülmüştür. Ayrıca ithalatın kalkınmaya olumlu etki ettiğinden ve yabancı yatırımların teşvik edilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca teknolojinin kullanım oranının da kalkınmış ülkelerde daha fazla olduğu görülmüştür. Son olarak da parlamentodaki kadın oranının kalkınmışlık düzeyi yüksek olan ülkelerde daha fazla olduğuna dikkat çekilmiştir.

Ülkeler, sağlık hizmetlerine ulaşımı kolaylaştırmak adına “sosyal devlet” tanımlamalarını etkili bir biçimde yapmalıdır. Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen yüksek doğum oranlarının önüne sağlıklı bir aile planlaması stratejisiyle çıkılmalıdır. Buna bağlı olarak en önemli kriter olan eğitime yapılan yatırım oranları arttırılmalıdır.

Teknoloji-bilişim alanındaki gelişmeler, içinde bulunduğumuz çağın en önemli gelir kaynağıdır. Ülkelerin kalkınmışlık seviyesini belirleyen en kritik unsurlardandır. Toplumun refahını ve gelişmişliğini yükseltebilecek olan unsurlardan birisi olan ihracatı yükseltebilecek ürünleri geliştirebilmesi adına AR-GE çalışmalarına son derece önem verilmesi gerekmektedir. Sanayileşmenin tamamlanması açısından ise üreticiye ve yabancı yatırımcıya destek verilmesi gereken alanların başında gelmektedir.

Lojistik Regresyon analizi ile yapılan sınıflandırmada %90,25'lik bir sınıflandırma başarısı elde edilmiştir. Hatalı sınıflandırılan ülkeler incelendiğinde bu ülkelerin Birleşmiş Milletler tarafından yapılan sıralamada kalkınmışlık gruplarının sınırına yakın ülkeler arasında olduğu görülmektedir. Bu durum hazırlanan modelin Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yapılan sıralamaya çok aykırı sonuçlar ortaya koymadığına işaret etmektedir. Bu kapsamda ülkelerin kalkınmış durumlarına göre yeniden sınıflandırılması sonucunda kullanılan lojistik regresyon modelinin daha az değişken kullanarak yaptığı sınıflandırmanın başarısının yüksek olduğu görülmektedir.

Bu alanda ileride yapılacak olan çalışmalarda lojistik regresyon yönteminin daha da geliştirilerek sağlıklı bir metodoloji olarak uygulanabileceği düşünülmektedir. Modelin değişkenlerinin sayısının düşürülmesi, ileride sistemin işleyişindeki kusurların daha net ve anlaşılır bir biçimde bulunup, geliştirilmesine olanak sağlayacaktır. Mevcut metodolojinin ve klasikleşmiş kuramların çevresinde dolaşmaktansa, sistemin işleyişini kolaylaştıracak tümevarımlar ile bu kuramlar basitleştirilmeli, anlamca derinleştirilmelidir.

Kullanılan bağımsız değişkenler incelendiğinde, kişi başına GSYİH'nın, iletişim verilerinin, doğumda yaşam beklentisinin, GSYİH'nın yüzdesi olarak ihraç edilen mal ve hizmetlerin, doğrudan yabancı yatırımların ve kamu sağlık harcamalarının çok kalkınmış ülke olabilmede pozitif etki yarattığı tespit edilmiştir. Ülkelerin gelişmişliklerinin belirlenmesinde bu durumun gerçekçi olduğu düşünülmektedir. Zira gelişmiş ve üretim yapan ülkelerde ihracatın yüksek olması, iletişimin daha iyi tesis edilmiş olması, sağlık yatırımlarının ve buna bağlı olarak doğumda yaşam beklentisinin üst seviyede görülmesi olağan bir durumdur. Doğrudan yabancı yatırımların da

Ülkelerin kalkınmasına pozitif etki ettiği bilinmektedir. Nüfus artış oranı, kentleşme oranı ve ithal edilen mal ve hizmetlerin ise modele negatif etkide buldukları tespit edilmiştir. Bu durumun da rasyonel olduğu değerlendirilmektedir. Kırsal alanda yaşayan nüfusun ekonomiye daha az katkı sunabildiği, devamlı artan nüfusun ülkelerin eğitim, sağlık ve alt yapı gereksinimlerini arttığı, bu nedenle de ülkelerin kalkınma süreçlerini olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Bu durumda ülkelerin nüfus artış planlamalarını etkili bir şekilde yapmaları, nüfus yoğunluklarının homojen şekilde dağılımına zen göstermeleri gerekmektedir. Gelişmemiş bölgelerde bölgesel kalkınma projelerine hız verilmeli, böylelikle "istihdamın artışına" ve "gelir adaletsizliğine karşı alınan önlemlere" katkıda bulunulmalıdır. Bölgesel kalkınma projeleri bu nedenle son derece önemlidir. Böylelikle, kentleşme kontrollü bir şekilde gerekleşerek refah düzeyini arttırma konusunda otoritelerin işini kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

- Aiginger, K. (2012). *A Systematic industrial policy to pave a new growth path for Europe*. Washington: WIFO Working Paper.
- Aiginger, K., S, S., & Vogel, J. (2013). *Competitiveness under New Perspectives* . Brüksel: wwwforeurope.
- Alderman, H., & Lindert, K. (1998). Self-targeting of food subsidies: potential and limitations. *World Bank Research Observer* , 213-230.
- Anand, S., & Sen, A. (2000). The income component of the Human Development Index. *Journal of Human Development* , 1 (1), 83-106.
- Atkinson, A. B. (1970). On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory*, 244-263.
- Atkinson, A. (1998). *The Distribution of Income in Industrialized Countries*. Kansas City: Wyoming.
- Bardhan, K., & Klasen, S. (2000). On UNDP's revisions to the gender-related development index. *Journal of Human Development* (1), 191-195.
- Bardhan, S., & Klasen, S. (1999). UNDP's gender-related indices: a critical review. *World Development* , 98-101.
- Barro, R. J. (2001). Human Capital and Growth. *The American Economic Review* , 2 (91), 12-17.
- Başkaya, F. (2005). *Az gelişmişliğin Sürekliliği* (6. Baskı b.). Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Başkaya, F. (2009). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Bayraç, A. (2006). *Yeni Ekonomi ve Yarattığı Değişimler*. 10 10, 2016 tarihinde <http://www.ekonomistdergi.com/pdf/bayrac.pdf> adresinden alındı
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bhanoji, R. (1991). *Human Development Report: 1990* . New York: World Development.
- Bottomore, T. (1977). *Toplumbilim*. (Ü. Oksay, Çev.) Ankara: Doğan Yayınevi.
- Bourguignon, F., & Chakravarty, S. R. (2003). The Measurement of Multidimensional Poverty. *Journal of Economic Inequality* (1), 25-49.

- Canbolat, İ. (2004). *Gelişmekte Olan Ülkeler*. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Chilcote, R. (1984). *Theories of Development and Underdevelopment*. London: Westview Press.
- Çabuk, N. (2003). Güney Doğu Anadolu'da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* , 43 (2), 41-65.
- Çivi, E. (2008). Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 4 (1), 1-22.
- Çolak, M. (2010). Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi. *Kamu-İş* , 11 (3), 109-125.
- Daştan, İ. & Çetinkaya V. OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Sağlık Sistemleri, Sağlık Harcamaları ve Sağlık Göstergeleri Karşılaştırması, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5 (1), 2015, ss. 105-122.
- Delgado, M., Ketels, C., & Stern, S. (2012). *The Determinants of National Competitiveness*. Washington: NBER Working Paper.
- Demir, S. (2006). *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme*. Ankara: T.C. Başbakanlık DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Dijkstra, A. G. (2002). Revisiting UNDP's GDI and GEM: towards an alternative. *Social Indicator Research* , 301-338.
- Dinler, Z. (2009). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Dornbusch, R., & Fischer, S. (1998). *Makro Ekonomi*. (S. Ak, Çev.) İstanbul: Akademi Yayınları.
- DTÖ. (2013). *Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması*. New York: Dünya Ticaret Örgütü.
- Dulupçu, M. (1999). Kalkınma İktisadı Üzerine Bazı Düşünceler: İdeolojik-Pratik-Teorik Bir Sorgulama. *Yönetim ve Ekonomi*, Sayı 5 , 155.
- Durmuş, M. (2012). Büyüme: Neyin Büyümesi? İktisadi Büyümeye İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme. *Ekonomik Yaklaşım* , 23 (83), 37-68.
- Dülgeroğlu, E. (2003). *Kalkınma Ekonomisi* (6. Baskı b.). Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı.
- Emiroğlu, K., Danışoğlu, B., & Berberoğlu, B. (2006). *Ekonomi Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Erol, E. D. (2001). İnsani Gelişme Yaklaşımı Doğrultusunda Beşeri Kalkınmanın Boyutları: Gelişmekte Olan Ülkeler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* , 3 (2), 99-108.
- Erol, M. (2001). Üretim Kapasitesini Artıran Toplumsal Mekanizma Olarak Modernleşme. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* , 25 (1), 25-47.
- Foster, S., Rollefson, M., Doksum, T., Noonan, D., Robinson, G., & Teich, J. (2005). *School mental health services in the United States, 2002-2003*. United States: Center for Mental Health Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration.
- Garritsen, M. (1985). *The International Monetary Fund 1972-78: Cooperation*. Washington: International Monetary Fund.
- Gerber, J. (1987). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Grün, C., & Klasen, S. (2003). Growth, inequality, and well-being: comparisons across space and time. *CESifo Economic Studies* (49), 617-659.
- Gülalp, H. (1987). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Güven, S. (1995). *Sosyal Planlama*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Hakkı, İ. İ. (2003). *Temel Ekonomi*. Tekirdağ: TÜ Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Han, E., & Kaya, A. (2006). *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Haq, M. (1995). *Reflections of human development*. New York: Oxford University Press.
- Hicks, D. A. (2009). The Inequality-Adjusted Human Development Index: A Constructive Proposal. *World Development* , 25 (8), 1200-1297.
- Hirschmann, A. (1981). *The Rise and Decline of Development Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horsefield, J. (1969). *The International Monetary Fund 1945-1965: Twenty Years of International Monetary Cooperation*. Washington: IMF.
- İlkin, A. (1988). *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- IMF. (2011). *World Economic Outlook*. Washington: IMF.
- Jahan, S. (2007). *Readings in Human Development*. Evolution of the human development index: Oxford University Press.

- Kabaş, T. (2006). A. Sen'in Kapasite Yaklaşımına Göre Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları. *Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Ekonomik Yaklaşım Dergisi* , 77-92.
- Kanbur, R., & Mukherjee, D. (2003). *Premature mortality and poverty measurement*. New York: Cornell University.
- Karakaş, E., & Köksal, E. (2003). *İnsani Kalkınma ve Türkiye*. İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı.
- Kaynak, M. (2005). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kazgan, G. (1997). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Klasen, S. (2014). UNDP's Gender- related Measures: Some Conceptual Problems and Possible Solutions. *Journal of Human Development* , 7 (2), 242-274.
- Klasen, S., & Wink, C. (2006). Missing women: revisiting the debate. *Feminist Economics* (9), 263-299.
- Kula, F. (1999). Yeni Sanayileşen Ülkelerde Teknolojik Gelişme: Firma Seviyesinde Teknolojik Yenilikler. *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* (14), 112-119.
- Lipton, M., & Martin, R. (1995). Poverty and Policy. J. Behrman, & T. Srinivasan içinde, *Handbook of Development Economics*. Amsterdam: Elsevier.
- Lucas, R. (1988). On the Mechanism of Economic Development. *Journal of Monetary Economics* , 3-42.
- Maliye Bakanlığı. Yıllık Ekonomik Rapor. 14 12, 2016 tarihinde <https://www.maliye.gov.tr/Documents/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomik%20Rapor%20.pdf> adresinden alındı.
- Nielsen, L. (2011). *Classifications of Countries Based on Their Level of Development: How it is Done and How it Could be Done*. New York: International Monetary Fund .
- Oksay, S. (2005). *Kalkınmanın Finansmanı*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Özsoylu, A. F. (1995). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Öztürk, N. (2005). *Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Roma Yayınları.
- Park, C. S., & Srinivasan, V. (1994). A Survey-Based Method for Measuring and Understanding Brand Equity and its Extendibility. *Journal of Marketing Research* , 271-288.

- Rivero, O. D. (2001). *The Myth of Development: The Non-Viable Economics in the 21st Century*. London: Zed Books.
- Sen, A. K. (1999). *Development as freedom*. Anchor Books: New York.
- Stern, N. (1989). The Economics of Development: A Survey. *The Economic Journal* , 99 (397), 597-685.
- Şeker, S. D. (2011). *Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Şenses, F. (2003). *Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi - İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar* . İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Taban, S. (2004). *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Taban, S. (2006). Türkiye'de Sağlık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Sosyo Ekonomi* , 2 (4), 31-46.
- Tanyeri, İ. (1988). *Nüfus ve Çevre Sorunları*. Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Yayını.
- Tunca, Z. (2005). *Makro İktisat*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- TÜSİAD (2000). Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. Yayın No:TÜSİAD-T/2000-12/295. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Türkay, M. (1995). *Gelişme İktisadının Bir Disiplin Olarak Ortaya Çıkışı*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Tüylüoğlu, Ş., & Karalı, B. (2006). İnsani Kalkınma Endeksi ve Türkiye İçin Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* (12), 53-88.
- Ulupınar, S. (2001). *Kriz Dönemi, Öncesi ve Sonrasında Türk Ticari Bankalarının Karlılıklarının Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İstatistik Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Unay, C. (1983). *Makro Ekonomi, 3. Basım*. Bursa: Akademi Yayınları.
- UNDP. (1991). *Human Development Report*. New York: Oxford University Press.
- UNDP. (1996). *Human Development Report*. New York: Oxford University Press.
- UNDP. (2010). *Human Development Report*. New York: Oxford University Press.
- UNDP. (2015). *Human Development Report 2015*. UNDP.
- United Nations Development Programme. (1995). *Human Development Report*. New York: Oxford University Press.

- Üstünel, B. (1988). *Ekonominin Temelleri, 5. Basım*. İstanbul: Dünya Aktüel.
- Waldron, I. (1983). The Role of Genetic and Biological Factors in Sex Differences in Mortality. A. Lopezand, & L. Ruzsicka içinde, *Sex Differentials in Mortality* (s. 72-101). Canberra: Australian University Press.
- WB. (2016, 11 10). *2004 Uganda at a Glance*. World Bank: http://devdata.worldbank.org/AAG/uga_aag.pdf adresinden alınmıştır
- WB. (2016, 11 8). *Development Policy Lending*. World Bank: <http://wbln0018.worldbank.org/Institutional/Manuals/OpManual.nsf/tocall/AD55139DFE937EE585256EEF00> adresinden alınmıştır
- WB. (2005). *Poverty Reduction Support*. World Bank.
- WB. (2005). *Summary of the Conditionality Review*. World Bank.
- WB. (2016, 11 12). *Summary of the Worldbank Conditionality Review*. World Bank: <http://siteresources.worldbank.org/PROJECTS/Resources/40940-1114615847489/ConditionalityFinalDCpaperDC9-9-05.pdf> adresinden alınmıştır
- WB. (2004). *Vietnam at a Glance*. World Bank.
- WB. (1991). *World Development Report*. New York: Oxford University Press.
- WB. (2016). *World Development Report*. New York: Oxford University Press.
- World Bank . (2001). *Engendering Development*. Washington: World Bank.
- Yavilioğlu, C. (2002). Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* , 3 (2), 49-70.
- Yıldızoğlu, E. (1996). *Globalleşme ve Kriz*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2004). *İkinci Küreselleşme Dalgası: Kavram Süreç ve Sorunlar*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Yılmaz, K. (2006). Kapitalizm Küreselleşme Azgelişmişlik. *Eleştirel Bir Kalkınma Anlayışına Doğru: Ölçek Sorunu Bağlamında Kalkınmayı Yeniden Düşünmek* (s. 121-160). içinde Ankara: Dipnot Yayınları.